ОЛЕНА ІЩЕНКО, АНДРІЙ ІЩЕНКО

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

ЧАСТИНА ДРУГА

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

4 клас

Видавництво Літера

Олена Іщенко
Андрій Іщенко

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

ЧАСТИНА 2

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Київ
Літера ЛТД
2021

УДК [811.161.2:028.1](075.2)
І-98

Автори:
Олена Іщенко, Андрій Іщенко

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2021 р. № 53)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Відповідно до Типової освітньої програми колективу авторів
під керівництвом Р. Б. Шияна

Іщенко О. Л.

І-98 Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / О. Л. Іщенко, А. Ю. Іщенко. – Київ : Літера ЛТД, 2021. – 112 с.

ISBN 978-966-945-255-9
ISBN 978-966-945-254-2 Ч. 2

УДК [811.161.2:028.1](075.2)

Електронні додатки до підручника за посиланням
http://ukrmova4.e-litera.com.ua/

ISBN 978-966-945-255-9
ISBN 978-966-945-254-2 Ч.2

© Іщенко О. Л., Іщенко А. Ю., 2021
© «Літера ЛТД», 2021

Навчальне видання

Іщенко Олена Леонідівна
Іщенко Андрій Юрійович

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам
і правилам «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Ілюстративний матеріал підручника використано відповідно до умов стандартної ліцензії shutterstock.com

Відповідальна за видання О. О. Бородіна

Підп. до друку 20.04.2021. Формат 84×108/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 11,76. Обл.-вид. арк. 8,30. Наклад 18 117 пр. Зам.

Видавництво «Літера ЛТД».
Україна, 03057, м. Київ, вул. Нестерова, 3, оф. 508. Тел. для довідок: (044) 456-40-21.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6901 від 10.09.2019 р.

Віддруковано у ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 6115, від 29.03.2018 р.
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12, тел. +38 044 332-84-73.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Домашнє завдання

Правило

Робота у парах

Робота у групах

Пам’ятка

Портфоліо

А Б В Завдання на вибір різного рівня складності

Зразок виконання завдання

V. ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРНА КАРТА ЄВРОПИ

Знайомимося з популярними літературними героями. Числівник. Займенник

ВИВЧАЄМО НЕЗВИЧАЙНУ КАРТУ

Вісімна[ц’:а]ть
два[ц’:а]ть

1. **Прочитайте текст. Про який проєкт у ньому йдеться? Чим він корисний для його учасників і для вас?**

У 2018 (**дві тисячі вісімнадцятому**) році Кристина Касінті, учителька з Греції, запропонувала учасникам міжнародної програми створити карту найпопулярніших дитячих книжок країн Європи. Пані Кристині допомогла мама її учениці, українка, яка знала дві мови й провела **перше** опитування. Спочатку на карті було **дві**, потім **три** книжки. А зрештою там з’явилося **двадцять вісім** книжок.

Діти з різних європейських країн опитували своїх друзів і однокласників. Після голосування від кожної країни вибрали **одну** книжку. Обкладинки книжок вписали в кордони країн, які вони представляють.

ДІТИ РЕКОМЕНДУЮТЬ:

Австрія — Кристина Нестлінгер. «Оповідання про Франца»;
Велика Британія — Джоан Роулінг. «Гаррі Поттер і філософський камінь»;
Італія — Карло Коллоді. «Піноккіо»; ***Литва*** — Ліні Жатауте. «Тося-Бося»;
Німеччина — Міхаель Е́нде. «Нескінченна історія»;
Франція — Антуан де Сент-Екзюпері. «Маленький принц»;
Швеція — Астрід Ліндгрен. «Пеппі Довгапанчоха».

- **Розгляньте карту. Чи є на ній книжки, які ви читали?**
- **На́зви країн на карті подано англійською мовою. Чому? До якого словника ви звернетеся, щоб перекласти назви, які не зрозуміли?**

Числівник — це самостійна частина мови, яка позначає кількість предметів або їхній порядок під час лічби. Числівники відповідають на питання *скільки?* (*два, дев’ять, мільйон*) і *котрий?* (*другий, одинадцятий, сотий*).

2. **Прочитайте виділені слова в тексті вправи 1. Поставте до них питання. Які слова позначають кількість, а які — порядок під час лічби?**

3. **Уявіть, що ви берете участь в опитуванні. Напишіть у зошиті листа до пані Кристини. У листі вкажіть: як вас звати, де ви живете, скільки вам років, у якому класі вчитеся; назву й автора найпопулярнішої, на вашу думку, української дитячої книжки. Підкресліть числівники, які ви вжили.**

4. **Напишіть, яку книжку ви читаєте. Хто її автор? Скільки в ній сторінок? На якій ви зараз сторінці? Скільки сторінок залишилося прочитати?**

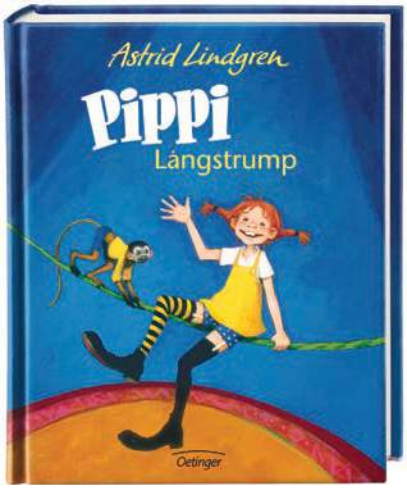

ЧИТАЄМО ТА ОБГОВОРЮЄМО

ДОБИРАЄМО АРГУМЕНТИ

1. Прочитайте уривок із повісті-казки шведської письменниці Астрід Ліндгрен «Пеппі Довгапанчоха». Випишіть слова, яких ви раніше не чули. Спробуйте пояснити їхнє значення. Потім перевірте себе за словником.

Томмі й Аніка, звичайно, ходили до школи. Щоранку о восьмій вони, взявшись за руки й тримаючи під пахвою книжки, виходили з дому.

Саме в той час Пеппі або чесала свого коня, або одягала мавпочку пана Нільсона, або робила ранкову гімнастику — тобто ставала на підлозі і підстрибувала сорок три рази. Після того вона сідала до столу в кухні й спокійно, без поспіху, випивала велику чашку кави і з'їдала бутерброд із сиром.

Простуючи до школи, Томмі й Аніка завжди з тугою дивилися на віллу «Хованка». Якби хоч Пеппі ходила з ними до школи, їм би легше було миритися з уроками.

— Уявляєш, як нам було б весело разом вертатися зі школи! — казав Томмі.

— І до школи ми б ішли разом, — додавала Аніка.

Що більше вони думали про це, то сумніші ставали. І нарешті вирішили вмовити Пеппі теж піти до школи.

— Ти не уявляєш собі, яка в нас добра вчителька, — хитро сказав Томмі, коли вони з Анікою прийшли до Пеппі, спершу вивчивши уроки.

— Аби ти знала, як у школі цікаво! — підхопила Аніка. — Я б здуріла з нудьги, коли б не могла ходити до школи.

Пеппі сиділа на ослінчику й мила ноги в шапликý. Вона не озивалася, тільки так завзято ворушила пальцями, що вода розбризкувалася на всі боки.

— І сидіти в школі треба не так уже й довго, — вів далі Томмі. — Тільки до другої години.

— Атож, і не встигнеш озирнутися, як уже канікули — різдвяні, великодні, літні, — додала Аніка.

Пеппі й далі мовчала, тільки задумливо покусувала палець. Нарешті вона рішуче вихлюпнула з шаплика решту води на підлогу, замочивши штани панові Нільсону, що сидів там і грався люстерком.

— Це несправедливо, — суворо сказала вона, не звертаючи уваги на розпач пана Нільсона і на його мокрі штани. — Дуже несправедливо! Через чотири місяці буде Різдво і у вас почнуться канікули. А в мене нічого не почнеться, — сумно мовила Пеппі. — Я не матиму канікул, навіть коротеньких, — крізь сльози додала вона. — Завтра ж я почну ходити до школи.

Томмі й Аніка аж заплескали в долоні з радощів.

Ілюстраторка Катрін Енгелькінг

— Ура! То ми чекатимемо на тебе о восьмій біля нашої хвіртки.

— Е ні, так рано я не встигну. А крім того, я поїду до школи верхи.

І справді поїхала. Рівно о десятій вона винесла з веранди коня, а за якусь хвилину всі мешканці містечка кинулися до вікон глянути на дивину — на коня, що ширяє у хмарах.

Переклад Ольги Сенюк

2. А Які аргументи навели Томмі й Аніка, щоб умовити Пеппі піти до школи?
Б Якими аргументами ви переконаєте когось ходити до вашої школи?

3. Запишіть короткі відповіді на запитання. Числівники, що відповідають на питання *скільки?*, підкресліть червоним олівцем, а *котрий?* — зеленим.

1. О котрій годині Томмі й Аніка виходили з дому? 2. О котрій годині Пеппі винесла з веранди коня? 3. О котрій годині ви виходите з дому вранці? 4. На скільки хвилин це раніше, ніж вийшла Пеппі? 5. Скільки разів уранці підстрибувала Пеппі? 6. До якої години тривали уроки в Томмі й Аніки? 7. Через скільки місяців у героїв оповідання почнеться Різдво?

4. Намалюйте три годинники, що показують різний час. Обміняйтеся аркушами і напишіть, який час показують годинники.

9:50 Дев'ята година п'ятдесят хвилин, за десять десята...
12:30 Дванадцята година тридцять хвилин, пів на першу...

5. Напишіть кілька речень про свій звичайний день. Зазначайте час, коли відбуваються події.

АНАЛІЗУЄМО ВЧИНКИ І ПОЧУТТЯ

1. Прочитайте, що сталося після того, як Пеппі, прив'язавши коня до дерева на подвір'ї, зайшла до класу. Чому Пеппі так поводиться?

Томмі й Аніка попередили вчительку, що до класу має прийти нова учениця, яка зветься Пеппі Довгапанчоха. Вчителька сама вже чула про Пеппі. Вчителька була добра й терпляча.

— Просимо до нас, люба Пеппі. Я думаю, тобі тут сподобається, і ти навчишся багато цікавого, — ласкаво сказала вчителька.

— А я думаю, що матиму різдвяні канікули, — відповіла Пеппі. — Я тому й прийшла сюди. Справедливість перш за все!

— Скажи мені, будь ласка, як тебе звати, щоб я записала в класний журнал.

— Мене звати Пеппілотта Віктуалія Гардина Рута, дочка капітана Єфраїма Довгапанчоха, колишнього пострахи морів, а тепер негритянського короля. Пеппі — моє здрібніле ім'я, бо тато вважав, що повне, Пеппілотта, вимовляти надто довго.

— Зрозуміло, ну то й ми будемо тебе звати Пеппі. Ти вже велика дівчинка і, мабуть, багато що вмієш. Почнемо з рахунків. Скажи мені, Пеппі, скільки буде **сім додати п'ять**?!

Пеппі вражено глянула на вчительку й відповіла невдоволено:

— Ну, якщо ти сама цього не знаєш, то чого я маю рахувати замість тебе?

Діти спантеличено витріщили очі. А вчителька пояснила Пеппі, що в школі так не відповідають і до вчительки звертаються на «ви», кажуть: «пані вчителько».

— О, вибачте! — зніяковіла Пеппі. — Я цього не знала і більше так не казатиму.

— Думаю, що не казатимеш, — мовила вчителька. — Ти за мене не хотіла рахувати, а я за тебе порахую. Якщо **до семи додати п'ять, вийде дванадцять**.

— Ти диви! — вигукнула Пеппі. — Якщо ти знаєш сама, то навіщо було мене питати? Ой лихо, я знов сказала на тебе «ти»! Пробачте, — мовила Пеппі й боляче смикнула сама себе за вухо.

Вчителька вирішила вдати, що нічого не сталося, і знов спитала:

— Ну, Пеппі, а скільки, по-твоєму, буде **вісім додати чотири**?

— Рівно шістдесят сім, — відповіла Пеппі.

— Та ні, — мовила вчителька, — **до восьми додати чотири буде дванадцять**.

— Отакої! Це вже, люба моя, занадто, — мовила Пеппі. — Ти ж сама щойно казала, що дванадцять вийде тоді, коли до семи додати п'ять. Повинен же бути хоч якийсь лад навіть у школі... Ну от, я знов сказала «ти»! — злякано вигукнула Пеппі. — Вибачте мені востаннє. Я спробую поводитися краще.

Вчителька сказала, що вибачає їй. Вона кинула думку навчити Пеппі рахувати й почала питати інших дітей.

— Томмі, скажи мені ось що. Коли Аксель має семеро яблук, а Ліса дев'ятеро, то скільки яблук у них разом?

— Атож, скажи, Томмі, — втрутилася Пеппі. — І ще скажи, чому в Ліси болів живіт дужче, ніж у Акселя, і в чиєму садку вони накрали яблук?

Вчителька знов удала, що нічого не почула, і звернулася до Аніки:

— Ну, а ти, Аніко, розв'яжи таку задачу. Густав поїхав з товаришами на екскурсію. Вдома йому дали одну крону, а коли він повернувся звідти, в нього лишилося сім ере. Скільки грошей він витратив?

— Отож-бо! — додала Пеппі. — І я ще хочу знати, чому він такий марнотратник? І чи він не розтринькав грошей на лимонад, і чи добре вимив вуха, як вибирався на екскурсію?

2. **Виберіть один із діалогів вчительки і Пеппі й виразно прочитайте. Які почуття вам треба передати?**

3. **Уявіть, що ви Томмі або Аніка й ведете щоденник. Що б ви написали про цей день?**

4. **Прочитайте виділені слова. Що ви помітили?**

5. **Напишіть по одному прикладу на додавання і віднімання. Розв'яжіть приклади одне одного і запишіть їх словами двома способами.**

6. **Запишіть цифрами і словами розв'язання задачі, яку вчителька запропонувала Аніці (1 крона = 100 ере).**

СКЛАДАЄМО РОЗПОВІДЬ ПРО ГЕРОЯ ТВОРУ

1. Дізнайтеся, як скінчився похід Пеппі до школи. Чому так сталося?

Вчителька подумала, що, може, Пеппі більше сподобається вчитись читати.

— Ось, Пеппі, я тобі покажу щось цікаве, — мовила вчителька. — Це їжак. А літера біля нього зветься «ї».

— Так? Зроду б не повірила, — відповіла Пеппі. — Мені здається, що «ї» — це паличка з двома цятками, такими, наче мухи наслідили. А до чого тут їжак? Хіба він лишає такі сліди, як муха?

Вчителька взяла другу картку, де була намальована гадюка, і сказала Пеппі, що літера коло неї зветься «г».

— Коли хтось заводить мову про гадюк, я завжди згадую, як я билася з гадюкою в Індії, — сказала Пеппі. — Ви навіть не уявляєте собі, яка то була величезна гадюка: чотирна́дцять метрів завдовжки і така люта, як оса. Щодня вона пожирала п'ятеро індійців і ще двох дітей на закуску. А раз прилізла й хотіла з'їсти на закуску мене. Обкрутилась навколо мене — шух! Але я не розгубилася, торохнула її по голові — гуп! А вона як засичить — с-с-с! А я її ще раз — гуп! І капець. Ага, то це літера «г», дивно!

Одина́дцять
чотирна́дцять

Вчителька, яка вже остаточно переконалася, що Пеппі важка учениця, запропонувала дітям щось намалювати.

— Малюйте, що хто хоче, — сказала вона.

За хвилину вчителька підвела очі й побачила, що діти відклали олівці й дивляться на Пеппі, яка лежить на підлозі й захоплено малює.

— Пеппі, чому ти малюєш не на папері? — нетерпляче спитала вчителька.

— Я вже давно його змалювала. Мій кінь не вміщався на такому маленькому клаптику паперу, — відповіла Пеппі. — Я оце малюю передні ноги, а коли дійду до хвоста, доведеться вийти в коридор.

— Може, ми краще заспіваємо? — сказала вчителька.

— Співайте собі, а я відпочину, — мовила Пеппі.— Бо від цієї науки і в коня може голова тріснути.

Вчительці нарешті урвався терпець. Вона звеліла всім дітям вийти на подвір'я, щоб можна було наодинці поговорити з Пеппі.

Коли вони залишилися самі, Пеппі підвелася з підлоги й підійшла до столу.

— Знаєш що, — сказала вона, — чи, пак, знаєте що, пані, мені було страшенно цікаво побачити, що ви тут робите. Проте більше я не хочу ходити до школи. Нехай уже я залишусь без канікул. Бо тут надто багато яблук, їжаків і гадюк. У мене аж голова йде обертом. Думаю, що тебе це, пані, не засмутить?

Але вчителька сказала, що це її дуже смутить, а найбільше смутить її те, що Пеппі не хоче добре поводитись.

— Я погано поводилась? — здивувалася Пеппі. — А я й не знала, — зажурено додала вона.

Її не можна було не пожаліти, бо ніхто так щиро не журився, як Пеппі. Вона трохи постояла мовчки, тоді сказала тремтячим голосом:

— Розумієш, пані, коли в тебе мама ангел, тато — негритянський король, а сама ти ціле своє життя плавала по морях, то й не знаєш до пуття, як треба поводитись у школі серед усіх цих яблук та їжаків.

Вчителька сказала, що розуміє Пеппі, більше не гнівається на неї і сподівається знов побачити її в школі, коли вона трохи підросте. Пеппі аж засяяла з радощів і сказала:

— Ти дуже добра, пані. Ось тобі подарунок від мене! — вона витягла з кишені маленького золотого годинника й поклала на стіл. Вчителька сказала, що не може взяти такого дорогого подарунка.

— Мусиш узяти, а то я завтра знов прийду сюди й ти матимеш зі мною мороку.

2. **Чи хотіли б ви мати таку по́другу, як Пеппі? Чому?**

3. **Підготуйте розповідь про Пеппі. Що саме робить її незвичайною? Зверніть увагу на деталі: як вона говорить, як поводиться, які в неї почуття. Підтверджуйте свої слова уривками з тексту. Унікальність Пеппі допомагає чи заважає їй у житті?**

4. **Прочитайте ще кілька історій із казки «Пеппі Довгапанчоха». Напишіть відгуки про книжку, зробіть до них малюнки і створіть альбом відгуків.**

ПИШЕМО ПРАВИЛЬНО

УЖИВАЄМО ЧИСЛІВНИКИ

шістнадцять ші[сн]адцять
шістдесят [ш’ізде^{и}с’ат]
шістсот ші[с:]от

1. Яку інформацію містить афіша? Використавши зміст афіші, поставте запитання так, щоб у відповіді були числівники. Відповіді запишіть.

2. Прочитайте, правильно вимовляючи числівники. Запишіть числівники словами, скорочення одиниць вимірювання — повністю.

Висота коня Пеппі — 160 см, довжина тіла — 211 см, маса — 316 кг.

- Перетворіть 160 см, 211 см: **А** в метри і сантиметри; **Б** у дециметри і сантиметри; **В** у метри, дециметри і сантиметри — і запишіть словами.
- Який масштаб треба вибрати, щоб малюнок коня помістився на аркуші А4?

3. Прочитайте числівники в рамці. Запишіть словосполучення за зразком.

Три поверхи, третій поверх;

3 поверхи, 3-й поверх; 6 вагонів, 6-й вагон; не вистачає 50 місць, на 50-му місці; близько 70 кілограмів, на 70-му кілометрі.

4. А Спишіть, замінюючи числа словами.
Б Знайдіть і запишіть приклади прислів’їв і приказок із числівниками.
В Напишіть такі самі завдання для товаришів.

п’ятдесяти
шістдесяти
сімдесяти
вісімдесяти

7 разів відміряй — 1 раз відріж. Робить за 1, а їсть за 3. Хто 1-й приходить, тому 1-му подають. Як собаці 5-та нога. У 7 няньок дитя без ока.

ШУКАЄМО ІНФОРМАЦІЮ У СТАТТІ ТА НА ДІАГРАМІ

1. **Прочитайте статтю і розгляньте діаграму.**

Ростемо ж ми...

Чи можна порахувати всіх людей на Землі? Звісно, ні! Тож кількість населення оцінюють приблизно.

31 жовтня 2011 року був символічний день народження семимільярдної* дитини. Невідомо, де саме вона народилася. На планеті щохвилини народжується 260 дітей.

Найбільше людей живе в Азії — чотири мільярди!

В Африці мешкає понад мільярд людей. У Європі лише 739 мільйонів. Вчені стверджують, що у 2050 році населення Землі становитиме близько дев'яти мільярдів.

Нині у світі близько двох мільярдів дітей віком до 14 років. Це майже третина населення Землі. Багато дітей народжується в Африці. Так, у Малі понад половина населення молодша за 14 років.

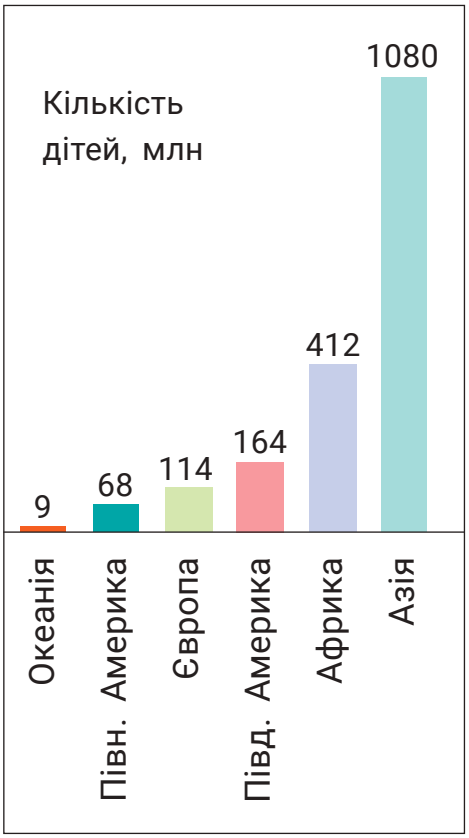

* 1 мільйон (млн) = 1 000 000;
1 мільярд (млрд) = 1 000 000 000

2. **Знайдіть у тексті статті й на діаграмі інформацію, пов'язану з наведеними фактами. Передайте її повними реченнями. Перевірте роботи одне одного.**

1. Тут живе чотири мільярди людей. 2. Стільки дітей народжується щохвилини. 3. Близько дев'яти мільярдів. 4. Понад половина населення. 5. Дев'ять мільйонів. 6. 31 жовтня 2011 року. 7. 114 мільйонів.

1. В Азії живе чотири мільярди людей.

3. **Поміркуйте, які проблеми виникають через стрімке зростання населення.**

4. **А** **Напишіть, який факт зі статті вас найбільше вразив.** **Б** **Напишіть два запитання за текстом статті.** **В** **Складіть задачу за даними статті.**

ВИЗНАЧАЄМО РОЛЬ ЗАЙМЕННИКІВ

Іграшковий ведмідь Вінні-Пух — один із найвідоміших героїв дитячої літератури 20-го століття. Його придумав англійський письменник Алан Александер Мілн.

1. **Прогляньте уривок із казки-повісті «Вінні-Пух і всі-всі-всі». Доведіть, що це діалог.**

2. **Прочитайте текст мовчки. У чому причина непорозуміння між Кроликом та Пухом?**

3. **Поміркуйте, що відчувають герої. Прочитайте виразно, намагаючись передати їхні почуття.**

— Тук-тук-тук, чи є хто вдома?

У відповідь із нори долинуло шарудіння, а потім настала тиша.

— Питаю, чи є хто вдома?! — гукнув Пух щосили.

— Нема! — озвався голос, і трохи згодом той самий голос додав: — І нічого тут волати, я й з першого разу почув.

— Яка невдача! — побідкався у нору Вінні-Пух. — Невже там так-таки нікого і нема?

— Нікого-нікого!

Тут Пух витяг голову з нори й замислився. Утім, думав він недовго і надумав ось що: «Все ж таки там хтось має бути, бо не може такого бути, щоб оте нікого сказав ніхто…»

Тож він знову сунув голову в нору й гукнув:

— Агов, Кролику! А хіба то часом не ти?

— Ні! — відрубав Кролик, змінивши голос до невпізнанності.

— А хіба то не Кроликів голос?

— Здається, що ні, — відповів Кролик, — принаймні так має **здаватися**.

— Ти диви, — здивувався Пух і витяг голову з нори, але так просто **здаватися** він не збирався і після деяких роздумів знову сунув її назад у нору.

— Будь ласка, а ви не підкажете, куди міг подітися Кролик? — спитав він.

— Він пішов у гості до свого друга Вінні-Пуха.
— Та це ж я, — спантеличився Пух.
— Хто це «я»? — прискіпався Кролик.
— «Я» — то Вінні-Пух!
— Ти певен, що «я», — то ти? — у свою чергу зніяковів Кролик.
— Ще б пак! — образився Пух.
— Гаразд, тоді заходь!

І Пух попхався у нору. Він пхався і пхався, аж поки не запхався до кінчика хвоста.

— Гм, — гмукнув Кролик, оглядаючи його з голови до п'ят, — це й справді ти. Що ж, радий тебе бачити.

— А ти думав, то хто?

— Я перевіряв. Мало хто блукає лісом! Обережність, друже, ще нікому не завадила...

Переклад І. Ільїна, О. Кальниченка, І. Мельницької, М. Савки

4. **Прочитайте виділені дієслова. Чим вони особливі?**

5. **Випишіть дієслова-синоніми до слова *сказав*. Поясніть, чим відрізняється їхнє значення.**

6. **Прочитайте правило. Розгляньте таблицю.**

Слова *я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони* — **особові займенники**. Вони вказують на предмет або особу, не називаючи їх.

	ОДНИНА	МНОЖИНА
1-ша особа	я	ми
2-га особа	ти	ви
3-тя особа	він вона воно	вони

7. **Спишіть із тексту кілька речень, у яких є особові займенники. Визначте, до якої особи вони належать.**

8. **Спишіть, вибравши одне зі слів із дужок.**

У гостях (Вінні-Пух, ведмедик, він) наївся меду й молока. (Вінні-Пуху, ведмедику, йому) подобалося у Кролика. (Вінні-Пух, ведмедик, він) сидів там, доки все не поїв. (Вінні-Пух, ведмедик, він) вирішив іти додому. Але (Вінні-Пухові, ведмедикові, йому) не вдалося вилізти з нори. (Вінні-Пух, ведмедик, він) застряг.

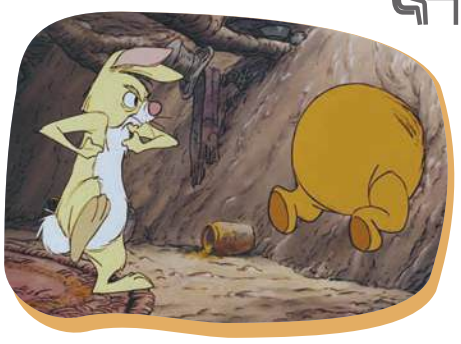

ВІДМІНЮЄМО ЗАЙМЕННИКИ 1-Ї ТА 2-Ї ОСОБИ

1. **Утворіть діалог — запишіть речення у потрібному порядку. Прочитайте діалог за особами.**

— Я!
— Кульки? Ще й повітряної?
— Мед!
— Але навіщо вона тобі? — спитав **ти**.
— Еге ж.
— Скажи, а чи нема **в тебе** часом повітряної кульки?
— Доброго ранку, Вінні-Пуше! — відповів ти.
— Та хто ж по мед ходить із кулькою?
— Доброго ранку, Кристофере Робіне! — привітався він.

- **Підкресліть особові займенники. Зазначте, до якої особи вони належать.**
- **Спробуйте визначити відмінок виділених займенників.**

2. **Прочитайте правило. Поставте запитання до поданих займенників 1-ї особи і визначте їхні число й відмінок. Провідміняйте займенники 2-ї особи *ти* і *ви*.**

Як і іменники, займенники змінюються за відмінками і вживаються з прийменниками. Займенники з прийменниками пишуть окремо.

Я є, мене немає, мені далú, мене бачать, мною пишаються, на мені була куртка. Ми читаємо, нас слухають, нам вірять, нас поважають, за нами спостерігають, на нас чекають.

3. **Прочитайте. Замість яких іменників ужито займенники? Визначте їхній відмінок.**

1. Я лагідна хмаринка, що порина в блакить. Мені від меду брид-ко, — я зовсім не ведмідь. 2. Доведеться тобі, Кристофере Робіне, поцілити в мою кулю кулею з твоєї рушниці. Вона ж із тобою?

- **Знайдіть у реченнях омоніми. Поясніть їхнє значення.**

4. **Прочитайте пораду. Напишіть одне речення, у якому б займенник *ви* (у будь-якому відмінку) вживався з великої літери, а в іншому — з малої.**

Займенник **Ви** пишуть за шанобливого звертання в ділових документах чи вітальних листівках. Якщо звертаються до двох або більше осіб, уживають **ви**.

ВІДМІНЮЄМО ЗАЙМЕННИКИ 3-Ї ОСОБИ

1. **Прочитайте. Визначте особу, рід і відмінок виділених займенників. За потреби скористайтесь таблицею.**

А ось і **він**, звичайний плюшевий ведмедик, гупає сходами слідом за Кристофером Робіном та — гуп, гуп, гуп! — потилицею перелічує сходинки. Це поки що єдиний відомий **йому** шлях додолу, хоча іноді він і здогадується, що мають бути якісь інші, але ж замислитись над тим у **нього** немає ані хвильки.

Відмінки	Однина		Множина
	Чоловічий і середній рід	Жіночий рід	
Н.	він, воно	вона	вони
Р.	його, до нього	її, до неї	їх, до них
Д.	йому	їй	їм
Зн.	його, про нього	її, про неї,	їх, про них
Ор.	ним	нею	ними
М.	на ньому (нім)	на ній	на них

У займенників **він, вона, воно, вони** після прийменників та в орудному відмінку з'являється початковий [н].

2. **Спишіть, ставлячи займенники в потрібному відмінку.**

Послухав (вона), спитав у (він), розбудив (вони), сміявся з (воно), прийшов до (він), згадав про (вони), грався з (вона).

3. **Спишіть. Позначте в дужках після займенників їхні особу, число, відмінок.**

— Якщо я поцілю твою кулю моєю, вона зіпсується!
— Краще зіпсувати її, ніж мене!..
— Ой! — сказав Пух.
— Я що, схибив? — спитав Кристофер Робін.
— Не зовсім. Але в кульку не влучив.

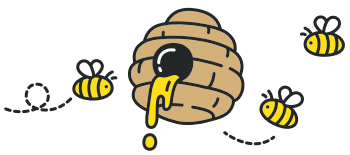

Кристофер Робін стрелив знов. Цього разу його куля влучила у Пухову. Пухова кулька почала здуватися. А сам він плавно, як хмарка, сплив на землю.

4. **Опишіть героя чи героїню твору, який ви читали, не називаючи імені. Запропонуйте товаришам відгадати, хто це.**

ЗВАЖАЄМО НА ДЕТАЛІ

1. **Прочитайте уривок із казки англійського письменника Льюїса Керрола «Аліса в Країні Чудес».**

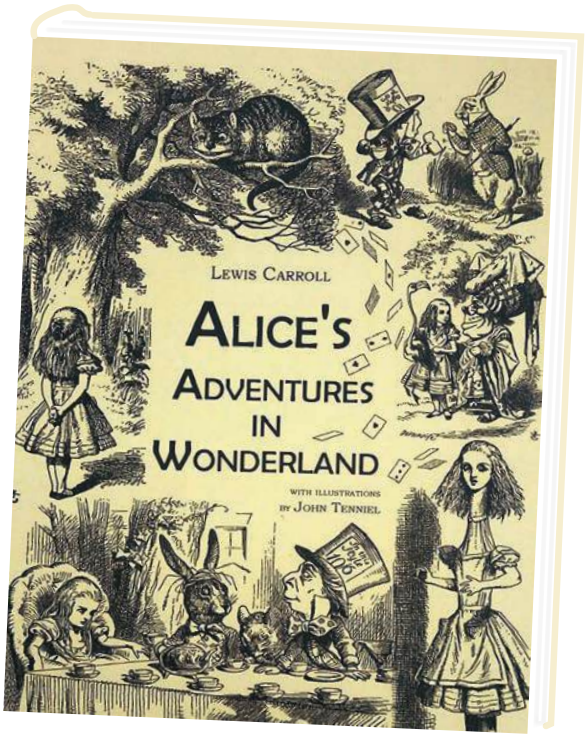

Герцогиня не переставала несамовито трясти немовля, а воно, сердешне, так репетувало, що Алісі нелегко було розібрати слова:

Бурчу, кричу на немовля,
Луплю його, як чхає.
Нехай маля не дошкуля —
До перчику звикає!

— Тримай! — крикнула раптом Герцогиня до Аліси і швиргонула в неї немовлям. — Мені пора збиратися до Королеви на крокет!

Кухарка жбурнула їй навздогін сковороду, але схибила. Спіймати дитину виявилося не так просто: руки й ноги в того чудернацького створіннячка були розчепірені на всі боки («Як у морської зірки», — подумала Аліса), а само воно пихтіло, як паровик, і без упину пручалося.

Нарешті вона знайшла належний спосіб укоськати немовля: скрутила його у вузол, міцно схопила за праве вушко та ліву ніжку і вийшла з ним на свіже повітря.

— Якщо його звідси не забрати, — подумала Аліса, — то вони напевне його приб'ють, — як не нині, то завтра.

Маля рохнуло їй у відповідь (чхати воно вже перестало).

— Не рохкай, — сказала Аліса. — Висловлюй свої почуття у якийсь інший спосіб!

Аліса зазирнула йому в личко. Ніс у нього був, без сумніву, аж надміру кирпатий, більше схожий на рильце, ніж на справжнього носа, та й очі зробилися підозріло маленькі як на дитину.

Перед нею було найсправжнісіньке порося! Вона опустила порося на землю і вельми втішилась, коли воно спокійнісінько потрюхикало собі в хащу.

— З нього виросте страх яка бридка дитина, — подумала Аліса. — А як порося, по-моєму, воно досить симпатичне.

І вона стала пригадувати деяких знайомих їй дітей, з яких могли б вийти незгірші поросята, і раптом здригнулася з несподіванки: за кілька кроків від неї на гілляці сидів Чеширський Кіт...

— Чи не були б ви такі ласкаві сказати, як мені звідси вибратися?

— Залежить, куди йти, — відказав Кіт.

— Власне, мені однаково, куди йти... — почала Аліса.

— Тоді й однаково, яким шляхом, — зауважив Кіт.

— А які тут люди проживають?

— Он там живе Капелюшник, а отам — Шалений Заєць. Завітай до кого хочеш: у них обох не всі вдома.

— Але я з такими не товаришую, — зауважила Аліса.

— Іншої ради нема, — сказав Кіт. — У нас у всіх не всі вдома. У мене не всі вдома. У тебе не всі вдома.

— Хто сказав, що у мене не всі вдома? — запитала Аліса.

— Якщо у тебе всі вдома, — сказав Кіт, — то чого ти тут?

Переклад Валентина Корнієнка

2. **Які слова використано замість слова *немовля*? Чи є серед них займенники? Опишіть немовля, уживаючи знайдені слова. Використовуйте порівняння, прикметники.**

■ **Чому немовля назвали немовлям? Як утворилося це слово? Чи можете пригадати подібні слова?**

3. **Поясніть, які значення має вислів «не всі вдома». Інсценізуйте розмову Аліси із Чеширським Котом.**

4. **А** **У першому і другому абзаці знайдіть синоніми до слова *кинула*.** **Б** **Знайдіть у тексті порівняння.** **В** **Поясніть значення слів *дошкуляти, укоськати, пручатися, вельми, трюхикати*.**

5. **Випишіть по реченню із займенниками 1-ї, 2-ї і 3-ї особи. Зазначте їхні число і відмінок.**

6. **Запишіть опис немовляти. Уживайте займенники, щоб уникнути повторів.**

ПИШЕМО І РЕДАГУЄМО

1. Прочитайте. Обговоріть, чому програма перевірки орфографії підкреслила деякі слова.

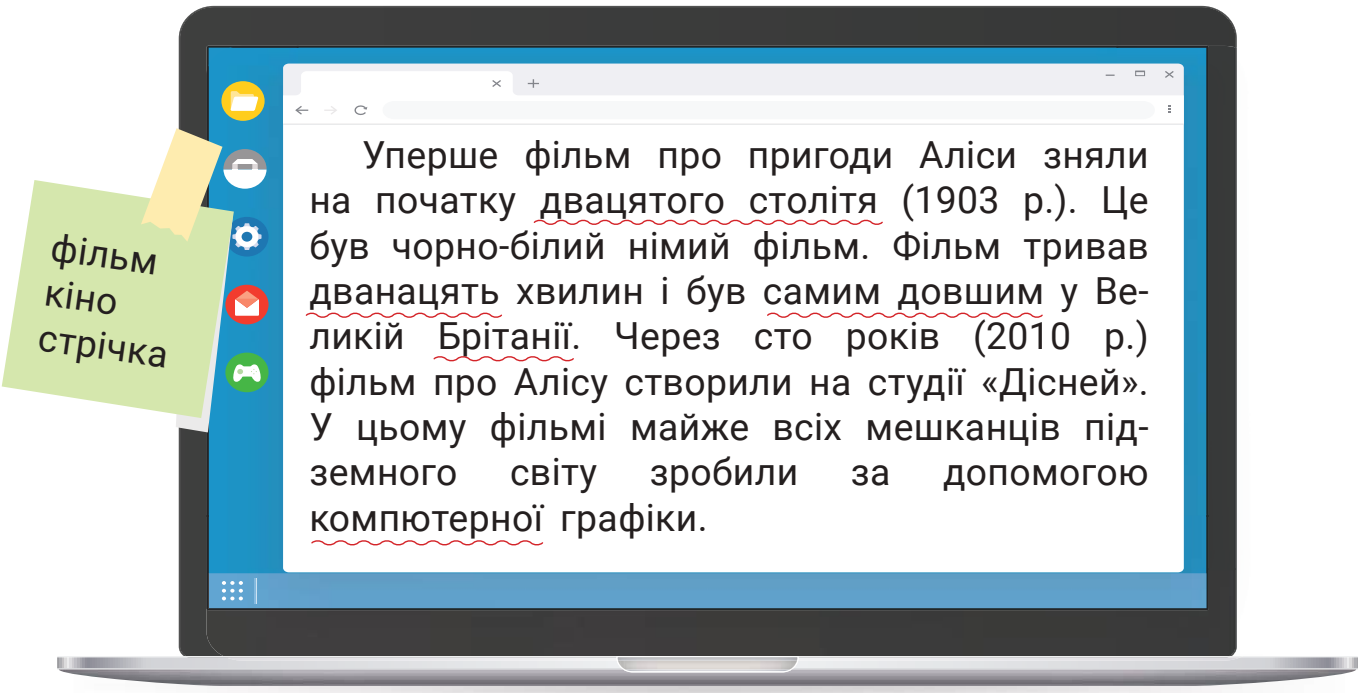

- Знайдіть слово, що повторюється. Подумайте, якими іменниками, займенниками його можна замінити.
- Спишіть, виправивши помилки.

2. Зі стрічки якого року — 1903 чи 2010-го — цей кадр? Чому ви так думаєте?

- Спробуйте описати кота одним-двома реченнями. Обговоріть, у кого вийшов найцікавіший опис.

3. Дайте відповідь на запитання (5 речень).

А Що вам більше подобається — читати книжки чи дивитися кіно? Чому?

Б Яку книжку, з уривком із якої ви ознайомилися цього місяця, ви хотіли би прочитати повністю? Чому?

В Чи бачили ви кінофільм або мультфільм за книжкою, яку читали? Порівняйте свої враження.

4. Обміняйтеся зошитами. Прочитайте і обговоріть роботи одне одного.

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО І ЗНАЄМО

Прочитайте уривок із повісті-казки «Пеппі Довгапанчоха» і виконайте завдання.

— На щастя, я знаю аргентинську школу. Отуди якби ви попали! Великодні канікули там починаються через три дні після різдвяних. А коли скінчаться великодні канікули, через три дні починаються літні. Літні канікули кінчаються першого листопада. І тоді, звичайно, дітям доводиться добре попрацювати, бо різдвяні канікули настають аж одинадцятого листопада.

В Аргентині не завдають уроків. Часом, правда, буває, що котрась аргентинська дитина сховається в шафу й нишком учить уроки, але вже їй і перепадає від мами, коли вона помітить це.

Арифметики в тій школі взагалі нема. І якщо знайдеться учень, що знає, скільки буде сім додати п'ять і ненароком пробалакається про це вчительці, то вона поставить його в куток на цілий день. Читають вони тільки в п'ятницю, та й то, якщо знайдеться книжка. Але книжка ніколи не знаходиться.

*— То що ж вони роблять у школі? — запитав один хлопчик.

— Їдять цукерки, — впевнено відповіла Пеппі. — Поблизу є цукеркова фабрика, і від неї проведено трубу просто в клас.

Вона помахала капелюхом і весело гукнула:

— Бувайте здорові! Мене ви більше тут не побачите. Але пам'ятайте, скільки яблук мав Аксель, а то буде вам лихо! Ха-ха-ха! *

1. **Випишіть числівники з першого абзацу. Числівники, які відповідають на питання *котрий?*, підкресліть, а на питання *скільки?* — обведіть.**

2. **А** **Випишіть із перших двох абзаців 4 особові займенники.** **Б, В** **Випишіть із частини тексту між зірочками (*) 4 особові займенники. Зазначте їхні особу та відмінок.**

3. **А** **Запишіть два запитання до тексту.** **Б** **Запишіть три причини, чому Пеппі хвалить школу в Аргентині.** **В** **У якій школі ви хотіли би вчитися? Напишіть кілька речень. Можете висловлювати найнеймовірніші ідеї.**

VI. ПРОДОВЖЕННЯ ПОДОРОЖІ

Мандруємо літературною Європою. Дієслово

ЧИТАЄМО ТА ОБГОВОРЮЄМО

ВЧИМОСЯ УВАЖНО ЧИТАТИ

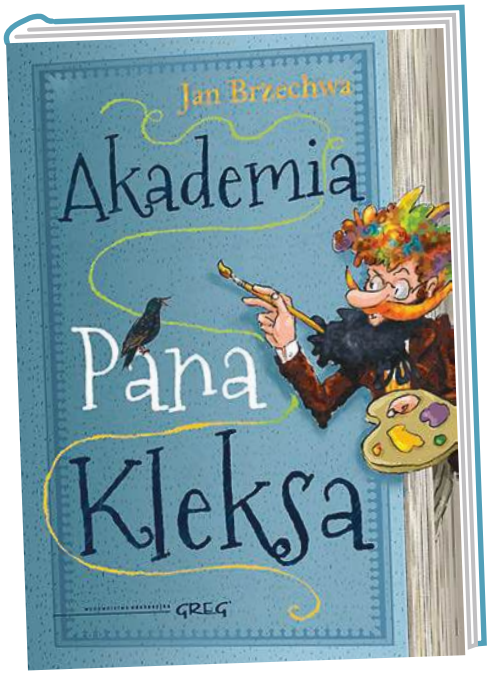

1. Прочитайте уривок із однієї з найулюбленіших книжок польських дітей — «Академія пана Ляпки» Яна Бжéхви.

Я — А́дам Незгодка, мені дванадцять літ, і я вже пів року навчаюся в академії пана Ляпки. Вдома мені ні в чому не велося. Я завжди запізнювався до школи, не встигав поробити домашні завдання, руки в мене були як глиняні. Все падало на підлогу, все ламалося. Склянки та блюдця, не встигав я й оком кліпнути, розліталися на друзки. Я не терплю́ крупнику́ й моркви, а мене тільки й змушували їх їсти — це, мовляв, дуже поживно й корисно для здоров'я. І коли я на додачу до всіх нещасть заляпав чорнилом скатерку, новий мамин костюм і двоє своїх штанів, батьки твердо стали на тому, щоб віддати мене в науку й на виховання до славнозвісної академії пана Ляпки.

Академія міститься в кінці Шоколадної вулиці, у великому триповерховому будинку з кольорової цегли. На третьому поверсі пан Ляпка зберігає свої найважливіші таємниці. Жодній живій душі не дозволено заходити туди. Та якби хто й поткнувся — все одно нічого б не вийшло, бо сходи в академії сягають тільки другого поверху, й сам пан Ляпка дістається до своїх таємниць через димар. На першому поверсі розташовані класи, в яких ми навчаємось. Тут-таки, на першому поверсі, — наші спальня та їдальня, на другому поверсі мешкає пан Ляпка з Матеушем. Живуть вони в одній-єдиній кімнатці, а решта всі замкнені.

Пан Ляпка приймає до своєї академії тільки тих хлопців, імена яких починаються з букви «А». Як він каже, не варто запаморочувати

собі голову всіма літерами абетки. Отож в академії навчається чотири А́дами, п'ять А́вгустів, три А́нджеї, три А́льфреди, шість Анто́ніїв, один Артур, один Альберт і один Анаста́зі — всього двадцять чотири учні. Самого пана Ляпку звати Амбро́жи. У всій академії один-єдиний Матеуш — не на «А». Але Матеуш — це вчений шпак пана Ляпки. Він зовсім вільно розмовляє, щоправда, досить своєрідно: в кожному слові опускає початок і вимовляє тільки закінчення.

Коли він відповідає на телефонний дзвінок, то каже:

— Ошу, е мія ана пки!

Що означає: Прошу, це академія пана Ляпки.

Наша академія стоїть серед величезного парку, змереженого долинами, ярами та ровами, а ще обнесеного високим муром. Нікому не дозволяється виходити за мур без пана Ляпки. Це не звичайний мур. З боку вулиці він гладенький, із великою заскленою брамою посередині. А з трьох інших боків у мурі одна побіля одної безкінечною вервечкою стоять залізні хвіртки, замкнені на маленькі срібні замочки.

Всі ці хвіртки ведуть до різних сусідніх казок, з якими пан Ляпка підтримує щирі дружні стосунки. На кожній хвіртці — табличка з назвою казки. Тут є казки Андерсена та братів Грімм, казка про Лускунчика, про рибалку та рибку, про вовка, що вдавав жебрака, про сирітку Марисю і гномів, про Качку-дивачку й багато інших. Ніхто напевне не знає, скільки всіх хвірток.

Переклад Ірени Барановської

2. А Підготуйте розповідь про оповідача казки та учнів академії (зважайте на порівняння, фразеологізми). Поясніть, чим оповідач відрізняється від автора.

Б Намалюйте й підпишіть план академії та навколишньої території.

В Складіть тестові завдання різних типів, щоб перевірити, чи уважно читали ваші товариші (відкрите запитання; запитання з вибором відповіді *Так* або *Ні*; запитання із вибором відповіді з трьох варіантів).

3. Презентуйте свої роботи та обговоріть їх.

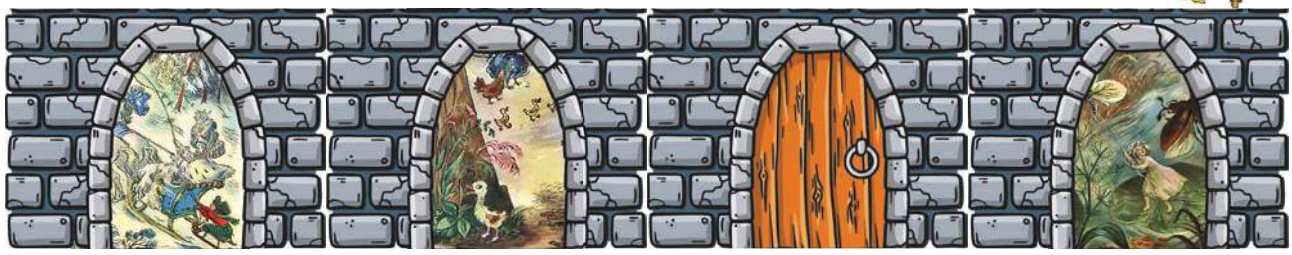

Ілюстрації Миколая Камлера та Марціна Шанцера

ПРИГАДУЄМО ОЗНАКИ ДІЄСЛОВА

1. **За якими ознаками можна згрупувати подані слова?**

Учений, учень, учив, дивний, дивачка, дивує, мовний, розмова, ви́мовлять, кінець, безконечний, закі́нчи́ла.

- **Випишіть одну групу спільнокореневих слів. Позначте в них корені.**
- **Випишіть дієслова. Визначте їхній час (минулий, теперішній, майбутній) і число (однина, множина). У дієслів якого часу можна визначити рід?**

2. **Перечитайте розповідь А́дама Незгодки про себе (с. 22, перший абзац). У якому часі вжито більшість дієслів? Чому? Знайдіть два дієслова в теперішньому часі. Чому їх ужито в такій формі?**

3. **Спишіть речення, розкриваючи дужки. Підкресліть граматичну основу. Яким членом речення виступає дієслово?**

1. Все падало (на)підлогу, все ламалося. 2. Сходи в академії сягають тільки другого пов(е, и)рху. 3. Наша академія стоїть серед в(е, и)л(е, и)чезного парку (з)долинами, ярами та ровами.

- **Визначте час дієслів. Поясніть уживання розділових знаків.**

4. **Прочитайте правило. Назвіть питання, на які відповідають дієслова у формі минулого, теперішнього і майбутнього часу.**

Дієслово — частина мови, що називає дію предмета і відповідає на питання *що робити?* (їсти), *що робив?* (їв), *що зробити?* (з'їсти), *що зробив?* (з'їв), *що робить?* (їсть), *що зробить?* (з'їсть), *що буде робити?* (буде їсти), *що робитиме?* (їстиме). У реченні дієслово найчастіше є присудком.

5. **Встановіть відповідність між фразеологізмами та їхніми значеннями. Запишіть. Підкресліть дієслова.**

ні в чому не велося	наполягали
не встигав і оком кліпнути	не щастило
розліталися на друзки	дуже швидко
твердо стали на тому	розбилися повністю

6. **Запишіть свої приклади до правила (дієслова із питаннями).**

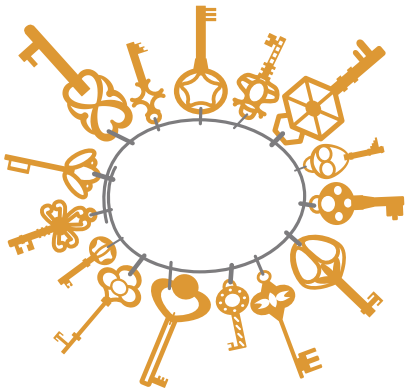

ВЧИМОСЯ ДИСКУТУВАТИ

1. Прочитайте. Чому хлопці позаздрили А́даму?

Ключики від хвірток пан Ляпка зберігає у великій срібній скриньці. Часто він посилає нас до тої чи іншої казки з певним дорученням. Якось пан Ляпка гукнув мене, дав золотого ключика і сказав:

— А́дасю, поскоч до казки добродія Андерсена про дівчинку з сірниками й попроси для мене коробочку сірників.

Я неабияк зрадів і помчав до парку. І — сам не знаю як — зразу втрапив до потрібної мені хвіртки. За мить я вже був по той бік огорожі. Перед очима слалася вулиця незнайомого міста, по ній плавом плив люд, а ще падав сніг, хоч на нашому боці стояло літо.

Аж тут підходить до мене якийсь літній сивий чоловік. Він погладив мене по голові й усміхнувся.

— Ти не впізнаєш мене? Я — Андерсен. Яке в тебе до нас діло?

— Я, даруйте, прийшов по сірники. Мене прислав пан Ляпка.

— А, ти від пана Ляпки? — радісно промовив Андерсен. — Я його дуже люблю. Отож будуть тобі сірники.

По цих словах він ляснув у долоні, й за мить із-за рогу вулиці з'явилася скульчена від холоду маленька дівчинка з сірниками. Андерсен взяв у неї одну коробочку, простяг мені й сказав:

— На ось, неси панові Ляпці. **І перестань плакати. Нічого побиватися над цією дівчинкою. Вона замерзла, вона бідна. Але ж це — не насправді. Це казка. Тут усе — вигадка.**

Дівчинка усміхнулась до мене, махнула на прощання рукою, і Андерсен вивів мене до хвіртки.

Коли я розповів хлопцям, що познайомився із самим Андерсеном, усі мені неабияк позаздрили.

2. Перечитайте виділені речення. Поясніть, як ви їх розумієте.

3. Виберіть одне із тверджень: *Я вважаю, що потрібно / не потрібно співчувати героям книжок, які читаємо, переживати разом із ними*. Доберіть і запишіть аргументи на його захист. Обговоріть свої думки. Перед тим перечитайте пам'ятку «Як я беру участь в обговоренні».

4. Напишіть твір-міркування «Чи потрібно співчувати героям книжок».

ЗНАХОДИМО ДІЄСЛОВА У ПОЧАТКОВІЙ ФОРМІ

1. Напишіть відповідь на запитання (2–3 речення): **А** Як Адам познайомився з Андерсеном? **Б** З яким письменником ви хотіли б зустрітися і чому? Перевірте роботи одне одного.

2. Спишіть. Усно поставте питання до дієслів. У дужках після дієслів напишіть скорочено їхні час, число і рід (де можливо). У яких дієслів не можна визначити час, число, рід?

1. Я неабияк зрадів і помчав до парку. 2. Дівчинка усміхнулась до мене, махнула на прощання рукою. 3. Отож будуть тобі сірники. 4. Не треба пла́кати. 5. Нічого побиватися над цією дівчинкою.

■ У перших трьох реченнях підкресліть граматичні основи. Назвіть однорідні присудки.

Дієслова в **неозначеній формі** відповідають на питання *що робити?* (мерзнути, дивитися), *що зробити?* (змерзнути, подивитися). Неозначена форма дієслова — це його **початкова форма**. Вона не вказує ні часу, ні числа, ні роду дієслова.

3. Назвіть, яке дієслово з пари стоїть у початковій формі.

Зберігає — зберігати, посилає — посилати, гукнув — гукнути, дав — дати.

4. Доповніть речення, використавши дієслова у початковій формі.

У школі ми вчимося … . Я не вмію … . Я хочу навчитися … .

5. Поясніть значення виділеного вислову. Випишіть дієслова. Доведіть, що вони багатозначні: складіть речення, де б вони мали різні значення.

Перед очима слалася вулиця незнайомого міста, по ній **плавом плив** люд, а ще падав сніг, хоч на нашому боці стояло літо.

6. Напишіть, що ви найбільше любите робити у вільний час. Використайте щонайменше 5 дієслів у неозначеній формі.

РОЗВИВАЄМО ФАНТАЗІЮ

1. **Дізнайтеся, які уроки проводив пан Ляпка в академії.**

Учора на першому уроці була ляпкографія. Пан Ляпка вигадав її, щоб ми навчились користуватися чорнилом.

Ляпкографія минає так: на аркуші паперу треба посадити кілька великих ляпок, по тому аркуш згорнути вдвоє — і ляпки розпливуться, прибираючи подоби людей, звірів, різних химер. Інколи в такий спосіб на папері з'являються цілі картинки, під якими ми дописуємо різні оповідки, придумані паном Ляпкою.

Гадаю, наш учитель сам утворився з розчавленої чорнильної ляпки, а тому й ім'я в нього таке. Матеуш каже, що від пана Ляпки можна чекати чого завгодно і що моє припущення цілком ймовірне.

До однієї з моїх картинок пан Ляпка скомпонував такого віршика:

Ой, добрати я не зміг —
Пташка це чи носоріг!

Урок ляпкографії нам дуже сподобався. На нього пішло кілька пляшок чорнила й цілий стос паперу.

Після уроку ляпкографії ми перейшли до літеров'язання. Усі ви, напевне, звернули увагу, що в книжках друковані літери складаються з чорних ниточок, хитромудро поєднаних між собою. Отож пан Ляпка навчив нас розплутувати літери, зв'язувати короткі ниточки в одну довгу нитку й намотувати її на котушку. В такий спосіб ми перемотали на котушки чи не всю бібліотеку пана Ляпки.

Після уроку літеров'язання ми вчилися лікувати пошкоджені речі.

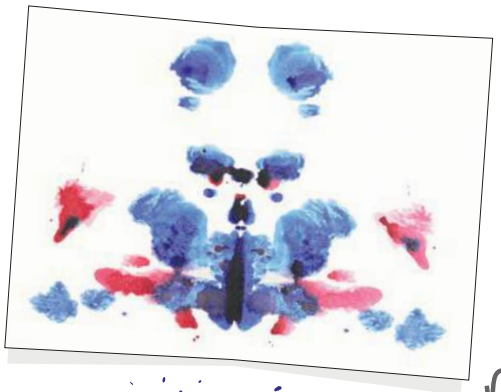

2. **Поясніть, як утворили слово *ляпкографія*. Наведіть приклади подібних слів.**

3. **А** **Як проходили уроки ляпкографії?** **Б** **Чим корисні уроки ляпкографії?**

4. **Повправляйтеся в ляпкографії. Зробіть ляпку фарбою, як описано в казці, і напишіть до неї коротку оповідку або цікавий підпис (2–4 речення).**

5. **Напишіть, який урок ви запровадили б у школі своєї мрії. Чим він був би корисний?**

СТАВИМО ДІЄСЛОВА У ПОЧАТКОВУ ФОРМУ

1. **Знайдіть на с. 27 речення — відповідь на запитання: «Чого навчив пан Ляпка своїх учнів на уроках літеров'язання?». Спишіть його. Підкресліть дієслова у початковій формі.**

2. **Доберіть антоніми до дієслів у початковій формі. Позначте частину слова, яка змінюється.**

Згорнути — розгорнути, …

Згорнути, поєднати, розплутати, зав'язати.

3. **Прочитайте. Поставте питання до дієслів. Назвіть дієслова у початковій формі.**

прилетіли — прилетіти
вигадав — вигадати
гукнула — гукнути
прилітали — прилітати
вигадував — вигадувати
гукала — гукати

- **Які із дієслів називають завершену дію, а які — незавершену?**
- **Випишіть дієслова у початковій формі, розберіть їх за будовою.**

Прилетіти (що зробити?), прилітати (що робити?), …

4. **Випишіть 5 дієслів із тексту на с. 27. Поставте їх у початкову форму і запишіть парами за зразком.**

Промовив (що зробив?) — (що зробити?) промовити

Щось передбачати; вносити неспокій; знущатися з когось, прискіпуватися, вередувати; голодувати; втекти; ледарювати; говорити безвідповідально, даремно; бути дуже молодим, недосвідченим.

5. **Спишіть фразеологізми, поставивши дієслова в початкову форму.**

Як у воду дивився, байдики бив, мало каші з'їли, п'ятами накивали, каламутила воду, варила воду, слова на вітер ки́дали, зуби на полицю поклав.

- **Поясніть значення фразеологізмів, використавши слова в рамці.**

6. **Знайдіть і запишіть 5 фразеологізмів із дієсловами в початковій формі.**

ПЕРЕКАЗУЄМО ТЕКСТ ТВОРЧО

1. **Прочитайте. На скільки частин можна поділити текст? Про що йдеться в кожній частині?**

Урок географії був на майданчику. Матеуш викотив на майданчик великого глобуса, що мав правити за м'яча, поділив усіх нас на дві команди й наказав стати так, як під час гри у футбол. Матеуш був за суддю. Він гасав слідом за гравцями й свистів, коли хтось із нас давав фука. Гра полягала в тому, щоб, підфутболюючи глобуса, водночас вигукувати назву того міста, ріки чи гори, у які поціляв носок черевика.

За Матеушевим сигналом гра почалася. Ми бігали за глобусом і щосили гамселили по ньому ногами. За кожним ударом хтось із гравців вигукував:

— Рим! — Австралія! — Лондон! — Татри! — Київ! — Вісла! — Берлін! — Греція!

Матеуш раз у раз свистів, бо виявлялося, що Антоній замість Греції вигукнув «Швеція», Альберт переплутав Крим і Рим, а Анастáзі Африку сприйняв за Балтійське море.

Ми були в захваті від цієї гри, штовхали один одного, падали, вигукували назви міст, країн, морів. У Матеуша збігав із дзьоба піт. Я хекав, мов ковальський міх. А проте знань із географії тут я набрався куди більше, ніж у двох попередніх школах, де навчався протягом трьох років.

2. **Випишіть усі географічні назви. У дужках зазначте, що вони називають.**

Рим (місто), …

3. **Перечитайте перший абзац. А Розкажіть від імені Адама Незгодки, як ви грали в географічний футбол. Б Уявіть, що ви Матеуш. Поясніть дітям, як грати в географічний футбол. Використовуйте спонукальні речення. В Складіть правила гри в географічний футбол. Уживайте дієслова в початковій формі (треба поділитися…, ви маєте стати…).**

4. **Спишіть, розкриваючи дужки.**

М(’я, йа)ч, фу(т, д)бол, в(е, и)ликий, ч(е, и)р(е, и)вик, су(д, дд)я, св(е, и)стіти, дз(ьо, о)б, г(е, и)ографія.

РОЗУМІЄМО БАЙКУ

Байка — невеликий повчальний твір. Її героями часто є тварини, які поводяться, як люди, і втілюють якусь людську рису.

1. **Які байки ви вже читали? Прочитайте байку Езопа.**

Лисиця і ворона

Якось ворона побачила шматок м'яса. «О, я сьогодні добре пообідаю!» — втішилася вона. Вхопила м'ясо та й злетіла на високе дерево.

А внизу саме лисиця біжить. Побачила ворону й мовить улесливо:

— Добридень, орле! Як ся маєш?

Ворона не відповіла, бо тримала в дзьобі м'ясо. Лисиця нітрохи не образилася, а співала далі.

— Вибачай, що називаю тебе орлом. Але ти куди гарніша за орла! Жоден птах не має таких чорних крил і таких прегарних очей! Чому над птахами царює орел? Хіба зрівняється він з тобою красою та розумом?

Ворона запишалася, аж пір'я розпустила від такої мови. А лисиця заспівала вже іншої:

— Та ворона і дзьоба не розтулить, бо не має голосу. Птахи не виберуть німого царя.

— Кар-р-р! — каркнула ворона. — То це я німа? Зараз же проси пробачення! Кар-р-р!!!

Схопила лисиця м'ясо, що випало з воронячого дзьоба, та й засміялася глузливо:

— Вороно, ти й справді дуже гарна! Лиш розуму тобі бракує.

Переказ Піпіні Цімікалі.
Переклад Володимира Забаштанського, Анатолія Чердаклі

2. **Чому лисиця почала вихваляти ворону? Чому ворона їй повірила? Яка мораль байки?**

3. **Якими прикметниками можна охарактеризувати ворону, а якими — лисицю?**

4. **Випишіть ключові дієслова і перекажіть байку за їхньою допомогою.**

5. **Намалюйте до байки комікс. Зі скількох малюнків він складатиметься?**

ВИЗНАЧАЄМО ЧАС ДІЄСЛІВ

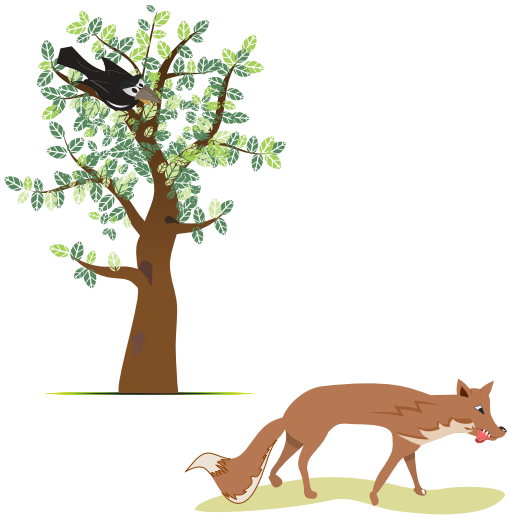

1. Перечитайте перші два абзаци байки «Ворона і лисиця». Знайдіть дієслова. Визначте час кожного дієслова. Поясніть, чому вжито дієслова різного часу. Запишіть за зразком.

Побачила (що зробила?) — мин. ч.

- Доберіть синоніми до слів *втішилася, мовить*.

Дієслова змінюються за часами — бувають у формі **минулого, теперішнього** або **майбутнього** часу.

2. Розгляньте таблицю. Доберіть свої приклади.

ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС	*що робить?*	біжить
МИНУЛИЙ ЧАС	*що робив?* *що зробив?*	біг, добіг
МАЙБУТНІЙ ЧАС	*що буде робити?* *що робитиме?* *що зробить?*	буде бігти, бігтиме, добіжить

- Дієслова якого часу не можуть виражати завершену дію?

3. Прочитайте переказ байки. Як можна замінити слово, яке повторюється? Запишіть відредагований текст.

Бігла лисиця по лісу. Лисиця побачила ворону. Лисиця хотіла виманити у ворони шматок м'яса. Лисиця спочатку буде хвалити ворону. Потім лисиця ображатиме ворону. Зрештою лисиця доб'ється свого.

- Визначте час дієслів. Завершену чи незавершену дію вони виражають?
- Підкресліть граматичні основи в кожному реченні. Якими частинами мови вони виражені?

4. Напишіть диктант у парі.

М'ясо, лисиця, сьогодні, злетіла, тримала, дерево, розтулить.

5. Складіть три речення про ворону з байки, використавши дієслова у формі трьох часів.

ІНСЦЕНІЗУЄМО БАЙКУ

1. **Розподіліть ролі і прочитайте байку Езопа. Зверніть увагу на ремарки (пояснення в дужках).**

Їжак: (*тремтить перед норою вужа*) Друже, прошу, допоможи, будь ласка! Скоро зима, я мерзну. Можна пожити з тобою в норі?

Вуж: (*думає*) Згода, живи.

Їжак: (*заходить, озирається, зручно влаштовується*) О, як тут затишно й тепло. Ноги мої геть задубіли.

Вуж: (*посміхається*) Почувайся як удома, брате! Тіснувато, але разом легше пережити холод.

Їжак: (*влаштовується ще зручніше, його голки впиваються в тіло вужа*) Тіснувато? Є таке. Зате зручно. Мені в тебе дуже подобається.

Вуж: (*сердито*) Ну, все! Ти колешся! Мені боляче! Будь ласка, знайди собі інше місце!

Їжак: (*сміється*) Якщо тобі щось не до шмиги, то йди! Я всім задоволений, тож залишаюся тут. Бувай!

2. **Дайте відповіді на запитання.**

- **Яка мораль підходить до байки? Обґрунтуйте свою думку.**

1. Хто добра людям бажає, той і собі має. 2. Пусти свиню під стіл, так вона й на стіл залізе. 3. Не мала баба клопоту, та купила порося.

- **Як ви ставитеся до поведінки Їжака?**
- **Опишіть почуття Вужа.**

3. **Створіть театр із коробки для взуття чи інших підручних матеріалів. Намалюйте і виріжте героїв. Приклейте їх до дерев'яних паличок.**

4. **Розіграйте байку.**

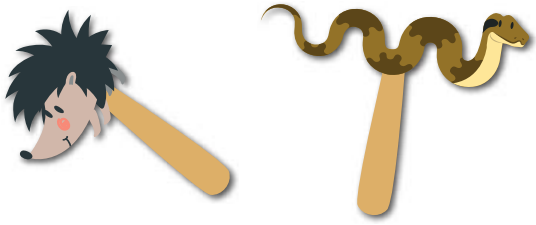

ДІЄСЛОВА ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ

1. **Прочитайте дієслова. Із яким займенником (*я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони*) поєднується кожне дієслово? Напишіть за зразком.**

Мерзнемо, просите, мерзну, мерзнуть, просимо, мерзнеш, просиш, мерзнете, мерзне, просить, прошу, просять.

Я (що роблю?) мерзну, прошу.
Ми (що робимо?) мерзнемо, …
Ти (що робиш?) …, …
Ви (що робите?) …, …
Він, вона, воно (що робить?)…, …
Вони (що роблять?) …, …

2. **Прочитайте правило. Розгляньте таблицю. Що означає *змінюватися за особами, змінюватися за числами*?**

У теперішньому і майбутньому часі дієслова змінюються за особами й числами. При цьому в них змінюється закінчення.

	ОДНИНА	МНОЖИНА
1-ша особа	**я** іду, тремчу	**ми** ідемо, тремтимо
2-га особа	**ти** ідеш, тремтиш	**ви** ідете, тремтите
3-тя особа	**він, вона, воно** іде, тремтить	**вони** ідуть, тремтять

3. **Прочитайте. З якою метою написано цей текст? Випишіть дієслова у формі теперішнього часу. Визначте їхні особу і число.**

У байках і казках тварини, рослини, навіть неживі речі розмовляють, як люди. Можна сказати, що то люди маскуються під личинами тварин, рослин, речей. Ми теж іноді порівнюємо людей із тваринами. Називаємо сильну людину левом, хитру — лисицею, жадібну — вовком, незграбну — ведмедем, дурну — віслюком.

Коли ви читаєте байку про ворону і лисицю, то відразу можете здогадатися, що вона попереджує: не слід довіряти тим, що надто вас вихваляють (*Андрій Білецький*).

4. **Змініть за особами й числами дієслова *жити, бігти* (за зразком таблиці, вправа 2).**

ДІЄСЛОВА МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ

1. **Запишіть речення, поставивши дієслова в дужках у відповідну форму теперішнього часу. Зазначте особу і число дієслів.**

Вчителька (зачиняти) двері. Діти (розгортати) книжки. Марина щось (шептати) подружці. Я (готувати) презентацію. А ти (малювати) ілюстрації.

2. **Розгляньте, як змінюються дієслова в майбутньому часі за особами й числами.**

	ОДНИНА	МНОЖИНА
1-ша особа	**я** *що зроблю?* *що буду робити?* *що робитиму?* напиш**у**, буд**у** писати, писат**иму**	**ми** *що зробимо?* *що будемо робити?* *що робитимемо?* напиш**емо**, буд**емо** писати, писатим**емо**
2-га особа	**ти** *що зробиш?* *що будеш робити?* *що робитимеш?* напиш**еш**, буд**еш** писати, писатим**еш**	**ви** *що зробите?* *що будете робити?* *що робитимете?* напиш**ете**, буд**ете** писати, писатим**ете**
3-тя особа	**він (вона, воно)** *що зробить?* *що буде робити?* *що робитиме?* напиш**е**, буд**е** писати, писат**име**	**вони** *що зроблять?* *що будуть робити?* *що робитимуть?* напиш**уть**, буд**уть** писати, писатим**уть**

3. **За зразком таблиці змініть за особами й числами дієслова *співати, заспівати*.**

■ **Яке із цих дієслів не матиме форми теперішнього часу?**

4. **Запишіть дієслова у два стовпчики: 1) теперішній час; 2) майбутній час.**

Розбудить, вечеряєш, бігтиму, світиться, повертаються, станеш, дратує, збільшите, верещимо, об'єднають, балакає, завезе.

5. **Прочитайте байку Езопа «Черепаха і Заєць» по черзі. Перекажіть її одне одному. Подумайте, яка мораль цієї байки.**

Заєць глузував з Черепахи через те, що в неї слабкі ноги.

— А тебе, прудконогого, я таки обжену! — відповіла Черепаха.

— Це ти на словах хвалишся. А ось позмагайся зі мною і побачиш, — сказав Заєць.

Черепаха розуміла, що рухається повільно. Тож одразу побігла. А заєць розлігся біля дороги та й заснув. Коли ж прийшов він до призначеного місця, черепаха вже була там.

■ **Перечитуйте по реченню. Ставте запитання до дієслів, визначайте їхні час, особу і число.**

6. **Прочитайте прислів'я, поставивши дієслова в дужках у форму 2-ї особи однини майбутнього часу (*що робитимеш?*). Два прислів'я запишіть.**

За двома зайцями (погнатися) — жодного не (впіймати).
Що (посіяти), те й (пожати).
Слово не горобець, вилетить — не (впіймати).
Не копай іншому яму, сам в неї (попасти).
З ким (повестися), того й (набратися).
З чорної кішки білої не (зробити).
Людям язика не (зав'язати).
На двох стільцях не (всидіти).
Не кажи гоп, поки не (перескочити).
(Поспішити) — людей (насмішити).

■ **Поясніть значення прислів'їв.**

7. **Напишіть про свої плани на завтра: що будете робити / робитимете, що зробите.**

ВІДПОВІДАЄМО НА ЗАПИТАННЯ

1. Польський письменник Гжегож Касдепке незвично знайомить із давньогрецькими міфами. Прочитайте і поясніть, чим цей текст відрізняється від міфів, які ви читали раніше.

Мене звати Європа

До невідомих тварин краще не наближатися, навіть якщо вони виглядають лагідними, мов ягнята. Бо лащиться отаке щось, хвостом метеляє (якщо, звісно, має того хвоста), а тоді — гам! — і намагається вкусити тебе за ногу. А це анітрохи не приємно. Колись було іще гірше. Мало того, що така невідома тварина могла покусати, подряпати, задушити (якщо була змією), вдарити, розчавити, напустити бліх. Вона, до всього, могла виявитися… богом.

Так-так, грецькі боги могли перетворитися на що завгодно. Приміром, Зевс перетворився колись на білого бика, причому лише для того, щоб звабити дівчину. Її звали Європа, і подейкували, що вона найвродливіша дівчина на світі.

Її батько, Агенор, шалено любив доньку. Зевс добре знав, що краще не прохати в Агенора доньчиної руки. По-перше, володар Олімпу вже мав жінку, та ще й дуже ревниву. А по-друге, усі, хто знав Зевса, інакше ніж бабієм чи спокусником його не називали. Сумнівно, що батько, який так любив свою Європу, зрадів би такому зятеві.

Ілюстраторка Єва Поклевська-Козелло

Отож Зевс думав, думав і надумав. Він перетвориться на білого бика. Найкраще тоді, коли Європа буде за містом.

Якось дівчина з’явилася на березі у супроводі братів. Вона рвала квіти, робила пасочки з піску, кидала камінці в пінисті хвилі й нарешті задрімала в затінку великого дерева. Саме тоді неподалік з’явилася предивна тварина.

— Дивіться — вигукнув котрийсь із братів. — Білий бик!

Зевс тільки й цього чекав. Стрибнув у бік Європи, яка щойно прокинулася, і почав до неї лащитися. Скубнув то тут, то там травичку, змахнув хвостом, ніжно замукав. Словом, як міг, старався причарувати вродливу дівчину.

— Який гарний! — сказала Європа, без найменшого остраху підходячи до лагідної тварини. Здавалося, що це не двохсоткілограмове грізне створіння, а хатній цуцик, що обожнює гратися.

— Обережно, Європо! — намагався застерегти її найстарший брат.

Та було вже запізно. Причарована лагідністю білого бика, Європа сіла йому на спину, припала до шерсті, що вилискувала на сонці, і...

— Уперед! — ревнув Зевс. І рвонув до моря, не зважаючи ані на перелякану дівчину, яка кликала по допомогу, ані на її братів, ані на бурхливі хвилі.

— Рятуйте! — гукала до братів Європа. Та все марно.

...Однак Європі нічого не загрожувало. Зевс віднесе її на Крит. Ще раніше він приготував для неї прегарну печеру. Жоден палац не міг зрівнятися із цим чудовим місцем. Її час буде минати за розвагами й бенкетами. Вона танцюватиме, мандруватиме Критом. Народить Зевсові синів. А велика земля стане назавжди зватися її ім'ям — Європою.

Переклад Божени Антоняк

2. Знайдіть і перечитайте уривки, у яких можна знайти відповіді на поставлені запитання. Обговоріть відповіді в парі. Потім запишіть відповіді своїми словами. Обміняйтеся зошитами і перевірте відповіді одне одного.

- **Чому до невідомих тварин краще не наближатися? Чим це загрожувало колись, а чим — тепер?**
- **Чому Зевс був переконаний, що краще не прохати в Агенора руки його доньки?**
- **У тексті йдеться, що Зевс перетворився на бика. Як він виглядав? Напишіть 2–3 речення.**
- **Чому в останньому абзаці тексту більшість дієслів має форму майбутнього часу?**

ЗАПОВНЮЄМО КАРТИ ДУМОК

1. Домовтеся, хто працюватиме з текстом «Арктика», а хто — з текстом «Антарктида».

ПЛАН РОБОТИ

1. Прочитайте текст.
2. Намалюйте в зошиті карту думок за зразком і заповніть її. Напишіть щонайменше три факти для кожної характеристики обох територій.

3. Дізнайтеся про рослини Арктики та про перших дослідників Антарктиди. Додайте у свої карти думок відповідні прямокутники – «Рослини» і «Дослідники». Запишіть три факти.
4. За допомогою карти думок перекажіть одне одному текст, який ви прочитали.
5. Порівняйте Арктику й Антарктиду. На окремому аркуші разом складіть діаграму Венна.

Арктика

Арктика — це велика територія навколо Північного полюса. Регіон включає північні частини Євразії та Північної Америки. Зокрема — Гренландію, Ісландію, тисячі невеликих островів та майже весь Північний Льодовитий океан.

Корінним населенням Арктики є саами, ескімоси, якути, чукчі.

На цій території мешкають вовки, білі ведмеді, лисиці, арктичні зайці, миші, олені, лемінги, моржі, чимало птахів. Найпоширеніша арктична риба — форель.

Клімат в Арктиці суворий. Узимку температура може сягати 55 градусів нижче від нуля. Різкі вітри роблять погоду ще більш несприятливою для людини. Літо в Арктиці коротке і прохолодне.

В Арктиці бувають полярний день і полярна ніч. У цей час сонце не заходить або не сходить протягом тривалого часу.

Антарктида

Антарктида — це континент, розташований на самому півдні Землі, її найхолодніше місце. Більша його частина вкрита льодом завтовшки 2–5 км. Антарктиду омивають три океани — Атлантичний, Індійський і Тихий.

Температура на континенті може знижуватися до –90 °С. Сильні вітри досягають швидкості 80–90 метрів за секунду. Звична зміна дня і ночі буває тільки навесні й восени. Взимку панує полярна ніч, а влітку — полярний день.

Рослини і тварини найбільше поширені на узбережжі (там, де немає льоду). Ростуть тут переважно мохи. Трапляються лишайники, гриби. Біля океану мешкають пінгвіни, тюлені, морські птахи. В антарктичних водах плавають кити.

Постійно на цьому континенті люди не живуть. Однак деякі країни мають тут дослідницькі центри. Вже понад 20 років українські вчені проводять дослідження на станції «Академік Вернадський». Вони вивчають погодні умови, океани, вплив холоду на організм людини та ін. А легендарні антарктичні всюдиходи «Харківчанка» в 1959 році брали участь в експедиції до Південного полюса.

2. **Запишіть три запитання до тексту, який ви читали, і поставте їх на наступному уроці своєму партнеру.**

ПОРІВНЮЄМО ФОТОГРАФІЇ

1. Розгляньте фотографії. Припустіть, чому їх розміщено поряд.

2. **Прочитайте текст. Знайдіть на карті згадані географічні назви. Яка головна думка тексту?**

Як змінилися льодовики Арктики за останні 100 років

Сто років тому Арктика теж була крижаним царством, холодним і важкодоступним. Проте чи змінилися ті самі місця в Арктиці, якщо порівнювати фото, скажімо, 1900 року і зроблені в наш час?

Шведський фотограф Кристіан Ослунд знайшов старі світлини полярного архіпелагу Шпіцберген у Північному Льодовитому океані і зробив нові фото в тих самих місцях.

Нині клімат помітно теплішає. Танення льодовиків впливає на течії в океані й погоду на всій планеті. Рівень Світового океану піднімається, скорочується площа суходолу. Учені вважають, що в наш час температура на планеті підвищується не тільки внаслідок природних змін, а й через діяльність людини.

Великі зміни клімату відбувалися і відбуваються постійно, і наш час у цьому зовсім не винятковий. На Землі бувало і набагато холодніше, і значно тепліше, ніж нині. Наприклад, у дуже давні часи потужні льодовикові щити досягали екватора. В теплі періоди на вкритій сьогодні льодом Гренландії буяла пишна рослинність.

3. **Навіщо Кристіан Ослунд здійснив свій проєкт?**

4. **Ще раз подивіться на фотографії. Знайдіть якомога більше спільних і відмінних рис. Результати порівняння відобразіть у діаграмі Венна.**

5. **Використайте необхідну інформацію з тексту, діаграму Венна та слова в рамці — підготуйте усне повідомлення про обидві фотографії.**

на передньому плані
на задньому плані
в центрі
льодовики
дерев'яний човен
моторний човен
спорядження

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО І ЗНАЄМО

А **1.** **Спишіть байку, розкриваючи дужки.**
2. **Випишіть виділені дієслова, запишіть до них запитання, позначте час.**
3. **Підкресліть мораль байки.**

Мала баба курку, яка (щ, шч)одня (не)слася. **Думає** баба: дам я куро(чц, цц)і більше ячменю, то вона ще ліпше **буде (не)стися**. Буде аж два яєчка на день. Та й так і зробила. Але курочка потовщала й більше (не)знесла жодного яйця.

Хто багато забагає, втратить те, що вже має.

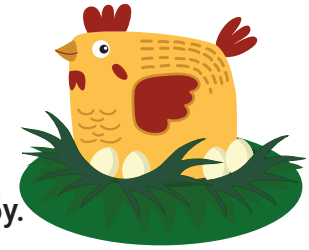

Б **1.** **Спишіть байку, розкриваючи дужки.**
2. **Випишіть виділені дієслова, позначте їхні час, число, особу.**
3. **Підкресліть граматичну основу в першому реченні.**
4. **Підкресліть мораль байки.**

Пес із м(’я, йа)сом біг через потік і **побачив** свою тінь (у)воді. Він гадав, що то другий пес із м(’я, йа)сом **біжить**. Впустив своє, щоб відбити чуже. Але обидва згубив. Одного (не)було, а інше у воду **впало**.

Жадібний двічі **втратить**.

В **1.** **Прочитайте байку. Спишіть, розкриваючи дужки.**
2. **Випишіть виділені дієслова, позначте їхні час, число, особу.**
3. **Підкресліть граматичну основу в першому реченні.**

Сів комар на ріг бикові та дзи(жч, щ)ить. **Каже** комар до бика: «Може, тобі тяжко? То я **пол(е, и)чу**». Але бик відповів: «Мені байдуже. Я (не)чув, як ти **прил(е, и)етів**, та й не хв(е, и)лююся, чи **пол(е, и)тиш**».

4. **Виберіть із трьох запропонованих мораль байки. Запишіть її.**

Часом і малий може допомогти великому.
Є люди, від яких ні шкоди, ні користі.
Тяжка робота стає легшою, коли поряд справжній друг.

VII. У СВІТІ ПОЕЗІЇ

Такі різні вірші. Дієслово

ВЧИМО МОВУ

ВИЗНАЧАЄМО ЧАС ДІЄСЛІВ

Кури в полі сіють просо,
як заведено давно.
А півні те просо косять,
решетують [1] на пшоно.
Із пшона наварять каші
жовторотій дітлашні...
Виростуть курчата наші,
стануть кури та півні —
і почнеться все спочатку,
все спочатку по порядку:
кури сіятимуть просо...

Іван Світличний

[1] *Решетувати* — просіювати крізь сито.

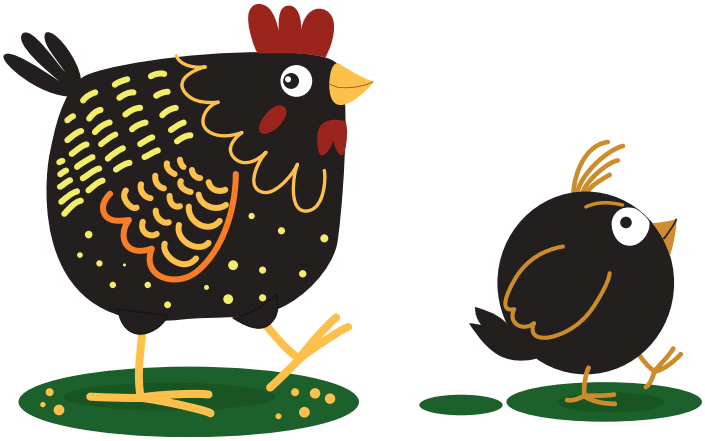

1. Прочитайте два вірші. Що в них спільного? Чому такі вірші називають безконечниками?

2. Виберіть один із віршів і навчіться виразно читати.

3. Випишіть з одного вірша дієслова, поставте до них запитання, позначте їхні час, особу та число.

4. Спишіть виділені речення. Поясніть уживання розділових знаків. Підкресліть граматичні основи.

5. Із вірша Олега Орача випишіть слова, споріднені з дієсловом ***літати***. Позначте в них корінь.

— **Пташко-літашко, куди ти летиш?**
— Лечу я, лечу я туди, де комиш.
Три комишинки гніздечко хитають,
шестеро сірих яєчок гойдають.
Вигрію, витішу шість пташенят,
шестеро любих літашенят.
Будуть мої літашата літати,
будуть і їх дітлашата питати:
«Пташко-літашко, куди ти летиш?»

Олег Орач

ІНСЦЕНІЗУЄМО ВІРШІ

1. **Прочитайте вірш мовчки. Які картини ви уявляєте? Які ілюстрації до вірша ви б намалювали?**

2. **Які дієслова використав поет, щоб розповісти про неживі предмети як про живі?**

3. **Розподіліть ролі. Подумайте, з якою інтонацією, у якому темпі ви читатимете свої слова. Приготуйте реквізит: виріжте з паперу і розмалюйте парасолі та плащі. Проведіть репетицію і влаштуйте конкурс на найкращу інсценізацію вірша.**

Дощова осінь

Учень 1: Водить осінь хороводи
То із листя, то з дощів.

Учень 2: На прогулянку виходять
Парасолі і плащі.

Учень 1: Там розмову парасолі
Із плащами завели:

Учні 3, 4 *(з парасольками)*: «Ах, як довго у неволі,
У темниці ми були.

Учні 5, 6 *(з плащами)*: Та вернулися тумани,
Задощило в небесах, —

Учні 3, 4, 5, 6: І ми знову у пошані,
Знов нас носять на руках».

Учень 1: І прийшли тоді до згоди
Парасолі і плащі,

Учень 2: Що найбільша насолода —

Усі хором: Це коли ідуть дощі.

Анатолій Качан

ЧИТАЄМО РИТМІЧНІ ВІРШІ

Еники-беники, еники-беники,
Мама зварила ліниві вареники.
Мурка з-під столу нявкнула «няв!» —
Я їй лінивих вареників дав.

Боже мій милий, що з нею сталось! —
Мурка весь день по підлозі качалась,
Потім заснула біля дверей
І перестала ловити мишей.

Еники-беники, еники-беники,
Мама зварила ліниві вареники.
Жучка знадвору гавкнула «гав!» —
Я їй лінивих вареників дав.

Боже мій милий, що з нею сталось! —
Жучка весь день на порозі валялась,
Потім заснула біля плити
І перестала двір стерегти.

Еники-беники, еники-беники,
Знову зварили ліниві вареники.
Я у вітальні друзів зібрав —
Миску лінивих вареників дав.

Боже мій милий, що з нами сталось! —
Ми цілий день по вітальні валялись:
Хто на дивані, хто на стільці,
Хто із виделкою в лівій руці.

Сном непробудним усі ми спимо,
В школу не ходимо й бурмотимо…

1. Є вірші, у яких ритм важливіший за зміст. Пригадайте такі вірші.

2. Прочитайте вірш Анатолія Качана «Ліниві вареники» мовчки. Доведіть, що цей вірш — безконечник. Якими мають бути два останні рядки? Чим вірш схожий на лічилку?

3. Прочитайте вірш пошепки. Тихенько відстукуйте ритм долонею чи п'яткою.

4. Прочитайте вірш одне одному. Використовуйте рухи, щоб підтримати ритм.

5. Підготуйтеся до читання вірша напам'ять удвох з однаковими рухами.

ВИДІЛЯЄМО ОСОБОВІ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЄСЛІВ

1. **Прочитайте дієслова. Із якими займенниками вони можуть поєднуватися? Вкажіть особу та число. Назвіть закінчення дієслів. Що ви помітили?**

1. Вариш, спиш, стережеш, ідеш.
2. Варить, спить, стереже, іде.
3. Варимо, спимо, стережемó, ідемó.
4. Варите, спите, стережете, ідетé.
5. Варять, сплять, стережуть, ідуть.

2. **Прочитайте правило. Розгляньте таблицю. За допомогою таблиці усно провідміняйте дієслова *іду, співаю* та *мовчу, стою*.**

Дієслова поділяють на дві групи — дієвідміни. Вони відрізняються закінченнями.

ЧИСЛО	Особа	**I дієвідміна** (іду, співаю)	**II дієвідміна** (мовчу, стою)
ОДНИНА	1-ша (я)	-**у**, -**ю**	-**у**, -**ю**
	2-га (ти)	-**еш**, -**єш**	-**иш**, -**їш**
	3-тя (він)	-**е**, -**є**	-**ить**, -**їть**
МНОЖИНА	1-ша (ми)	-**емо**, -**ємо**	-**имо**, -**їмо**
	2-га (ви)	-**ете**, -**єте**	-**ите**, -**їте**
	3-тя (вони)	-**уть**, -**ють**	-**ать**, -**ять**

3. **Навчіться визначати дієвідміну дієслова за закінченням (за допомогою таблиці). Запишіть дієслова за зразком.**

Бачиш, ліпимо, грають, виходиш, сплять, перестанеш, кричимо, прийдеш, збираємо, беремо, сидиш, бурмотимо.

*Ба́ч**иш** (II), …*

■ **У написанні закінчень яких дієслів можна зробити помилку?**

4. **Розгляньте фото. Про що може йтися в тексті?**

- **Перегляньте текст (не читаючи). Яке фото не підходить до тексту?**
- **Прочитайте. Як можна назвати цей текст? Яка його мета? Поясніть, чому вареники називають лінивими.**

Сьогодні ми будемо готувати ліниві вареники із сиром.

400 г сиру перетремо через сито. 2 яйця розітремо із 10 г ванільного цукру та з'єднаємо із сиром. Просіємо 200 г борошна, додамо дрібку солі. Замісимо тісто, поступово додаючи борошно до сиру.

Розділимо тісто на кілька частин. На посипаній борошном поверхні розкачаємо тісто в ковбаски. Поріжемо їх на шматочки. Оце й маємо ліниві вареники.

Відваримо їх у підсоленому окропі. Дістанемо через 3 хв після того, як спливуть. Додамо грудку масла.

- **Яке фото до якого абзацу підходить? Доберіть речення з тексту до фото.**
- **Випишіть дієслова, виділіть у них закінчення, поставте наголос, зазначте час, особу і число.**
- **За текстом складіть і запишіть список інгредієнтів. Числівники запишіть словами.**
- **Перекажіть текст: А використавши виписані дієслова; Б поставивши дієслова у форму 1-ї особи однини майбутнього часу (*я що буду робити? що робитиму? що зроблю?*); В перетворивши речення на спонукальні (*перетріть* або *перетри* тощо).**

5. **Запишіть спочатку дієслова I дієвідміни, а потім II дієвідміни. Поставте наголос, позначте закінчення.**

Кажеш, везе, мовчать, говорите, зберете, чекаємо, кипить, спимо, летите.

ВИЗНАЧАЄМО, ЯКУ БУКВУ ПИСАТИ В ЗАКІНЧЕННІ ДІЄСЛОВА

1. **Прочитайте правило. Розгляньте алгоритм. Поясніть одне одному, як вибрати, яку букву писати в ненаголошеному закінченні дієслова.**

Щоб з'ясувати, яку букву — **е** чи **и** — писати в **ненаголошеному** особовому закінченні дієслова, треба поставити його в 3-тю особу множини (*що **вони** роблять?*).

Що **вони** роблять? → -**у**ть, -**ю**ть (I дієвідміна) → пишемо **е** (**є**)
→ -**а**ть, -**я**ть (II дієвідміна) → пишемо **и** (**і**)

*Нес(**?**)мó: нес**уть**, тому нес**е**мо; сид(**?**)мó: сид**ять**, тому сид**и**мо.*

2. **Спишіть, вставляючи пропущені букви.**

Вар..мо, засн..мо, ход..мо, вод..мо, під..мо, говор..мо, сторож..мо, напиш..мо.

Ва́ри_мо (варять)

3. **Прочитайте вірш-потішку Анатолія Камінчука спочатку мовчки, а потім так, ніби ви читаєте його маленькій дитині.**

В капусти — іменини

Завтра іменини
В тітки капустини.
Прúйде дід-дідище,
Старий капустище.
Прийде з ним бабуся,
Стара капустуся.
Прийдуть два синочки,
Малі капусточки.
Прúйдуть і три доні,
Малі капустоні.
Прийде капустон,
Дін-дон-дон!
— Прийде вся родина, —
Каже капустина.

4. Виконайте завдання.

- **А** Випишіть із вірша «В капусти — іменини» дієслова, вкажіть їхні час, особу, число, дієвідміну. **Б** Провідміняйте дієслова з вірша за особами і числами в теперішньому і майбутньому часі. Яке з дієслів не має форм теперішнього часу?
- Випишіть іменники — назви родичів капусти. Позначте корінь і частину слова, за допомогою якої утворилися ці слова.
- Уявіть, що іменини в когось із картопляної, морквяної, квасоляної тощо родини. Утворіть і запишіть іменники — назви їхніх родичів.

5. Прочитайте, ставлячи дієслово в дужках у відповідну форму теперішнього часу.

Потішка — це жанр усної народної творчості, який (використовувати) для розвитку маленьких дітей.

Потішка не тільки (розважати), а й (розвивати) малюка. Вона (вчити) розуміти людську мову й зіставляти слова і дії.

Старші члени родини разом із малюком (промовляти) потішку. При цьому вони (виконувати) певні дії, що (згадуватися) в потішці.

- Поставте одне одному по запитанню за змістом тексту.
- Які ще жанри усної народної творчості призначені для дітей?
- Чи належить потішка «В капусти — іменини» до усної народної творчості?
- Спишіть друге речення, підкресліть граматичну основу, поясніть уживання коми.

6. Спишіть, вставляючи пропущені букви.

Берете́ (беруть), ...

Бер..те, каж..мо, говор..мо, переход..ш, завез..ш, побіж..ш, сяд..те, покаж..ш, сид..ш, напиш..ш, привоз..ш, ід..те.

- Правопис закінчень яких дієслів не треба було перевіряти? Чому?

ЧИТАЄМО І ПИШЕМО ЛІМЕРИКИ

Лі́мерик — 5-рядковий вірш-нісенітниця, що походить з Ірландії та Англії.

1. **Прочитайте лі́мерики. Скільки рядків у віршах? Які рядки римуються? Про що йдеться в 1-му рядку? У 2-му? У наступних рядках?**

Хто побачить дівчисько з Калькýтти,
Вже довіку не зможе забути!
На сопілочку срібну
Для свиней своїх здібних
Виграє те дівчисько з Калькутти.

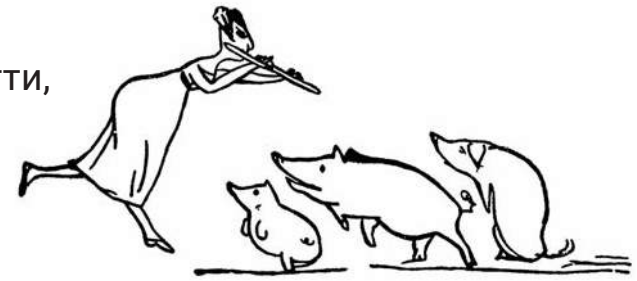

Едвард Лір,
англійський художник та поет.
Переклад Олександра Мокровольського

Жив та був собі пан у Лубнах,
Знався він на бродячих котах.
З ними дружбу водив
І Лубнами бродив,
І співати залазив на дах.

Відчайдух один в славному Львові
Містом верхи промчав на котові.
Він кота осідлав,
Кіт брикався й нявчав…
Дивувалися люди у Львові.

Ілюстратор
Олег Петренко-Заневський

У добродія з міста Полтави
Шевелюра така кучерява,
Що пташки гнізда в'ють
І у тім'я клюють
Кучерявого пана з Полтави.

Дивна жіночка з Білої Церкви
У горнятка саджала цукерки.
Дні і ночі не спала,
Поливала й чекала,
Доки вродять в горнятках цукерки.

Бізнесмен зі столиці, було,
Приїздив у найближче село,
Комарів там ловив,
На базар їх возив,
Три копійки просив за кіло.

Сашко Дерманський

2. **Спробуйте скласти лімерик. Прочитайте вірші кілька разів, щоб відчути ритм. У 1-му рядку назвіть персонажа та його «адресу». У 2-му — розкажіть про дивний вчинок чи особливість персонажа. У наступних рядках напишіть про наслідки дій чи ознак персонажа. Намалюйте ілюстрацію. Укладіть збірку лімериків учнів вашого класу.**

ДІЄСЛОВА МИНУЛОГО ЧАСУ

1. **Перевірте, чи уважно ви читали лімерики. Запишіть відповіді на запитання повними реченнями.**

А Що робив бізнесмен зі столиці?
Б Що робила жіночка з Білої Церкви?
В Що робило дівчисько з Калькутти?

■ **Визначте час, особу, число, рід дієслів.**

2. **Прочитайте правило. Позначте закінчення й суфікси дієслів у вправі 1.**

Дієслова в минулому часі змінюються за числами (*бачив*□, *бачил*и). У минулому часі в однині дієслова змінюються за родами (*бачив*□, *бачил*а, *бачил*о).

3. **Доберіть до дієслів іменники. Усно визначте рід дієслів.**

Прийшов …, прийшла …, прийшло …, прийшли …. Нявчав …, нявчала …, нявчало …, нявчали …. Не спав …, не спала …, не спало …, не спали ….

4. **Прочитайте лімерик Едварда Ліра, замінивши дієслова в початковій формі на дієслова минулого часу.**

Добросерда бабусенька в Каннах
Кураняточок (мати) коханих.
Їх на стільчик (саджати),
Опахалом (махати), –
Не (пітніти) щоб кури у Каннах.

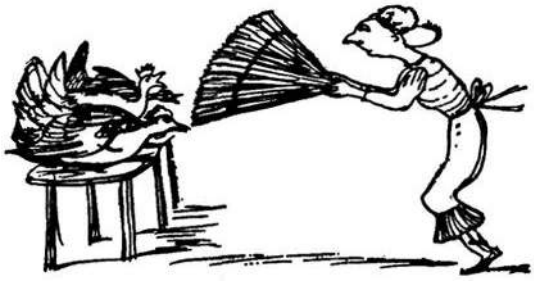

■ **Знайдіть слово з двома коренями. Як воно утворилося? А що означають і як утворилися слова *добродій, відчайдух*?**

5. **Прочитайте вірш-рак Володимира Лучука. Кожен рядок вірша однаково читається зліва направо та справа наліво.**

НА РИНОК ДІД КОНИРАН
СІНО НІС.
КУРКА — БІБ, А КРУК — СИР І РИС.
КІТ УТІК.

■ **Знайдіть у вірші дієслова минулого часу. Усно поставте їх у форму жіночого роду. Які звуки чергуватимуться?**

6. **Прочитайте вірш. Придумайте йому назву.**

За сьогодні сіра мишка
з(ʼї, йі)ла вже четверту книжку,
а така ж мала –
майже як була.

Докоряє миша-мама:
— (Не)читала ти їх, мабуть,
а без цього ти
(не)будеш рости.

Це, дитинко, знають всі
миші й навіть люди:
(не)читаєш, а їси –
користі (не)буде.

Іван Андрусяк

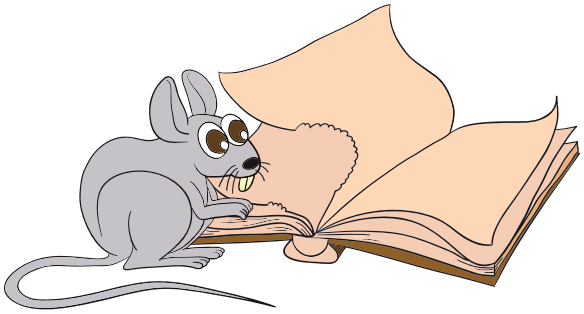

■ **Знайдіть у вірші звертання. Поясніть уживання розділових знаків.**

■ **Випишіть із вірша дієслова. Визначте їхні час, особу, число і (де можливо) рід. Яке дієслово не має цих характеристик?**

7. **Запишіть дієслова у три колонки: минулий, теперішній і майбутній час.**

Зупинилися, шукатиму, поспішив, беру, несемо, почула, розбудить, слухає, в'ється, беремо, подякує.

ЧИТАЄМО І ПИШЕМО ХАЙКУ

1. Дізнайтеся, що таке хайку і як його читати.

Ха́йку — це дуже короткий трирядковий вірш. У ньому намагаються схопити й затримати буденний, але насправді дуже важливий момент життя. Хайку з'явився в Японії понад 300 років тому. Часто ці вірші присвячені природі, порам року і відчуттям, які вони викликають.

У традиційному японському хайку в кожному рядку певна кількість складів: 5–7–5. У сучасних хайку не завжди дотримуються цього правила. Але залишається намагання у трьох рядках зупинити мить.

ЯК ЧИТАТИ ХАЙКУ

1. Прочитайте хайку пошепки. Зверніть увагу на знаки пунктуації (крапки, коми, тире) — вони допоможуть вам відчути ритм вірша.
2. Прочитайте хайку пошепки ще раз.
3. Спробуйте уявити картину, описану у вірші.
4. Подумайте, які почуття хотів висловити автор хайку.

卓越幸福真理

2. **Прочитайте хайку Мацуо́ Басьо́ в перекладі Івана Бондаренка.**

* * *

Старий ставок.
Пірнуло жабеня —
Вода сплеснула.

* * *

Засохла гілка —
Крука притулок.
Осінній вечір.

* * *

Осіння перша мряка!
Навіть мавпа,
Здається, мріє про дощовичок.

* * *

Осіння па́морозь!
Рукою доторкнешся,
І на долоні сльози палахтять.

* * *

Прокинься, друже!
Запали вогонь!
Я хочу диво показати — грудку снігу!

* * *

У ранішній росі.
Та ще й в грязюці,
Якою свіжою здається диня ця!

* * *

Збирався на базар,
Та передумав.
На ясний місяць краще подивлюсь!

3. **Спробуйте написати хайку.**

1. **Виберіть тему. Не обов'язково писати про пори року чи погоду. Але постарайтесь дотримуватися традицій. Можете пригадати щось, що ви побачили чи почули на шляху до школи.**

2. **Запишіть слова, словосполучення до теми.**

3. **Виберіть із них 2–3, що пов'язані між собою.**

4. **Помістіть свою ідею у формат 5–7–5 складів (якщо вийде). Можливо, треба буде замінити якесь слово синонімом, щоб відповідати шаблону.**

ЧИТАЄМО ВІРШІ БЕЗ РИМИ

1. Пригадайте, як читати хайку. Прочитайте так само вірші Василя Голобородька.

Дощ

Цибатий дощ
місить по калюжах грязь
на гнізда ластівкам.
До річки бігає —
одна нога тут, друга там, —
по воду, щоб поливати копицю сіна,
аби мак, бува, не запалив її.
І, стомлений, лягає у траву
коло самих корінців.

Відлуння

Півень дивиться в дзеркальце маку,
і мак дивиться в дзеркальце півня.

Яблуня піднімає догори гілки,
і гілки піднімають догори яблуню.

Стежка лоскоче босі ступки,
і ступки лоскочуть босу стежку.

Річка біжить

Тато сидить у човні,
Веслами воду горне –
Щоб річка бігла.

Коник

Трав'яний коник
такий молодесенький –
Іще тільки
трав'яне лошатко!

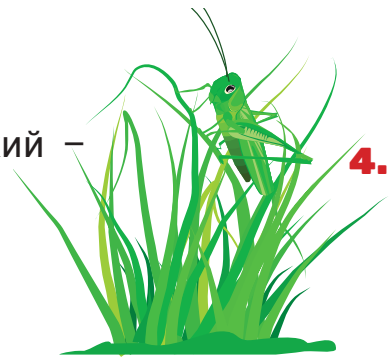

Гусак

Гусак біжить,
дзьоба роззявляє,
каже: «А-а-а!» –
думає, що я лікар.

2. **А** Опишіть, що ви уявляєте, коли читаєте вірш «Дощ».
Б Уявіть себе дощем із цього вірша. Розкажіть про свої почуття.
В Придумайте і запишіть свої два рядки до вірша «Відлуння».

3. Виберіть вірш, який вам найбільше сподобався. Поясніть свій вибір. Спишіть вірш на окремий аркуш, намалюйте ілюстрацію.

4. Чим незвичайні вірші Василя Голобородька, що в них несподіваного?

ПРАВИЛЬНО ПИШЕМО ДІЄСЛОВА НА -шся, -ться

1. **Прочитайте. Порівняйте, як вимовляємо і пишемо дієслова.**

Доторкнешся рукою, доторкнеться обережно, доторкнуться мимоволі; піднімаєшся сходами, піднімається догори, піднімається швидко; вчишся читати, вчиться добре, вчаться радісно.

-шся — [с’:а]
-ться — [ц’:а]

■ **Поставте запитання до дієслів, визначте їхні особу і час.**

У дієсловах на **-ся** 2-ї особи однини (*що робиш?*) вимовляємо [с´:а], а пишемо **-шся**: *зупиняєшся, прокидаєшся*.
У дієсловах на **-ся** 3-ї особи однини і множини (*що робить? що роблять?*) вимовляємо [ц´:а], а пишемо **-ться**: *зупиняється, зупиняються, прокидається, прокидаються*.

2. **Спишіть перші два рядки з вірша Василя Голобородька «Відлуння». Визначте час і особу дієслова.**

■ **Доведіть, що речення складне, — підкресліть граматичні основи.**

3. **Запишіть дієслова у три стовпчики за зразком.**

Взуватися, одягатися, вітатися, сміятися, сподіватися.

(Ти) що робиш?	*(Він) що робить?*	*(Вони) що роблять?*
дивишся	дивиться	дивляться

4. **Спишіть вірші Василя Голобородька, вставляючи пропущені букви.**

Зайчик

Під кущем
умиває..я лапкою
зимчик.

В..ликий дощ

Такий в..ликий дощ,
що в ло..ці збирає..я
по ополонику води.

■ **Поясніть, як утворилося виділене слово. Розберіть його за будовою.**

5. **Доповніть словосполучення за допомогою запитань і запишіть.**

Зустрічаєш (*кого?*), зустрічаєшся (*з ким?*), вітають (*кого?*), вітаються (*з ким?*), збираєш (*що?*), збираєшся (*куди?*), грають (*на чому?*), граються (*чим?*).

ЯК МОЖНА ЗАПИСАТИ РЕЧЕННЯ?

1. Прочитайте вірш Венцеля Вольфа. Обговоріть, що в ньому незвичайного. На вашу думку, це вірш чи не вірш?

РЕЧЕННЯ, НАПИСАНЕ ТАК, — ЦЕ НЕ ВІРШ.

РЕЧЕННЯ,
НАПИСАНЕ ТАК,
СТАЄ ВІРШЕМ.

РЕЧЕННЯ,
НАПИСАНЕ
ТАК, –
ЦЕ ВІРШ –
ОСЬ ТАКИЙ ВІРШ.

2. Запишіть одне з поданих речень за інструкцією.

1. Спишіть одне речення.

А Назбирала діброва осіннього жару, щоб не холодно жолудям було (*Микола Воробйов*).

Б Йде мороз, шиби свої вставля: озерам — блакитні, рікам — лазурні (*Георгій Люлько*).

В Поверталася річка з гір і думала, що рожеву рибку несе. А то не рибка, а плескатий камінчик (*Ігор Калинець*).

2. Повільно прочитайте речення. На місці пауз ставте скісні риски (/).

3. Тепер запишіть речення як вірш. Якщо ви хочете зробити паузу, починайте з нового рядка. Якщо ви хочете виділити слово, можете написати його окремо в рядку.

3. Знайдіть у реченнях дієслова, визначте їхні час, особу, число і, де можна, рід.

4. Складіть своє речення. Напишіть його спочатку як звичайне речення, а потім — як вірш.

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО І ЗНАЄМО

Акровірш — вірш, у якому перші літери рядків утворюють слово або речення.

А **1.** **Спишіть вірш Анатолія Камінчука, розкриваючи дужки.**

Хміль і джміль

По т(е, и)чині в'є(цця, ться, тся) хміль.
Біля хмелю в'є(цця, ться, тся) (ж, дж)міль.
— Шу-шу-шу, — шумкоче хміль.
— Дзу-дзу-дзу, — дзумкоче джміль.
Ми стояли поблизу,
Шум той слухали внизу.
Я сказав: — Шумкоче хміль! —
Ти сказав: — Дзумкоче джміль!

2. **Випишіть із вірша дієслова, вкажіть час, особу, число.**

3. **Підкресліть граматичну основу в першому реченні.**

4. **Знайдіть дієслова-омоніми і поясніть їхнє значення.**

Б **1.** **Прочитайте визначення вгорі й акровірш Леоніда Глібова. Про кого йдеться у вірші? Запишіть відповідь повним реченням.**

Хто вона?

Л(е, и)ха з(е,и)ма сховає(цця, ться, тся),
А сонечко прогляне.
Сніжок води злякає(цця, ться, тся),
Т(е, и)хенько тануть стане.
І здалеку б(е, и)стресенько
Вона до нас прибуде.
Кому-кому любесенько,
А дітям більше буде.

2. **Спишіть вірш, розкриваючи дужки.**

3. **У першому реченні підкресліть граматичну основу. Визначте час, особу, число дієслів.**

4. **Поставте дієслово *стане* у форму 1-ї і 2-ї особи множини майбутнього часу.**

VIII. ПРИРОДА І МИ

Порівнюємо тексти. Прислівник. Службові частини мови

ГОВОРИМО І СЛУХАЄМО

ВИЗНАЧАЄМО КЛЮЧОВІ СЛОВА І ПОДІЇ

1. **Прочитайте текст. Яка його тема й основна думка?**

Ворони — вони такі...

Якось я сидів на балконі, **знічев'я** спостерігав, що робиться у дворі. На сусідньому балконі сиділа старенька бабуся, а під її балконом походжали го́луби: видно, звикли, що бабуся їх підгодовує.

Ось бабуся кинула голубам підгорілу хлібну шкоринку. Ті спершу накинулись на неї, а потім розбіглися, розчаровані: суха шкоринка, не вдзьо́бне́ш. А я помітив, як на стовпі навпроти мого балкона притаїлася стара ворона. Невже вона помітила шкоринку і теж хоче поласувати? Ну-ну, думаю, спробуй, голуби вже наїлися...

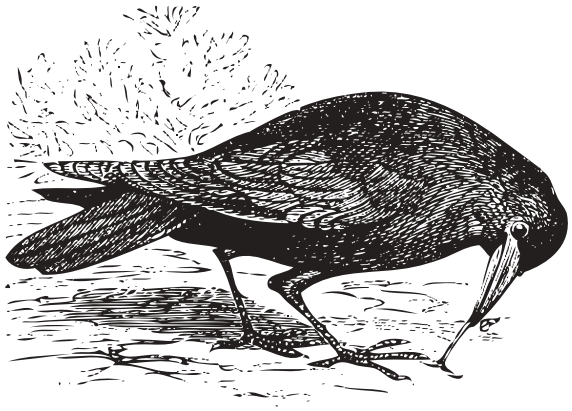

Ворона справді спустилася на землю і клюнула шкоринку. Суха. Перевернула її, ще раз дзьобнула, а там ще сухіша. Думав, полетить собі. Аж ні, схопила шкоринку і полетіла до воріт, де після дощу саме була калюжа. Кинула шкоринку у воду, разів зо три перевернула, щоб таки намокла, і оглянулась, чи ніхто не претендує на її здобич. Ні, дітвора гралася далеко, а голуби розбрелися попід деревами. Тоді, вдоволена, спритно вхопила мокру шкоринку дзьобом, повернулася на свій стовп та й захо́дилася ласувати... Хіба не розумниця?

Якось **увечері** я годував **надворі** свого Рекса. Той швидко справився із короткою вечерею, але в мисці залишив недоїдений шматок хліба.

Це, видно, помітили зголоднілі ворони й **одразу** опустилися на траву. Але тільки одна з них наблизилась до собачої посудини, як Рекс загарчав і кинувся на неї. Ворони **злякано** розлетілися.

Посідали на деревах у другому кінці двору, **потім** знову полетіли до миски. Та пожадливий пес і тут одігнав непроханих.

Тоді сталося несподіване. За третім разом зграйка розділилася. Дві ворони полетіли до миски, але сіли на такій відстані, що Рекс не звернув на них уваги. А третя раптом, зробивши коло, сіла **позаду** собаки і **щосили** дзьобнула його в хвіст. Той зі страху та від болю крутнувся, кинувся, щоб упіймати нахабу, а тим часом дві ворони плигнули до миски, вхопили хліб — і на дерево. Отакі ворони молодці!

Дмитро Прилюк

2. **А** Поясніть заголовок. Придумайте свій заголовок до тексту.
Б Чи зрозуміло, як ставиться автор до того, що він описує? З чого ви зробили такий висновок?
В Поясніть значення слів. Якщо потрібно, зверніться до словника.

Знічев'я, шкоринка, нахаба, зграйка, захо́дитися (ласувати), пожадливий.

3. Прочитайте виразно третій абзац, виділяючи слова, на які падає логічний наголос. Слова якої частини мови ви найчастіше виділяли голосом?

4. Випишіть із третього абзацу ключові слова — спочатку іменники, а потім дієслова. Перекажіть абзац, використавши виписані слова.

5. На скільки частин можна поділити текст? Доведіть свою думку.

6. Намалюйте комікс до другої частини тексту. Скільки малюнків вам потрібно, щоб передати зміст?

7. Порівняйте та обговоріть свої малюнки. Якщо потрібно, зробіть виправлення.

8. Підготуйтеся переказувати другу частину тексту за допомогою створених коміксів.

ЗНАЙОМИМОСЯ З ПРИСЛІВНИКОМ

1. Прочитайте виділені слова у тексті «Ворони — вони такі…». Це прислівники. Поставте до них питання. Від слів якої частини мови ви ставите питання?

Сидів (коли?)
якось, …

- Випишіть виділені слова разом із дієсловами, від яких ви ставили питання.
- Спробуйте змінити прислівники за родами, числами. Який висновок ви можете зробити?

Прислівник — це самостійна частина мови. Прислівники відповідають на питання *як?* (швидко), *де?* (знизу), *коли?* (торік), *чому?* (спросоння) та ін. Прислівники не змінюються, тому не мають закінчення: *добре̂, взимку̂, зліва̂, негайно̂, вночі̂, вплав.*

2. Прочитайте групи слів. Як можна назвати слова кожної групи? Згрупуйте слова за частинами мови і запишіть. Усно поставте питання до прислівників.

1. Лякатися, лякливий, злякано.
2. Увечері, вечірній, вечеря, вечоріє.
3. Подвір'я, надворі, двірни́к.
4. Сміх, смішний, смішно, сміятися.
5. Дружити, друг, дружний, дружно.

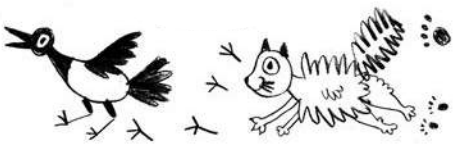

- У яких словах відбувається чергування голосних або приголосних у корені?

3. Читайте по черзі по два слова, зазначаючи, якою частиною мови вони є.

Повільно, коліно, спритно, вікно, навесні, сумні, хмара, вчора, завбільшки, подушки, вершки, завширшки, утрьох, три, відро, хоробро.

- Випишіть тільки прислівники. Позначте в них суфікси.
- Яке з поданих слів може бути і числівником, і дієсловом?

4. 1) За зразком вправи 1 випишіть із другого і третього абзацу тексту «Ворони — вони такі…» прислівники з дієсловами. 2) Поділіть для переносу слова: ***походжали, надворі, знічев'я, міркую***.

ЗАПАМ'ЯТОВУЄМО ПРАВОПИС ПРИСЛІВНИКІВ

1. **Прочитайте. Якими частинами мови є слова в парі?**

Зима — взимку, весна — навесні, літо — влітку, осінь — восени.

- **Спишіть, розберіть слова за будовою.**
- **Складіть речення із прислівниками — напишіть, що ви робите в кожну пору року.**

Восени ми ходимо по гриби.

2. **Складіть словосполучення, скориставшись словами з рамки.**

Вивчити (*як?*), сісти (*де?*), прийти (*коли?*), приїхали (*звідки?*), сказати (*як?*), бігти (*як?*).

Здалеку, напам'ять, посере́дині, праворуч, зранку, увечері, навмисно, наввипередки, спересе́рдя.

3. **Напишіть диктант у парі, використавши слова з рамки.**

4. **Виразно прочитайте вірші Мойсея Фішбейна. Знайдіть прислівники. Вивчіть один вірш напам'ять і запишіть.**

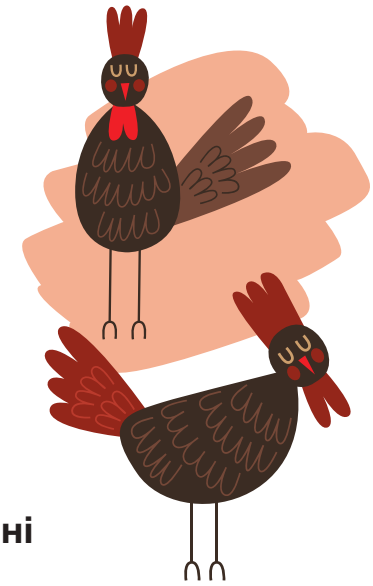

Про чаплю і їжака

І не важко
анітрохи,
аніскільки,
анікраплі
на одній
нозі
стояти
довгоногій
чаплі.

І не важко
аніскільки,
анітрохи,
анікрихти
на маленьких
ноженятах
їжакові
бігти.

Півні

Півні співають опівдні,
Співають опівночі півні, —
Які ж то годинники дивні
Мають вони в курнику?
Чуєте: — Ку-ку-рі-ку-у-у!..

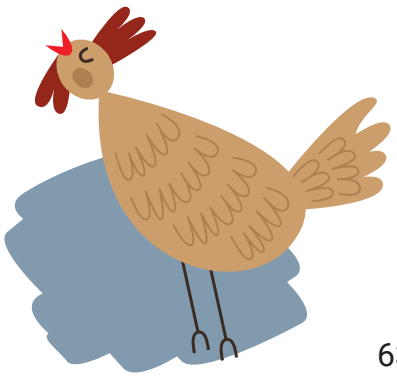

5. **Доберіть синоніми до поданих прислівників.**

Спеціально, навкруги, ніжно, легко, недалеко, хутко, чудово.

ПОРІВНЮЄМО ТЕКСТИ

1. **Прочитайте три тексти. Про що йдеться в кожному з них? Перекажіть тексти. Чи однакове враження від текстів та їх переказу? Чому?**

2. **Інсценізуйте вірш Євгена Гуцала.**

1

Якось стрілися — ворона
із самого Лісабона
і дзьобастий чорний крук
із самісіньких Прилук.
Гордо каркнула ворона:
— Я — ворона з Лісабона!
Гордо каркнув чорний крук:
— Я — з самісіньких Прилук!
Й запишалися — ворона
із самого Лісабона
і дзьобастий чорний крук
із самісіньких Прилук.

Євген Гуцало

3

Слово ***ворона*** трапляється у фразеологізмах. ***Біла ворона*** кажуть про людину, яка сильно відрізняється від інших. ***Ні пава ні ворона*** — той, який нічим не виділяється; ніякий.

2

Ворона сіра, або **ґава** (Corvus cornix L.) — вид птахів роду воронові (Corvus). Голова, крила і хвіст чорні, тулуб сірий. Завдовжки в середньому 50 см, маса тіла 460–735 г, розмах крил — до 1 м.

Ворони — всеїдні, харчуються комахами, пташенятами і яйцями, гризунами і ящірками, жабами, рибою; насінням різних рослин і самими рослинами, а також харчовими відходами.

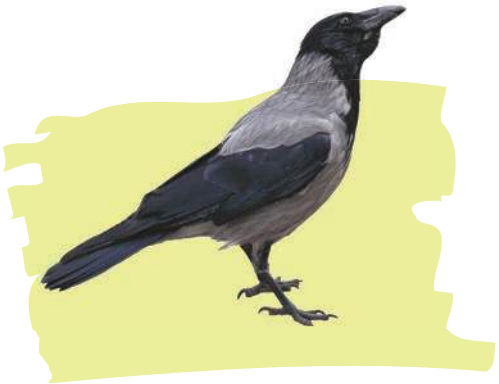

3. Порівняйте тексти вправи 1 з оповіданням «Ворони — вони такі...». Яка мета кожного тексту?

4. Який текст ви б використали, готуючись до уроку «Я досліджую світ»? Чому?

5. Розгляньте ілюстрації. У якому з наведених джерел ви шукали б інформацію про ворон для повідомлення на уроці «Я досліджую світ»? До яких ще джерел можна звернутися?

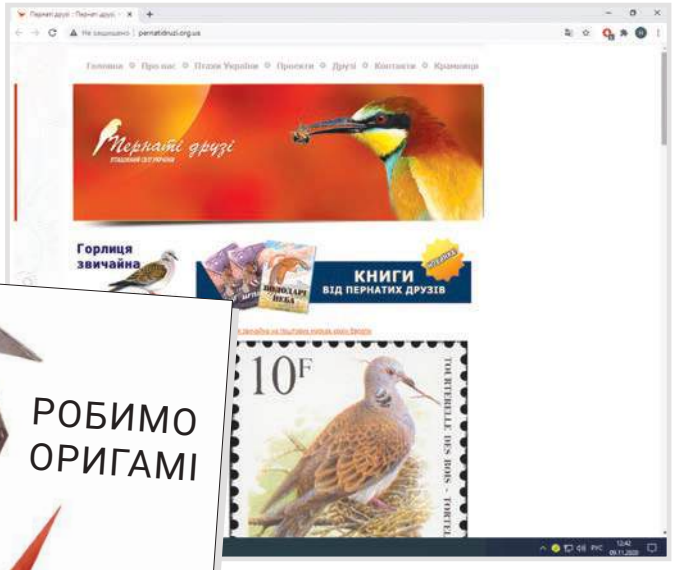

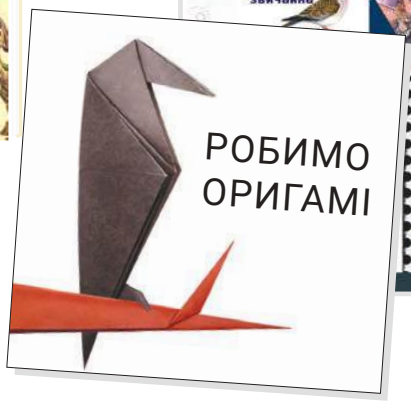

6. Позмагайтеся, хто швидше знайде по одному прислівнику в текстах 1, 2 та два прислівники в тексті 3.

7. Прочитайте, вибираючи слово з дужок, щоб утворився фразеологізм. Поясніть значення кожного фразеологізму, вибираючи слова з рамки.

Як (пес, кіт) наплакав. Як сонна (муха, бджола). Лягати разом із (качками, курми). Як (блискавка, грім) з ясного неба. Писати як (півень, курка) лапою. Як (сніг, дощ) на голову. (Груші, яблуку) ніде впасти. Як (жирафа, слон).

Незграбно, зненацька, **повільно**, **неохайно**, раптово, **рано**, **мало**, тісно.

■ Доберіть антоніми до виділених прислівників.

8. Спишіть прислівники, добираючи до них антоніми.

Униз, сьогодні, попереду, високо, ліворуч, далеко, повільно, сумно, вночі.

ВИЗНАЧАЄМО ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТІВ

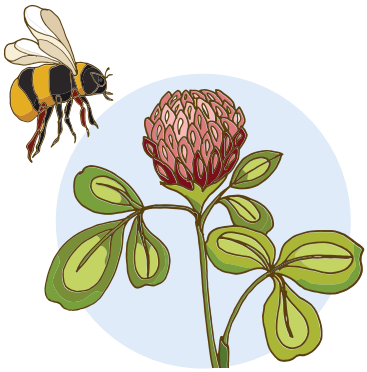

1. **Прочитайте. Після читання поясніть, чому автор називає джмеля кмітливим.**

Кмітливий джміль

Ще кілька днів тому ліс був сірий і непривітний, а зараз молода зелень відчайдушно тягнеться вгору. Поміж деревами і кущами розсипались перші квіти: фіалки, проліски, ряст. Серед гілля дзвінко лунають пташині голоси.

У мелодію весняного лісу вплітається ще один звук. Ніби хтось торкає струну віолончелі. Це джміль прилетів по нектар. Вилискує на ньому пухнаста чорна шубка з двома жовтими поперечними смужками. Задні ніжки геть вкриті пилком.

Навесні всі джмелі — самочки. Джмелине сімейство існує лише одне літо. Восени самці і робочі комахи гинуть. А самка перебуде зиму в затишній схованці. Тільки-но потепліє, вона починає шукати зручне місце для свого гнізда. Згодиться покинута нірка якогось звірка, дупло, торішнє гніздо сороки чи іншого птаха, гніздо білки.

Всередині гнізда самочка робить круглі комірки з воску, перемішаного з квітковим пилком. У кожну комірку вона кладе невеличкий запас їжі, відкладає кілька яєць і комірку запечатує. Поруч будує наступну комірку, далі ще і ще. А тим часом у першій комірці з'являються личинки. Вони скоро з'їдають запаси їжі, і джмелисі доводиться прогризати комірку і підгодовувати личинок.

Немало корму потрібно личинкам. Нелегко матері прогодувати своє сімейство, тому й метушиться джмелиха з ранку до вечора,

відвідує тисячі квіток. Біда, якщо мати стане поживою якоїсь пташки: тоді загине вся майбутня джмелина сім'я. Ось чому так необхідно оберігати навесні джмелів-самочок. Адже трудяги-джмелі — невтомні помічники селян. Тільки вони запилюють квіти конюшини, люцерни, бо мають довгі хоботки. А будуть трави — буде й молоко у корів.

За Степаном Мацюцьким

2. **Виразно прочитайте перші два абзаци. Уявіть себе у весняному лісі. Що ви бачите? Що чуєте?**

3. **Підготуйте відповіді на запитання.**

А 1) Чи є в тексті наукова інформація про комаху? Яка саме? Випишіть кілька прикладів.
2) Чи треба добре знати світ природи, щоб написати такий текст?
Б 1) Які слова, словосполучення могли би бути використані в художньому тексті? Випишіть кілька прикладів.
2) Чи потрібен талант письменника, щоб написати такий текст?
В 1) Як у тексті передається настрій автора? Завдяки чому він передається? 2) Що хоче донести автор до читача?

Текст, у якому наукові відомості подано в цікавій формі, називають **науково-популярним.**

4. **Чим науковий текст відрізняється від науково-популярного?**

5. **Поясніть значення слів. Якщо потрібно, скористайтесь словником.**

Відчайдушний, ряст, віолончель, комірка, нектар.

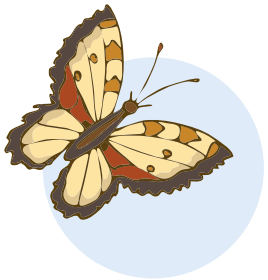

6. **Випишіть із тексту 5 словосполучень *дієслово + прислівник*. Поставте питання від дієслова до прислівника.**

7. 1) **Спишіть, розкриваючи дужки.**

Непр(е, и)вітний, д(е, и)рева, (з, дз)вінко, гі(л, лл)я, (ж, дж)міль, б(ж, дж)ола.

2) **А** **За допомогою тексту підготуйте коротке повідомлення про життя джмелів.**
Б **Підготуйте коротке наукове повідомлення про джмелів.**
В **Запишіть 5 запитань до тексту.**

ЧИТАЄМО ТА ОБГОВОРЮЄМО

ШУКАЄМО СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ

1. **Прочитайте. Доведіть, що це науково-популярний текст.**

Люди — складні істоти. Ми будуємо собі житла, спілкуємося і працюємо в команді. Ми можемо пристосуватися майже до будь-якого клімату, їсти майже будь-яку рослину чи тварину, вирощувати собі харчі. Це нас відрізняє від багатьох інших видів.

Однак є істоти, які вміють і це, і ще багато іншого. Вони навіть можуть підняти вагу у 20–50 разів більшу за вагу їхнього тіла. Вони живуть на Землі близько 100 мільйонів років. І ви їх знаєте… Це мурахи!

Мурахи живуть на всіх континентах, крім Антарктиди. Вони використовують свої вусики для спілкування, працюють разом, спільно будують житла і переносять вантажі. Як і люди, вони займаються фермерством. Мурахи-листорізи вирощують гриби на підземних городах, підживлюють їх листям, охороняють від шкідників і плісняви.

Інші види мурах «утримують» попелицю — дрібних комах, які виробляють особливу солодку рідину. Мурахи піклуються про них і тримають поблизу, щоб пити ту рідину.

Звісно, мурахи від нас відрізняються. Вони мешкають здебільшого під землею, у звивистих лабіринтах. Тривалість їхнього життя — близько трьох місяців. А люди живуть десятки років…

2. **Виберіть правильну відповідь (усно).**

1) **Мурахи щодо попелиці — як фермери щодо**

А. тракторів; **Б.** ґрунту; **В.** домашніх тварин; **Г.** добрив

2) **Одна з відмінностей людей від мурах у тому, що люди можуть**

А. працювати колективно;
Б. зводити будівлі і в них жити;
В. спілкуватися одне з одним;
Г. жити десятки років

3) **Вусики для мурах — як … для людей**

А. мовлення; **Б.** ноги; **В.** голова; **Г.** мозок

4) **До тексту найбільше підходить твердження:**

А. Люди у всьому переважають мурах.
Б. Мурахи вправніші за людей у сільському господарстві.
В. Люди і мурахи пристосовані до життя скрізь у світі.
Г. Люди і мурахи мають більше спільного між собою, ніж може здаватися.

3. А **Запишіть факт із тексту, який вас найбільше вразив.**
Б **Запишіть три цікаві факти про мурах, які ви дізналися з тексту.**
В **Завершіть останній абзац. Що, на вашу думку, обов'язково треба написати?**

4. **Подивіться на інфографіку. Який із малюнків можна використати для ілюстрації тексту попередньої вправи? Чи вплинув би малюнок на ваше враження від тексту?**

5. **Використовуючи дані інфографіки, розкажіть про комах-рекордсменів.**

6. **Запишіть два речення про комах-рекордсменів, використавши прислівники.**

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ ПРО СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

1. Пригадайте, які частини мови належать до самостійних.

2. Прочитайте вірш. Для кого він призначений? Для чого написаний?

■ Назвіть у вірші частини мови, які ви знаєте. Які слова є службовими частинами мови? Чому ви так думаєте?

3. Прочитайте правило. Знайдіть прийменники, сполучники, частку у вірші.

Їду, їду на коні,
а мурашка — на мені.
Геть мені не важко
так везти мурашку,
бо я їду на коні,
а мурашка на мені.

Станіслав Шаповалов

До службових частин мови належать прийменники, сполучники і частки. За допомогою **прийменників** іменники, займенники та числівники пов'язуються з іншими словами у словосполученні й реченні.
Сполучники — **і, та, а, але** — поєднують однорідні члени речення та частини складного речення.
Частки — **не** та інші — надають словам додаткового значення.

4. Спишіть речення. Знайдіть службові частини мови і поясніть їхню роль.

Мокриці, павуки, кліщі — це не комахи. Мурахи — родичі бджіл, а не термітів. Комахи живляться і листям, і насінням, і плодами рослин, і навіть іншими комахами. Терморецептори в комах розташовані або в антенах, або на ніжках. Великі бабки можуть нападати на метеликів та хрущів.

■ Поясніть уживання ком. В останньому реченні підкресліть граматичну основу й однорідні члени речення.

5. Складіть схему «Самостійні і службові частини мови». Підготуйте розповідь за схемою. Які частини мови відповідають на питання, є членами речення?

6. Випишіть із підручника «Я досліджую світ» три речення про комах. Над кожним словом скорочено надпишіть, якою частиною мови воно є.

СКЛАДАЄМО ІНСТРУКЦІЮ

Перед тим, як писати інструкцію, пригадайте правила:

- Прийменники з іменниками та займенниками пишуть окремо.
- Частку ***не*** з дієсловами пишуть окремо.
- Перед сполучниками ***а***, ***але*** в реченні завжди ставлять кому.

1. **Пригадайте, що таке інструкція і для чого вона потрібна. Прочитайте, які бувають інструкції. Що спільного в різних інструкціях?**

В інструкціях пояснюється, як щось зробити. Наприклад, приготувати страву, зіграти в гру, щось збудувати чи відремонтувати, доглядати за чимось. У вступі пишуть про те, яким має бути результат — що саме допоможе зробити інструкція. Далі йде список речей, які знадобляться для роботи. Потім — перелік дій, які потрібно виконати.

2. **Складіть інструкцію за фото. Назву придумайте самостійно. Деякі кроки уявіть і опишіть самостійно.**

- **Зазначте, як безпечно поводитися з ножицями і клеєм (використайте дієслова з часткою *не*).**

РОЗПОВІДАЄМО, ОПИСУЄМО, МІРКУЄМО

1. **Прочитайте уривок із повісті Івана Ба́гмута.**

Пригоди чорного кота Лапченка, описані ним самим

— До родичів! До родичів! До зоопарку!

— Ану, тихше! Зчинив галас! — суворо промовила Сергієва мати і замахнулась віником.

— До зоопарку! До родича! До царя звірів!

Моя затятість вплинула на хазяйку, і вона відчинила двері.

— Йди! Хай тобі грець!

Був чудовий ранок тієї осінньої пори, яку люди називають бабиним літом. «Я йду на побачення до своїх родичів — царів! Я родич царя!» Розумію, що такі настрої не гідні свідомого кота, але не можу втриматися…

У святковому піднесенні, розпустивши хвіст трубою, я чвалав майже порожньою вулицею, коли раптом побачив собаку. Шолудивий, брудний пес біг серéдиною вулиці, боязко оглядаючись на всі боки, щоб «друг-людина» не кинув у нього каменюкою.

«Жалюгідне створіння!» — подумав я і подався ближче до паркана, щоб сховатися в дворі, коли собака кинеться на мене.

«Друг людини!» А чому ж твій друг так ставиться до тебе? Чому люди свою дитину називають котиком, а не щеням? Чому слово «щеня» образливе для твого «друга»?

Чому зараз біжиш, висолопивши язика, голодний і побитий, і боїшся попросити в свого «друга» допомоги? Чому не поважають тебе?

«Тому, — відповідав я, — що ти не знаєш, що таке власна гідність. Ти — підлабузник, запобігливо зазираєш в очі людини, не ображаєшся, а винувато махаєш хвостом, коли твій “друг” штовхає тебе ногою! Я радий, що ти такий жалюгідний, це тобі за твоє підле поводження з котами і кішками!»

Собака побіг геть, я провів його поглядом і, глибоко замисливши, побрів далі.

2. **Яким ви уявляєте героя — кота Лапченка? Схарактеризуйте його тільки за допомогою прикметників. Запишіть їх.**

3. **Запишіть короткі відповіді на запитання, використавши прислівники.**

У який час доби відбуваються події? У яку пору року відбуваються події? Як почувається Лапченко?

Хай тобі грець! Уживається для вираження незадоволення, несхвалення тощо.

Бабине літо — період теплої та сухої погоди восени.

4. **Виразно прочитайте монолог Лапченка. Які почуття треба передати?**

5. **Знайдіть у тексті слова за їхніми визначеннями. Випишіть слова, зазначивши, якою частиною мови вони є.**

1. Крик, гамір. 2. Упертість, непоступливість. 3. Покритий коростою, струпами, з горбкуватою шкірою, облізлою шерстю. 4. Який має непривабливий зовнішній вигляд; гідний зневажання, ганьби. 5. Самоповага. 6. Який викликає осуд, негідний.

6. **Доведіть, що в уривку поєднано розповідь, опис і міркування.**

7. **Уявіть, що ви знімаєте фільм за цим уривком. Які кадри там будуть? Скільки кадрів потрібно, щоб показати зовнішність собаки? А чи зможете ви зняти частину-міркування?**

8. **Кіт стверджує, що собака — жалюгідне створіння, яке не поважають. Які аргументи він наводить на підтвердження своєї думки? Якого висновку доходить?**

9. **Спробуйте розповісти про подію від імені собаки. Додайте до розповіді опис кота — як його, на вашу думку, бачить собака. А також — міркування собаки про кота. Почніть так:**

Біжу я собі вулицею, роззираюся на всі боки. Може, щось цікавеньке побачу. Аж тут — кіт.

■ **Запишіть свою розповідь. На наступному уроці обговоріть її з товаришами і відредагуйте.**

10. **Спишіть, розкриваючи дужки. Знайдіть слова в тексті і перевірте себе.**

(Зч, щ)инив, ві(дч, тч, чч)инила, осі(н, нн)ьої, ро(з, с)пустивши, кине(тся, ться, цця), щ(е, и)ня, бої(сс, шс)я, ображає(сс, шс)я.

ЗНАХОДИМО КЛЮЧОВІ СЛОВА

1. **Прочитайте оповідання. Запишіть три запитання до тексту, щоб перевірити, чи уважно читали ваші товариші. Потім обміняйтеся запитаннями і дайте відповідь.**

Кіт Чудило

До нас приблудилося кошеня, і ми взялися його вчити. Хто його зна, як треба вчити котів, то ми й стали його вчити по-собачому.

— Ляж! — І котик лягає і дивиться на нас, що ми йому дамо за це.

— Вперед! — І котик біг уперед що мав сили.

— Назад! — І котик вертався до нас. Тоді ми давали йому трішки си́ру або риб'ячу голову.

Зробили ми йому нашийничок із старого ремінця, і став він зватись Чудило.

Так і бігав за нами кіт Чудило, немов собачка. Тільки у річку не ходив. Ми купаємося, а він сидить на березі, чекає.

Якось поїхали ми човном вудити рибу. Дійшов з нами до берега кіт Чудило, а в човен не поліз. Вибрався на дошку, що коло неї перуть білизну, і сидить на тій дошці над водою.

Наловили ми багато верховодок. Зачерпнули здоровенним глеком води і напустили туди верховодок повно. І попливли човном додому.

* Дивиться кіт Чудило, чи не привезли ми йому чогось смачненького. Полазив у нас по плечах, по кишенях — немає нічого. Тоді як глянув у глек, так і закам'янів. Рибок у глеку так рясно, що води між ними не видно.

Вибравсь Чудило на верхній край глека, умостився й сидить. Дивиться, дивиться й нахиляється нижче та нижче, уже звисає над водою, уже й передні лапки в глекові, тоді — шубовсть! — і вскочив у воду. Заметушився, заборсався, забився у воді — аж глек ходором ходить. І не вистрибує.

Ну, думаємо, пропав кіт Чудило — утопився, захлинувшись водою.

Уже хотіли його рятувати, коли вилазить! Мокрий, сердега, нечепурний, плохи́й, ніби цілу ніч під дощем був, але рибка в зубах.

Виліз, рибку поклав до́лі, обтерся, облизався й почав їсти. Рибку з'їв, помурчав, витягнув ноги — і знову поліз на глек.

Дуже довго сидів, дивився, коли знову — шубовсть! — і вистрибнув з рибкою в зубах.

Отак і привчився кіт Чудило до мокрого. *

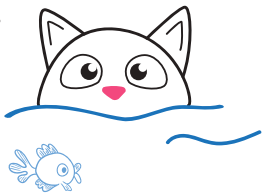

За Майком Йогансеном

2. **Знайдіть у рамці слово (словосполучення) за його визначенням чи синонімом. Слова запишіть.**

Плохи́й, до́лі, закам'яніти, ходором ходити, рясно, сердега, на землю, глек, нечепурний.

1. Висока кругла посудина, злегка розширена в нижній частині. 2. Стати нерухомим, завмерти під впливом сильного враження, переживання. 3. Дуже багато. 4. Бідолаха. 5. Неохайний. 6. Безсилий. 7. Дрижати, двигтіти. 8. Внизу.

3. **За переказами, римський імператор Юлій Цезар повідомив свого друга про блискавичну перемогу такими словами: Veni, vidi, vici (ве́ні, ві́ді, ві́ці) — прийшов, побачив, переміг. Складіть розповідь «Як кіт Чудило навчився ловити рибу» (за уривком між зірочками *), використовуючи лише ключові дієслова. Дієслова запишіть.**

4. **Спишіть опис кота. Підкресліть прикметники.**

5. **Спишіть, розкриваючи дужки. Знайдіть слова в тексті й перевірте себе.**

Уп(е, и)ред, (ч, Ч)удило, попл(е, и)вли, к(е, и)шені, в(е, и)рховодки, диви(тся, ться, цця), (не)поліз, с(е, и)дить, нах(е, и)ляє(тся, ться, цця), обл(е, и)зався, ни(щ, жч)е.

6. **Поділіть для переносу слова: *умостився, дійшов, вибрався, закам'янів, вистрибує*.**

7. **Спишіть, вставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть граматичну основу й однорідні члени речення. Назвіть сполучники, прийменники, частки.**

1. Зробили ми йому нашийничок із старого ремінця і став він зватись Чудило. 2. Вибравсь Чудило на верхній край глека умостився й сидить. 3. Ми купаємося а він сидить на березі чекає. 4. Полазив кіт у нас по плечах по кишенях.

8. **Складіть план уривка «Як кіт Чудило навчився ловити рибу». Стисло перекажіть уривок за планом (письмово).**

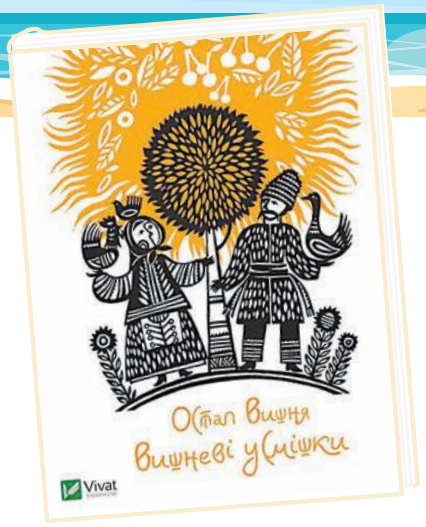

ЧИТАЄМО ТА ОБГОВОРЮЄМО

ВИЗНАЧАЄМО СТИЛЬ ТЕКСТУ

1. **Прочитайте заголовок, підзаголовок, розгляньте обкладинку. Яким, на вашу думку, є текст «Море» — художнім, науково-популярним чи науковим?**

МОРЕ (Дещо з природознавства)

Ну, море! В данім разі — Чорне море, тобто таке море, що чорне. Не Біле, а Чорне море...

Це, значить, отакезна ніби яма, велика-велика, — вщерть налита солоною водою...

Вінця в тій ямі звуться: береги... Дно — так і буде дно... Вода — так само вода... Оце є море...

Море оте саме служить для того, щоб у йóму купатися й дивитися на нього...

Коли на море дивитися, то це буде: вид на море...

Коли в йому купатися, то це так і буде: купатися в морі...

По морю ще кораблі плавають, пароплави, броненосці різні, але то далеко від берега, рукою трудно їх дістати...

Коли ви дивитесь на море, перш за все спадає вам на очі — вода... Прийшовши до моря, мацаєте його рукою: воно мокре... Руку в рота — солоне й капає... Значить, вода... Помацали берег — твердий... Значить, так: море... Ви не помилились...

Море буває трьох сортів: тихе море, хвильове море й буряне море...

Тихе море — це таке море, коли вода у йóму тиха... Воно собі поволі ніби гойдається, потихеньку, лініво хлюпає на берег і мружить спину під гарячим сонячним промінням...

Хвильоване море — це пастух... Воно гонить велику отару баранів до берега, кричить на них, підганяє, гнівається, випереджає тих баранів і викидає їх на берег з плюском, з гамором, з серцем...

Іноді... О, іноді воно, ганяючи білі отари отих баранів, як розлютується, як рознервується, як застриба, як зареве, як зашумить! Тоді воно показує третій свій сорт — буряним воно тоді робиться!

Матінко моя! Тоді оті барашки білі робляться білими слонами або просто горами, що ревуть, підстрибують, рвуться з боку в бік, б'ють об берег скажено, підіймаючи берегову гальку із лютим рокотом, вискакують далеко на берег та розлітаються хмарою божевільних бризок...

Тоді всім, хто його бачить, робиться страшно... А мені ні, бо я буряного моря не бачив...

...Приблизно оце точний науковий нарис Чорного моря на підставі власних спостережень.

Остап Вишня. Кримські усмішки

Усмішка — це невеликий гумористичний художній твір.

Матінко моя! — це не звертання до матері. Це **вигук** — особлива частина мови, яка виражає почуття мовця, не називаючи їх.

- **Які почуття виражає вигук «Матінко моя!»?**

Приклади вигуків: *о, ой, ого-го, ну, гей, алло, привіт, будь ласка, жах!, киць-киць* та ін.

- **Знайдіть вигуки в усмішці «Море».**

2. **Наведіть приклади визначень, які вам траплялися на уроках математики, української мови чи «Я досліджую світ».**

3. **Чи погоджуєтеся ви із твердженням: «У науковому тексті є визначення та описи. У тексті "Море" є визначення та описи. Отже, цей текст — науковий»?**

4. **Знайдіть визначення та описи в усмішці «Море». Виразно прочитайте. Чим вони особливі?**

5. **Яким ви уявляєте героя-оповідача (не плутайте з автором): простуватим, наївним, освіченим, зарозумілим, спостережливим?**

6. **Проаналізуйте останнє речення. Що у ньому смішного? Як Остапові Вишні вдається розсмішити читача?**

7. **Як читати вголос гумористичний твір? Чи треба при цьому сміятися? Чому?**

8. **Спишіть останнє речення. Надпишіть назви частин мови, які знаєте. Визначте рід, число, відмінок прикметників.**

9. **Спишіть опис тихого і хвильованого моря. Підкресліть однорідні члени речення. Знайдіть і назвіть службові частини мови.**

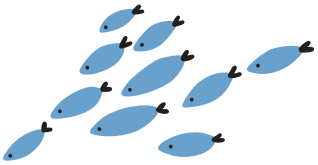

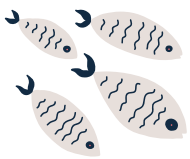

СКЛАДАЄМО ТЕКСТИ

СТВОРЮЄМО ВЕСЕЛЕ ПОРІВНЯННЯ

1. Прочитайте ще один уривок з усмішки Остапа Вишні «Море». Доведіть, що це гумористичний твір.

Морська вода — солона вода... Через те, коли з морської води хто-небудь би додумався варити юшку, солити тої юшки не треба.

У морі живуть різні морські тварини. Із морських тварин, що я їх бачив на власні очі, зазначу таких: дельфін, султанка, камбала, морський кінь, морська корова[1], краб, риба-голка, медуза...

Дельфін — це ніби наш річний рак, тільки в сто разів більший... Відрізняється він од рака тим, що рак має шийку й клешні, а дельфін ні клешнів, ні шийки не має... У рака очі ззаду, а в дельфіна спереду. У рака тіло вкрите шкаралущею, а в дельфіна шкірою... Рак живе в норах, та в корчах, та в куширі[2], а дельфін більше під поверхнею в морі, красиво перекидаючись і вилітаючи, коли грається, над водою... Рак їсть падло[3], а дельфін живу рибу... Рака їдять, а дельфіна не їдять... Рак так і зветься завжди — «рак», а дельфіна за його жвавість і веселий характер прозивають «морською ластівкою...» Це все різниці між раком і дельфіном... Але є одна спільна в них риса, що надає їм подібності одне до одного: і рак, і дельфін плавають...

Султанка — це риба. Справжня риба. Зветься вона султанкою через те, що турецькі султани ніколи такої паршивої риби не їли.

Камбала. Циклоп-риба, бо має одне око. Кругла риба, бо скидається на підси́ток[4]. Смачна риба, як на вершковім маслі...

[1] *Морська корова* — вимерла морська тварина.

[2] *Куши́р* — багаторічна трав'яниста рослина, що росте у воді.

[3] *Па́дло* — трупи тварин.

[4] *Підси́ток* — негусте сито.

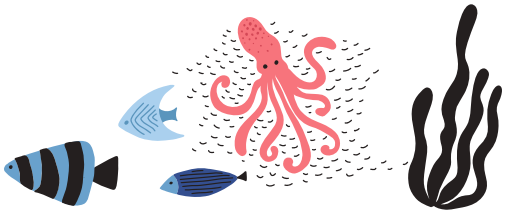

Морський кінь. Маленька, захарчована[5], миршава[6] морська шкапи́нка, з закрученим хвостом, без гриви, з конячою мордою. Не ірже, не їсть вівса... На нім риби морські одна до одної в гості їздять...

Морська корова. Довгаста, з великою головою, з двома на тій голові рогами, буренька корівка. Не мукає, не доїться й не водить телятка.

Краб. Зовсім не похожий на нашу щуку. Не похожий і на окуня, і на карася, і на лина. Навіть на верховодку не скидається... Дехто каже, що він трохи чи не брат у перших нашому ракові, але раз я вже поєднав із раком дельфіна, то єднати ще з ним і краба якось незручно. Вийде так, що ніби в морі самі раки. Щоправда, краб має шкаралущу, має клешні, живе під камінням, а все-таки він не рак, а краб... То таки — рак, а то таки — краб. Різниця велика... А щипається, потвора, сильно!

Риба-голка. Звичайнісінька циганська голка[7]. Така, як у нас нею ла́нтухи латають.

Медуза... Морський холодець... Кругле, як мисочка, біле, дрижасте, слизьке, холодне й прозоре... Візьмеш у руки — тане. Не береш — не тане...

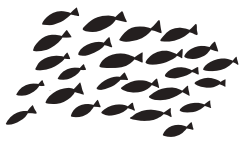

[5] *Захарчований* — виснажений через погане харчування.

[6] *Ми́ршавий* — який має непривабливу зовнішність; слабосильний, хворобливий.

[7] *Циганська (мішкова) голка* — товста й довга голка з великим вушком, для пошиття і ремонту виробів із грубих товстих тканин.

2. **Читайте по черзі абзацами. Обговорюйте, які факти є науковими, а які ні. Які джерела можуть вам допомогти це з'ясувати?**

3. **Перечитайте порівняння дельфіна і рака. За якими ознаками оповідач порівнює цих тварин? Чому читачу смішно, коли він читає це порівняння?**

4. **Складіть веселе порівняння: А морського коника і коня; Б краба і рака; В риби-голки і циганської голки. Можете також самі вибрати об'єкти для порівняння.**

5. **Випишіть із тексту «Море» 5 прикметників і 5 прислівників.**

Холодне (яке?), …
Сильно (як?), …

ЗВАЖАЄМО НА ДЕТАЛІ

1. **Прочитайте мовчки вірші Анатолія Качана та Віталія Березінського.**

Після бурі

Після бурі Чорне море
Тихе, лагідне, прозоре.
На морському дні з баркáса
Видно краба-водолаза
І медузу-мандрівницю,
Всі підводні таємниці.
На приморській кучугурі,
На піску у візерунках
Чистять крила після бурі
Сірі чайки-реготунки.
Біля чайок після бурі
Сохнуть водорості бурі.
А рибалки на причалі
Ловлять вудками удачу.
Ген вони позавмирали,
З воску вилиті неначе.
Море п'ятки нам лоскоче,
Сліпить зайчиками очі,
Камінцями-стрибунцями
Грає в крем'яхи́ із нами.
Роздає на знак пошани
Черепашки і рапáни.
Аж не віриться, що вчора
Тут гуляли хвилі-гори.

Анатолій Качан

Чорне море

Наче посмішка, сія
Море — синє і прозоре.
Хто ж це дав йому ім'я
безпідставно — Чорне море?

Я купаюсь цілі дні
і пірнаю вглиб нерідко.
Ані цятки на мені
чорної ніде не видко.

У полоні дивини
я звернувсь до Ярослава:
— Ти, всезнайко, поясни,
Що за назва, в чому справа?
Розтлумачив Ярослав,
що якраз витав у хмарах:
— Той, хто море так назвав,
був у темних окулярах.

Віталій Березінський

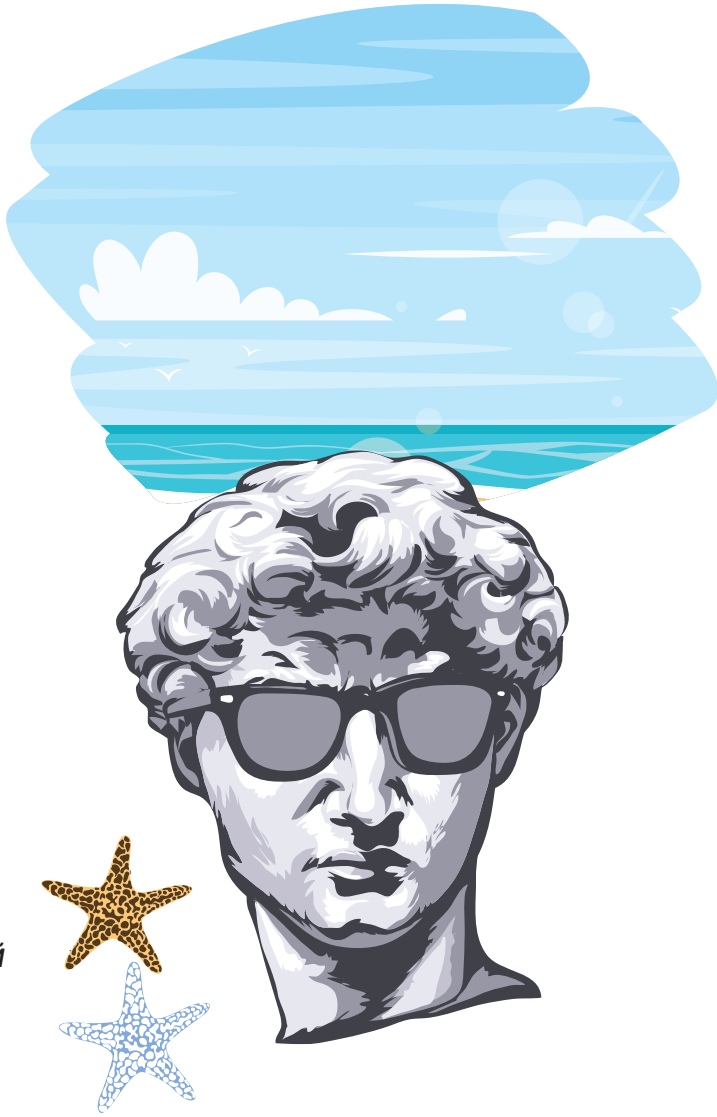

2. Як Анатолій Качан описує море у вірші «Після бурі»? Які частини мови він ужив? Які рядки доводять, що море справді тихе і прозоре?

3. Знайдіть у вірші «Після бурі» слова, написані з дефісом. Які нові назви дає Анатолій Качан істотам, предметам і явищам? Навіщо? Виберіть предмети з найближчого довкілля і спробуйте дати їм додаткову назву.

4. Прочитайте рядки, у яких море описується як жива істота.

5. Який факт у вірші доводить, що напередодні справді була буря? Спишіть речення з омонімами. Якими частинами мови є ці слова?

6. Які цікаві вислови, порівняння допомагають читачу уявити рибалок?

7. Порівняйте вірш «Чорне море»: **А** з віршем «Після бурі»; **Б** з усмішкою Остапа Вишні «Море».

8. Який настрій створюють вірші? Навчіться виразно читати вірші, щоб передати настрій.

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО І ЗНАЄМО

1. **Прочитайте тексти мовчки.**

I

Рослина має органи — корені й пагони. Пагоном називають ст..бло з ро..ташованими на н..ому листям і бруньками. Корінь розміщує...я під з..млею і живить рослину. Він добуває з ґрунту необхідні для її росту ресурси. Корінь допомагає рослині міцно закріпитися у ґрунті.

II

Спільну частину споріднених слів, у якій міститься їхнє основне значення, називають коренем. Знайти корінь слова — означає виділити у слові найголовніше, зрозуміти його зміст (його основне значення).

III

Хоч(е, и)те знати своє корі(н, ння)? Родовід в (У, у)країні тепер можна «ро(з, с)копати» без походів у архів. Ви мож(е, и)те шукати своїх предків удома перед комп(йу, ю, ‘ю)тером. Для цього украї(нс, ньсь, нсь)кі волонтери недавно (с, з)творили унікальний інтернет-проєкт.

IV

Я люблю сюди приходити і сидіти на сьому камені, як любив дідо. Родова пам’ять кличе мене сюди. Бо з роду все починається — родина, народ, родова мова і родова сила. І ти, як краплина, повниш сю ріку далі. І не смієш порушити її ч..стоти й гл..бини. Тоді в минулому твоєму буде радість і в майбутньому матимеш надію.

Дідо міг не викопати кр..ницю і не пустити тут свій корінь. Але він копав, і камінь йому не завадив. Камінь відкрив йому силу й т..рпіння. Дідо робив се не тому, що було ле..ко. Він се робив тому, що було тяжко. І ніякі громи і блискавки долі не могли зрушити його й ро..колоти.

За Мирославом Дочинцем

2. Що, на вашу думку, об'єднує ці тексти?

3. Де могли бути надруковані ці тексти?

4. Поясніть значення слова ***корінь*** (***корені, коріння***) у кожному тексті.

5. **А** 1) Спишіть текст I, вставляючи пропущені букви.

2) У третьому реченні підкресліть головні та другорядні члени. Над кожним словом скорочено запишіть, якою частиною мови воно є.

Б 1) Із тексту III спишіть слова, вибираючи правильний варіант із дужок.

2) Спишіть речення. Підкресліть головні і другорядні члени. Над кожним словом скорочено запишіть, якою частиною мови воно є.

Для цього украї(нс, нььсь, нсь)кі волонтери недавно (с, з)творили унікальний інтернет-проєкт.

3) Для чого люди хочуть знати своє коріння? Напишіть про це кілька речень.

В 1) Випишіть із тексту IV:

- слова з пропущеними буквами, заповнюючи пропуски;
- спільнокореневі слова з першого абзацу, розберіть їх за будовою;
- прислівники-антоніми з другого абзацу.

2) Спишіть речення. Підкресліть головні і другорядні члени. Над кожним словом скорочено запишіть, якою частиною мови воно є.

Камінь відкрив йому силу й т..рпіння.

3) Чому герой тексту IV любить сидіти на камені, на якому любив сидіти його дід? Напишіть про це кілька речень.

IX. СВІЙ ДО СВОГО ПО СВОЄ

Повторюємо вивчене в четвертому класі

ГОВОРИМО І СЛУХАЄМО

УЯВЛЯЄМО КАРТИНИ, ЗМАЛЬОВАНІ У ВІРШАХ

1. Прочитайте мовчки або послухайте вірші Тараса Шевченка. Що в них спільного?

* * *

Реве та стогне Дніпр широкий,
сердитий вітер завива,
додолу верби гне високі,
горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
із хмари де-де виглядав,
неначе човен в синім морі,
то виринав, то потопав.
Ще треті півні[1] не співали,
ніхто нігде не гомонів,
сичі в гаю перекликались,
та ясен раз у раз скрипів.

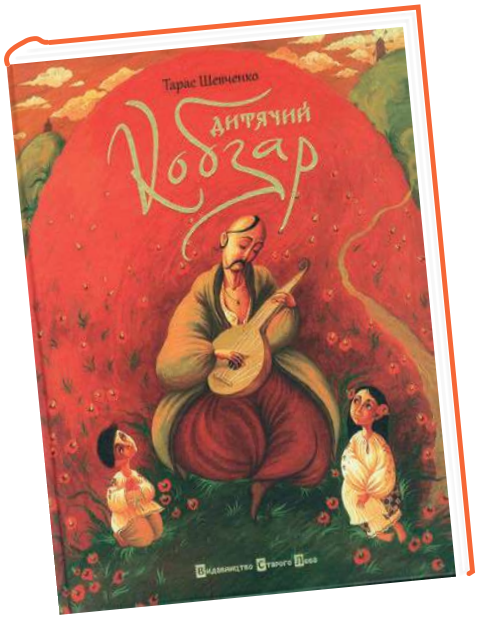

* * *

Встала й весна, чорну землю
сонну розбудила,
уквітчала її рястом[2],
барвінком укрила;
і на полі жайворонок,
соловейко в гаї
землю, убрану весною,
вранці зустрічають...

[1] До поширення годинників у селах час визначали за співом півнів: перші півні — близько 10-ї вечора, другі півні — близько опівночі, треті півні — близько 2-ї години ночі.

[2] *Ряст* — рослина, що цвіте рано навесні білими, жовтими, червонуватими або фіолетовими квіточками.

* * *

Дивлюся, аж світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють[1],
Меж ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою,
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає...
І нема тому починку,
І краю немає!

[1] *Мріти* — ледве виднітися.

2. **А** **Які ілюстрації ви намалювали б до кожного вірша? Які кольори б використали?**
Б **Уявіть, що ви добираєте музику до прочитаних віршів. Опишіть, якою вона буде. Які слова вам це підказали?**
В **За допомогою яких слів Шевченко робить Дніпро, вітер, весну, соловейка, жайворонка, землю схожими на людей? Ці слова — іменники, прикметники чи дієслова?**

3. **З чим поет порівнює місяць у вірші «Реве та стогне Дніпр широкий»? Чому, на вашу думку?**

4. **Випишіть із віршів «Реве та стогне Дніпр широкий» і «Встала й весна» прикметники разом із пов'язаними з ними іменниками. Підкресліть прикметники, ужиті в переносному значенні. Чи змінилися б ваші враження, якби прикметників у віршах не було?**

5. **Зверніть увагу, яку форму прикметників уживає Тарас Шевченко у словосполученнях *в синім морі, в темнім гаї*. Утворіть і запишіть паралельну форму цих прикметників.**

6. **Перечитайте два останні рядки вірша «Дивлюся, аж світає». Спробуйте пояснити значення слова *починок*.**

7. **Виберіть один із віршів і навчіться його виразно читати. Подумайте про темп читання, про почуття, які потрібно передати.**

СЛУХАЄМО МЕЛОДІЮ ВІРША

1. **Прочитайте вірш Павла Тичини. Як краще сприймається цей вірш — коли його читати вголос чи мовчки? Чому?**

Хор Лісових Дзвіночків

Ми дзвіночки,
Лісові Дзвіночки,
славим день,
ми співаєм,
дзвоном зустрічаєм:
день!
День.
Любим сонце,
небосхил і сонце,
світлу тінь,
сни розкішні,
всі гаї затишні:
тінь!
Тінь.

Линьте, хмари,
ой прилиньте, хмари, —
ясний день.
Окропіте,
нас нашелестіте:
день!
День.
Хай по полю,
золотому полю,
ляже тінь.
Хай схитнеться —
жито усміхнеться:
тінь!
Тінь.

2. **Чому слова Лісові Дзвіночки написано з великої літери?**

3. **Чому у вірші немає опису Лісових Дзвіночків?**

4. **На які дві частини можна поділити вірш? Про що йдеться в кожній частині? У якій частині використано розповідні речення, а в якій — спонукальні? Чому?**

5. **Які слова повторюються у вірші? Навіщо?**

6. **Навчіться виразно читати хором. По черзі виконуйте роль диригента, щоб ви звучали в унісон.**

7. **Запишіть короткі відповіді на запитання, уживаючи слова, спільнокореневі до слова *дзвіночки*.**

Як співають дзвіночки? Які голоси у дзвіночків? Що роблять дзвіночки? Чим дзвіночки зустрічають день?

- **Якими частинами мови є слова, які ви записали?**
- **Розберіть записані слова за будовою.**
- **Підкресліть букви, що позначають звуки в корені, які чергуються.**

8. **Випишіть із вірша прикметники разом із пов'язаними з ними іменниками. Зазначте скорочено рід, число, відмінок іменників.**

9. **Спишіть, розкриваючи дужки. Число запишіть словами.**

В Україні поширений 21 вид дзвоників, або дзвіночків. Вони ростуть і в лісі, і на галявинах, і на кам(йа, я, 'я)нистих місцях. На луках ви побачите дзвоник розлогий. Рослина має тонке, слабке ст(е, и)бло. Воно (не)витримає вітру чи сильного дощу. Тому й ховає(тся, ться, цця) дзвоник серед лучних трав. Увечері і в негоду квіти опускають свої голівки (до)землі. Квітки дзвоників (не)закриваю(тся, ться, цця). У них ховаю(тся, ться, цця) комахи, щоб переч(е, и)кати дощ чи (за)ночувати. Тут вони почуваю(тся, ться, цця) бе(з, с)печно, ніщо їх не потривожить.

- **Випишіть: 5 дієслів, визначте їхні час, особу; займенники — визначте їхні особу, число, відмінок.**
- **Підкресліть однорідні члени речення. Якими частинами мови вони виражені?**
- **Доберіть підписи до фото: Дзвоники розлогі. Дзвоники скупчені. Дзвоники альпійські. Поясніть, як міркували.**

10. **Знайдіть інформацію про один із видів дзвоників і напишіть кілька речень.**

ПЕРЕДАЄМО НАСТРІЙ

1. **Об'єднайтеся в групи по троє. Читаючи казку, робіть зупинку після кожного абзацу і виконуйте завдання на вибір:**

А **Випишіть слова, за допомогою яких описана картина наповнюється звуками.**

Б **Випишіть слова, які передають зорові відчуття.**

В **Створюйте схематичний малюнок або піктограму, щоб передати не тільки зміст, а й почуття.**

Громовик

Над річкою і лісом засинювалось небо. Здалеку-предалеку, погуркуючи та поблискуючи, накочувала гроза. Потемніла вода в річці, зашуміли дерева, заметалися птахи. А бусли лячно замахали крильми то тут, то там по лісових болітцях.

І враз усе стихло. Стогін лісу подався далі й далі від грози. У високості сухо шелеснуло. Синьо спалахнула ріка. І ліс осявся синьо. То хмара, чорна і низька, пустила із себе першу стрілу-блискавицю. У надрах хмари зарокотало, спершу неголосно й нестрашно, а далі голосніше й потужніше. І раптом ліс охнув від жаху — так по ньому вдарило згори.

Аж тоді прокинувся у своєму дуплі сич-громовик. Прокинувся, заворушив крильми, видряпався з дупла і пішов по гілці сухого береста вгору та вгору, сонно поводячи сюди-туди головою. Дощ

мив йому маленькі гострі вушка, спину та крила і лоскотав клинчик хвоста. Краплі води котилися по кривому дзьобові і скапували вниз. Сич повів очима в один бік, у другий — ніде ані пташини, ані дрібної миші! — й подумав спогорда й похмуро: «Боягузи!.. Жевжики!»

Блискавиці пролітали йому над самісінькою головою, громи котилися по його спині й розбивались об неї на громенята... Знову

вродився вітер, похитнув сича на кінчику гілки, і сич зареготав з нього... «Хо-хо-хо-хо-о-о-о!» А кігті ще глибше увігналися в дерево. Вітер ще раз спробував похитнути птаха, але не похитнув і подався далі. А сич дивився у спину вітрові та синьо-чорній хмарі й реготав... Йому ще й ще хотілося громів і блискавиць, що жили у хмарі, йому ще й ще хотілося дощової купелі, але тут визирнуло молоденьке сонечко і сказало сичеві: «Годі! Зась!» Він перестав реготати і, відчувши в очах різь, заплющився.

Він так і до дупла пішов по гілці — заплющений. Перед дуплом, на порозі своєї хижі, сич струснув із себе краплі дощу і повільно, вайлувато побрався на постіль з пір'я та сухого листя.

Григір Тютюнник

2. **Обговоріть свої записи і малюнки. Вони допоможуть вам виразно, емоційно прочитати текст.**

3. **Поділіть між собою абзаци і навчіться виразно їх читати. Обговорюйте читання одне одного. Читайте ще раз, зважаючи на побажання.**

4. **Випишіть із тексту споріднені слова до *грім, синій, блискавка*. Позначте в них корінь. Укажіть, якими частинами мови вони є.**

5. **Що в казці реальне, а що — вигадка?**

6. **Складіть план казки «Громовик» і перекажіть її за планом.**

7. **Спишіть. Підкресліть члени речення. Над кожним словом скорочено надпишіть, якою частиною мови воно є.**

А **Над річкою і лісом засинювалось небо.**
Б **Краплі води котилися по кривому дзьобові і скрапували вниз.**
В **Громи котилися по його спині й розбивались об неї на громенята.**

8. **Випишіть словосполучення, за допомогою яких можна розповісти про сича-громовика.**

ЧИТАЄМО ІНТЕРВ'Ю З ПИСЬМЕННИКОМ

Сашко Дерманський — сучасний український письменник, що пише вірші та прозу для дітей.

1. **Прочитайте уривки з інтерв'ю з Сашком Дерманським.**

Як ви стали письменником?

Написав книжку — і тоді, мабуть, став письменником. А може, ще й не після першої книжки. Не знаю, після першої книжки вже вважається людина письменником? А до того я писав багато маленьких творів. Тому що перш ніж стати кимось, треба вчитися, тренуватися, і потрібен час, щоб навчитися багатьох речей. Тому я писав вірші, казки, публікував їх у дитячих журналах. І потім нарешті відчув у собі сили написати якусь більшу історію, ось я її і написав. Так і став письменником.

Про що в дитинстві мріяли, яким було улюблене заняття?

Улюбленим заняттям було воювати з осами або шершнями, сікти лозинами на городі листя кабачків, блукати в кукурудзяних лабіринтах з дерев'яним автоматом, навідуватися в чужі садки по яблука, груші або полуницю, лежати в прохолодному гороховому полі й набивати пазуху скрипучими стручками. Ходити поміж бібліотечних полиць у передчутті неймовірної насолоди від нових пригод і подорожей, борюкатися з братами в запахущому сіні й робити в ньому нори, а ще — засинати там же, на горищі, під теплу пісню літнього дощу, що тарабанить об шифер. Любив залізти в бабусин малинник, наминати ягоди і з насолодою чути, як там, у «зовнішньому» світі всі дивуються: «Де ж це Сашко?», любив іти з мамою до школи лісовою стежкою і помічати, який довкола прекрасний світ… любив мріяти. Мріяв навчитися літати не лише уві сні, вміти битися, наче Брюс Лі, вудити величезну рибу…

Твори для дітей мають бути розважальними чи виховними?

Насамперед такими, щоб їх хотілося читати. Цікавими, добрими, веселими.

Що спочатку придумується: сюжет твору чи назва? Звідки взялися пригоди вужа Ониська? Чому вуж і чому Онисько?

Назва, так само, як і більшість написаного, звідкись приходить до тебе, і ти просто хапаєшся за неї і занотовуєш. Пригоди вужа Ониська, як і решта пригод решти героїв, взялися нізвідки. Я ніде нічого не піддивився й не підслухав, у мене немає знайомих вужів, жабок, тим паче чудовиськ. Я все вигадую. Ну, майже все. А герої… чому вони — саме вони? Герої з'являються в моїй свідомості, не питаючи дозволу, без попередження. А я приймаю їх такими, які вони є, і ліплю, наче з глини, їхні характери. Це одне з найзахопливіших занять у світі.

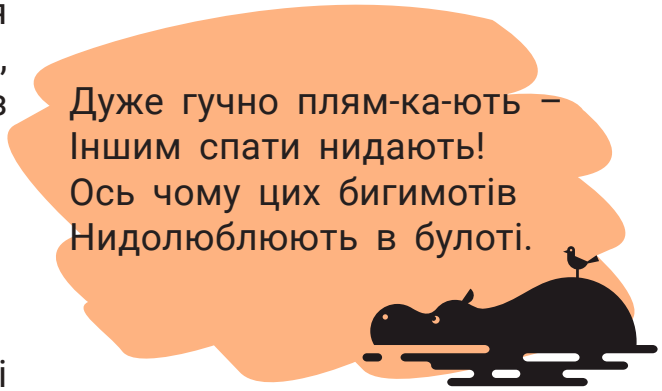

Мені дуже сподобався ваш вірш із помилками про бигимотів. Чому ви вирішили написати вірш із помилками?

Тому що зазвичай усі вірші правильні і без помилок. А якщо вірш із помилками — він не такий, як усі. Це по-перше. А по-друге — можна ж ці помилки помічати і виправляти. Отже, цей вірш може ще й навчати грамотності. Якби там не було помилок — той віршик був би нікчемним, нічого особливого в ньому немає. Але він звучить прикольно з помилками, правда?

Коли ви ходите по вулиці, вас упізнають?

Ні, слава Богу, не впізнають. Бо, мені здається, це дуже незручно, коли ти йдеш — і тебе весь час хтось зачіпає або показує на тебе пальцем.

За матеріалами сайтів http://www.barabooka.com.ua, http://litakcent.com

2. **Обговоріть, що цікавого ви дізналися з інтерв'ю. Що вам найбільше запам'яталося?**

3. **А що б ви запитали в Сашка Дерманського?**

4. **Пригадайте, які твори Сашка Дерманського ви читали. Чим вони особливі?**

5. **Спишіть уривок із вірша про «бигимотів», виправивши помилки.**

ДОБИРАЄМО АНОТАЦІЇ ДО КНИЖОК

1. **Пригадайте, що таке анотація. Де у книжці вона розміщена? Для чого потрібна?**
2. **Розгляньте обкладинки книжок. Припустіть, про що може йтися в кожній із них.**
3. **Доберіть анотацію до кожної книжки.**

Як розпізнати і правильно проковтнути принцесу? Саме такого навчають... у драконячій школі. Та Драго і Пиптик, учні-дракончики, вважають, що все те — нудота. Бо де ж вони є, ті принцеси? Нема їх давно. А може, й не було ніколи. Бо як же ти знатимеш, що перед тобою — справжнісінька принцеса? От і Драго і Пиптик не знали, доки не довелося летіти на її пошуки.

Місто вже багато років не знало літа. Мерзенний пан Прищ захопив містян у крижаний полон і погрожує заморити холодом маму маленької Влади. Як знешкодити джерело холоду і де шукати джерело тепла? Дівчинка вирушає до Сніголісу, де, кажуть, знайшли притулок відчайдухи, яких не лякає нелюдський мороз.

У дівчинки на ім’я Казка є мрія. Але вона здається недосяжною. Бо як стати відомою співачкою, якщо ти живеш далеко від людей, у хащах старого Пралісу? Здається, це неможливо. Але тільки здається. Адже рідні та друзі дарують віру в себе, мрія окрилює, а любов, що, можливо, зароджується в юному серці, кличе діяти рішуче.

Сім’ю Ковальчуків важко назвати якоюсь особливою. Мама, тато, двоє діток. Щоправда, старший син, Андрійко, й досі не розмовляє. Принаймні, у цьому впевнені всі, хто його знає. А меншій, Марійці, бракує друзів і батьківської уваги. В татка на роботі все летить шкереберть, а мама просто хоче, щоб усе було добре. І ось одного дня довкола починають коїтися дуже дивні речі. Може б, усе якось владналося, якби, наче сніг на голову, на них не звалилася бігова лошиця Мері, а за нею криничник Мефодій і підступний пан Вихиляс…

4. **Дайте письмово відповіді на запитання.**
- **Яку з цих книжок ви хотіли б прочитати і чому?**
- **Яким має бути герой книжки, щоб він вам сподобався?**

5. **А** **Спишіть анотацію до книжки, яку ви недавно прочитали.**
Б **Прочитайте анотацію до книжки. Запишіть її в зошит своїми словами.**
В **Складіть і запишіть анотацію до книжки, яку ви недавно прочитали.**

СТЕЖИМО ЗА ВЛАСНИМ МОВЛЕННЯМ

1. **Прочитайте текст. Придумайте до нього заголовок.**

Ви, напевно, потрапляли в таку ситуацію: хочете щось розповісти, а слів бракує. Буває ще гірше. Вас щось питають, а ви нічого не можете сказати. Бо навіть жодних думок немає.

Тоді і з'являються слова-паразити. Оті численні *коротше, значить, до речі, взагалі-то, отож, ну, так би мовити, чуєш, типу, реально, в принципі* та ін.

Назва «слова-паразити» не є науковим терміном. Це безглузді слова, за якими немає жодного значення. Насправді вони лише засмічують і псують мову.

Як позбутися слів-паразитів? По-перше, стежте за своїм мовленням. Дайте собі слово говорити правильно і красиво чистою українською мовою та постійно контролюйте себе.

По-друге, не поспішайте говорити. Спочатку намагайтеся чітко сформулювати думку.

По-третє, читайте і слухайте (зокрема аудіокнижки). А потім постарайтеся відтворити правильною літературною мовою.

Ви, мабуть, знаєте вислів: іноді краще жувати, ніж говорити. Якщо не готові щось сказати, промовчіть.

Розробіть «систему покарань». Наприклад, попросіть товариша щипати / наступати вам на ногу (що)разу, як ви уживете слово-паразит.

І насамкінець ще одна порада. Проводьте репетиції. Артистично виголошуйте промови — перед дзеркалом або ж перед членами родини, котрі теж прагнуть досконало володіти мовою.

2. На які частини можна поділити текст? У якій частині переважають розповідні речення, а в якій — спонукальні? Чому?

3. Складіть і запишіть визначення. Слова-паразити — це …

4. Поясніть, що означає досконало володіти мовою.

5. Перечитайте мовчки поради, як позбутися слів-паразитів. Перекажіть цю частину тексту одне одному.

6. Запишіть пораду, яка здається вам найважливішою.

7. Виберіть відповідь, яку вважаєте правильною.

1) Для чого написано текст (вправа 1)?

А Щоб пояснити, що таке слова-паразити.
Б Щоб розповісти, коли люди вживають слова-паразити.
В Щоб дати поради, як позбутися слів-паразитів.

2) Яке твердження не відповідає тексту?

А Люди вживають слова-паразити, коли в них малий словниковий запас.
Б Слова-паразити вживають невиховані люди.
В Люди вживають слова-паразити, коли не мають що сказати.

8. Спишіть, розкриваючи дужки. Перевірте роботи одне одного. Якщо сумніваєтеся, знайдіть слово в тексті.

Хоч(е, и)те, ро(з, с)повісти, з'являю(тьс, тс, цц)я, значе(н, нн)я, (на)справді, сте(ш, ж)те, мовле(н, нн)я, украї(нс, ньс)ькою, (що)разу, (не)поспішайте, (з, с)формулювати, уж(е, и)вете, р(е, и)п(е, и)етиції, арт(е, и)стично.

9. Знайдіть слово в тексті за його визначенням чи синонімом (у дужках зазначено номер абзацу, в якому треба шукати слово). Запишіть знайдені слова.

1. Не вистачає (1). 2. Розказати (1). 3. Нісенітні (3). 4. Забруднюють (3). 5. Перевіряйте (4). 6. Книжка, начитана людиною (наприклад, професійним актором) або групою і записана на будь-який звуковий носій (6).

10. Спишіть речення. Підкресліть головні та другорядні члени речення. Над кожним словом скорочено напишіть, якою частиною мови воно є.

Насправді вони лише засмічують і псують мову.

ПРЕЗЕНТУЄМО ГЕРОЯ КНИЖКИ

1. **Підготуйтеся презентувати героя книжки. Працюйте за поданим планом.**

1) Виберіть книжку, яку ви прочитали.

■ Запишіть інформацію про книжку: назва, автор, ілюстратор, назва видавництва, кількість сторінок.

■ Зазначте тему книжки (пригоди, дружба, школа, фантастичні подорожі, тварини тощо).

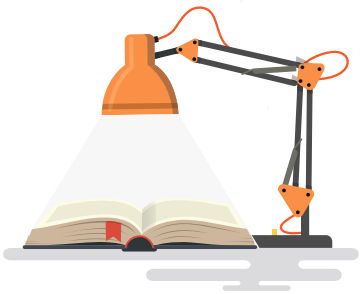

2) Виберіть героя книжки.

■ Перегляньте окремі розділи чи уривки з тексту. Виберіть найважливішу інформацію.

■ Робіть записи на картках — виписуйте ключові слова або речення.

■ Подумайте, як цікаво представити персонажа: можна скласти карту думок, намалювати плакат, створити профіль персонажа для соцмережі та ін.

ЯК Я ПРЕЗЕНТУЮ ГЕРОЯ КНИЖКИ

1. Я розповідаю про книжку. Я хочу зацікавити книжкою, тому не розкриваю подробиць.
2. Я повідомляю основну інформацію про книжку (автор, назва та ін.).
3. Я представляю героя.
4. Я розповідаю про кілька подій і те, як під час них почувається герой. Я не говорю, чим закінчиться книжка.
5. Я виразно зачитую уривок із книжки.
6. Я пояснюю, чому мені сподобався герой.

Під час презентації я дивлюся на клас. Говорю повільно, голосно і чітко. Роблю паузи.

2. **Потренуйтеся кілька разів (можна, щоб вас послухав хтось із товаришів). Коли будете задоволені, виступіть із презентацією.**

ДІЛИМОСЯ ДУМКАМИ

1. **Прочитайте уривок із післямови до книжки Саші Кочубей «Сім нескладух Говорухи» (із цією повістю ви ознайомилися торік).**

Навіщо книжкам узагалі післямови? Дуже неправильне запитання. Абсолютно неправильне. Бо це не післямови, а передмови — «навіщо». От, наприклад, «чого ця книжка навчає?». Напишіть отаке в передмові — і хто потім ту бідолашну книжку читатиме?..

А так ви її вже прочитали, і вона зовсім не бідолашна, а навпаки, одна з ваших улюблених. І навіть якщо автор післямови запитає у вас, чого ця книжка навчає, ви не заховаєте її чимдалі, а бадьоро й чесно відповісте: «Малювати коня!».

І це теж цілковита правда. Одначе вона, ця книжка, хитра-хитрюща. І думок у неї більше, ніж слів. І навчає вона, оця книжка, не тільки того, про що говорить, а й того, про що думає (*Юрій Бедрик*).

■ **Які правила треба знати, щоб правильно написати виділені букви і розділові знаки?**

2. **Знайдіть зайве слово в кожному рядку. Поясніть свою думку.**

а) книжкам, книжка, книжечка, книжку;
б) запитає, говорить, заховаєте, відповісте;
в) і, а, не, та;
г) цілковита, бадьоро, чесно, дуже.

3. **Чи читаєте ви передмови і післямови у книжках? Для чого вони потрібні?**

4. **Прочитайте три останні речення тексту із вправи 1. Як ви їх розумієте? Чи стосуються вони й інших книжок? Яких?**

5. **А** **Знайдіть у класній бібліотечці книжки, у яких є передмова чи післямова. Виберіть одну з них і розкажіть, про що вони і з якою метою написані.**

Б **Напишіть коротку передмову або післямову (5 речень) до книжки, яку ви недавно прочитали.**

В **Напишіть коротку післямову (5 речень) до підручника «Українська мова і читання. 4 клас».**

НАВОДИМО АРГУМЕНТИ

1. **Спишіть заголовок до тексту. Поясніть значення дієслів. За допомогою яких частин слова змінилося значення? Позначте їх.**

Творити, а не відтворювати

Скульптор і художник Олександр Архипенко народився в Києві, але слави зажив у Західній Європі й Америці. Його роботи змінили уявлення про скульптуру. У композиції «Танець» замість реалістичного зображення — дві дивні схематичні фігури, що водночас відштовхують і притягують одна одну.

Уся творчість Архипенка — це пошук нових ідей. Своїм студентам він повторював, що митець має творити, а не відтворювати.

Марія Примаченко підкорила Європу своїми квітами й фантастичними тваринами. У 1937 році отримала золоту медаль на Всесвітній виставці в Парижі. Утім, все її життя пройшло в рідному селі Болотня. Лише три роки вчилась у Києві, від квартири у столиці відмовилася і повернулась додому.

Художницю постійно запитували, чому вона не любить реалістично зображувати тварин. «Навіщо малювати їх такими, як є — вони і так красиві. А я малюю на радість людям», — відповідала вона.

За Дмитром Десятериком та Уляною Скицькою

2. Опишіть скульптуру «Танець» Олександра Архипенка і картину Марії Примаченко. Які почуття вони у вас викликають?

3. Що об'єднує таких різних митців — Олександра Архипенка та Марію Примаченко?

4. Сьогодні кожен може за допомогою телефона створити зображення, обробити його на комп'ютері. Чи потрібні в наш час картини, скульптура? Спробуйте навести аргументи за і проти. Потім обговоріть їх у класі.

5. Подивіться на квиток і дайте відповідь на запитання.

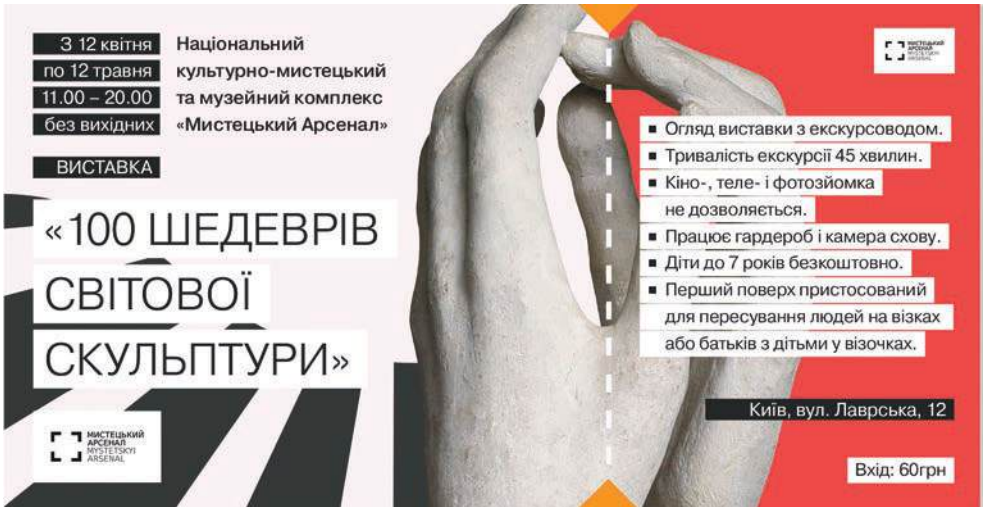

1) Яку виставку ви можете відвідати за цим квитком?
2) У якому музеї організовано виставку? Яка адреса музею?
3) Ви очікуєте побачити в експозиції:
   а) скульптуру Архипенка;
   б) картину Примаченко;
   в) обидва твори.
4) Після купівлі квитка у вас залишилося 25 грн. Чи можете ви купити ще один квиток для свого друга?
5) Ви хочете розмістити фото з виставки у своєму блозі. Які фото ви зможете зробити? Чому?
6) У вас рюкзак і парасоля. Чи можна десь залишити речі?
7) Початок екскурсії о 15-й годині. Батьки хочуть вас зустріти. О котрій годині їм підійти до музею?

6. Яку історію міг би розповісти дивний звір Марії Примаченко? Напишіть кілька речень. Можете намалювати свого звіра і скласти коротку історію.

ЗНАЙОМИМОСЯ З ХУДОЖНИЦЕЮ

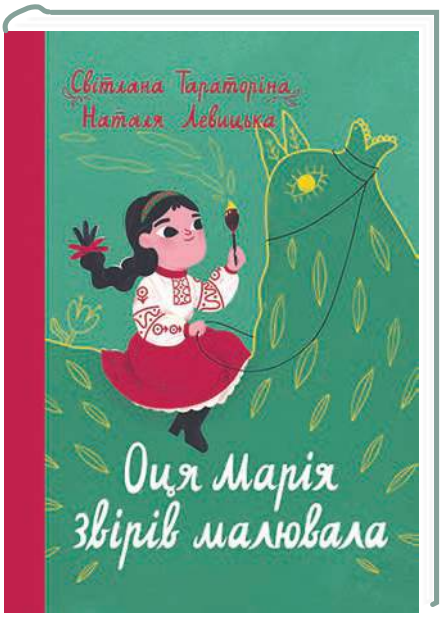

1. **Прочитайте уривок із книжки Світлани Тараторіної «Оця Марія звірів малювала» (ілюстрації Наталі Левицької). Чи здогадались ви, про кого ця книжка?**

Зійшов місяць, і ліс наповнився тінями. Діти притислися одне до одного, щоб триматися в маленькому колі жовтого світла від гасни́ці. Здавалося, стежці не буде кінця.

— Пугу! – десь у горі озвався пугач, і діти злякано присіли.

— Кажи замовляння! — Валько буцнув Марію під ребра. Вона спробувала згадати хоч одне. Болото… Щось про болото… Болотяний… Марійка супила брови, але нічого не виходило.

Валько дивився з надією і майже благанням.

— Болотяний… м-м-м, — Марійка потерла за вухом.

— Болотяний рак… — повторив за нею Валько.

Дівчина насупила лоба, вигадуючи далі.

— Як укусить, буде знак! — переможно кинула вона.

— Як укусить, буде знак! — із захватом повторив хлопчик.

На Марійку зійшло натхнення.

— На чотирьох ногах ходить… І шкоди не робить!

— І шкоди не робить! — Валько полегшено вигукнув.

Тримаючись за руки, діти просувалися лісом і раз за разом повторювали:

Болотяний рак
Як укусить — буде знак.
На чотирьох ногах ходить
І шкоди не робить.

Навколо щось коїлось. Дівчинці здалося, що поміж кущами хтось бігає. Їй вчувався шепіт і навіть сміх. Вона зовсім загубила дорогу. Темрява щільнішала. Марійка вже ладна була повернути назад, як перед ними відкрилася велика галявина, залита місячним сяйвом.

Як перед грозою, пахло травою і квітами. Нізвідки налетів вітер. Сосни загуділи. Сполохані птахи здійнялися в небо.

Біля самого вуха метнувся кажан. Валько скрикнув, сіпнув за руку і кинувся навтьоки. Але Марійка не зважала. Погляд її прикипів до згорілої сосни. Біля понівеченого дерева спалахнуло, ніби в дерево вдруге влучила блискавка. Лише мить Марійка бачила яскраву велетенську квітку папороті, що ховалася у променях жовтогарячого «сонця».

А тоді «сонце» заруxалося й набуло обрисів великої чотирилапої істоти…

Палаюча голова повернулася, втупила в Марійку чорні блискучі очі й показала довгі гострі зуби…

2. **У яку пору року і який день відбувається дія? Що на це вказує?**

3. **Якою ви уявляєте майбутню художницю?**

4. **Розгляньте звірів, яких намалювала Марія Примаченко. Опишіть їх одне одному, а потім запишіть свій опис.**

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО І ЗНАЄМО

1. **За схемою розкажіть, що ви знаєте про слово.**

— Кажи **замовляння!** — Валько буцнув Марію під ребра.

2. **За зразком створіть схеми і розкажіть про виділені слова:**

А **Болотяний рак як укусить — буде знак.**

Б **Нізвідки налетів вітер.**

В **Він на чотирьох ногах ходить і шкоди не робить.**

3. **Прочитайте вірші. Напишіть кілька речень про те, чим для вас є українська мова.**

Рідна мова

Мова кожного народу
неповторна і — своя;
в ній гримлять громи в негоду,
в тиші — трелі солов'я.
На своїй природній мові
і потоки гомонять;
зелен-клени у діброві
по-кленовому шумлять.
Солов'їну, барвінкову,
колосисту — на віки –
українську рідну мову
в дар мені дали батьки.
Берегти її, плекати
буду всюди й повсякчас,
бо ж єдина — так, як мати,
мова в кожного із нас!

Оксана Забужко

Рідна мова

Сію дитині
В серденько ласку.
Сійся-родися
Ніжне «будь ласка»,
Вдячне «спасибі»,
«Вибач» тремтливе, —
Слово у серці —
Як зернятко в ниві.
«Доброго ранку!»,
«Світлої днини!» —
Щедро даруй ти
Людям, дитино!
Мова барвиста,
Мова багата,
Рідна і тепла,
Як батьківська хата.

Варвара Гринько

А Вкраїни ж мова —
мов те сонце дзвінкотюче,
мов те золото блискуче,
вся і давність і обнова —
українська мова.

Розцвітай же, слово,
і в родині, і у школі,
й на заводі, і у полі
пречудесно, пречудово —
розцвітай же, слово!

Павло Тичина

ПАМ’ЯТКА З ПРАВОПИСУ

Перенос слова з рядка в рядок

Слова з рядка в рядок переносять складами: *бе-ре-за, шко-ла*.

ПРАВИЛО	ПРАВИЛЬНО	НЕПРАВИЛЬНО
Не відривайте одну букву від слова	*а*дре-са ар-мі*я*	*а*-дреса армі-*я*
Не розривайте буквосполучення **дж, дз, ьо, йо**	си-*дж*у ґу-*дз*ик бо-*йо*вий кол*ьо*-ровий	си*д-ж*у ґу*д-з*ик бо*й-о*вий кол*ь-о*ровий
Не відривайте апостроф (’) від попередньої букви	бу*р’*-яни	бу*р-’*яни
Не відривайте знак м’якшення **ь** від попередньої букви	близ*ь*-ко	близ-*ь*ко
Не відривайте букву **й** від попередньої букви, що позначає голосний	ма*й*-ка	ма-*й*ка
Не відривайте кінцеву букву префікса і початкову букву кореня	*під*-живляти під-*сніж*ник	*пі-д*живляти під*с-ніж*ник

Не можна розділяти для переносу односкладові слова, як-от *гай, шторм, міст*.

Не можна розділяти для переносу такі двоскладові слова, як *або, моя, око*.

Велика літера

Із великої літери пишемо:

Перше слово в реченні	*Котилося через поле перекотиполе.*
Імена, по батькові та прізвища	*Леонід Іванович Глібов*
Назви країн, міст, сіл, вулиць, площ	*Україна, Київ, Хрещатик*
Назви гір, річок, морів, океанів	*Карпати, Рось, Чорне море, Тихий океан*
Назви свят	*Великдень, День Незалежності*
Клички тварин	*Сірко, Мурчик*
Дійові особи у байках, казках, п'єсах	*Ворон, Лисиця; Дід Мороз; Червона Шапочка; Будяк, Троянда, Хліб*
Назви книжок, газет, журналів	*«Неймовірні детективи», «Пізнайко»*
Астрономічні назви	*Марс, Великий Віз*

Апостроф (’)

Апостроф пишемо:

1

після	перед
б, п, в, м, ф, р	я, ю, є, ї
***п’я**тниця, **б’є**ться, **в’ю**н, **м’я**зи, тор**ф’я**ний, пі**р’ї**на*	

АЛЕ: *свято, морквяний, мавпячий, цвях, рясний.*

2

після	перед
префікса, що закінчується на приголосний	я, ю, є, ї
*о**б’ї**хати, бе**з’я**зикий, пі**д’ї**зд, **з’я**сувати*	

Ненаголошені голосні в корені слова

Ненаголошені голосні у корені перевіряють наголосом.

Змінюємо форму слова	Підбираємо спільнокореневе слово
с..ло *с**е**ла – с**е**ло*	*гр..бний* *гр**и**б – гр**и**бний*

Слова з двома ненаголошеними голосними в корені перевіряють двома перевірними словами: *в..с..литися – в**е**село, весе**л**ий*.

Якщо ненаголошений голосний не можна перевірити наголосом, звертаємося до орфографічного словника і запам'ятовуємо: *к**и**шеня, він**е**грет, л**е**вада*.

Дзвінкі та глухі приголосні в корені слова

У деяких словах дзвінкий [г] вимовляється як [х]: *ле**г**кий – ле[х]кий, ні**г**ті – ні[х]ті*.

У деяких словах глухий звук перед наступним дзвінким вимовляється дзвінко: *моло**т**ьба – моло[д']ба, про**с**ьба – про[з']ба*.

Щоб перевірити сумнівний приголосний, треба змінити слово або підібрати до нього спільнокореневе – так, щоб сумнівний звук опинився перед голосним:

*ле**г**кий – ле**г**енький, про**с**ьба – про**с**ити*

Подовжені м'які приголосні в корені слова

Деякі слова мають подовжені м'які приголосні в корені. На письмі вони позначаються двома однаковими буквами: *жи**тт**я, воло**сс**я, бади**лл**я*.

Префікс і прийменник

Префікс – це частина слова і пишеться **разом**.	**Прийменник** – це частина мови і пишеться **окремо**.

Між прийменником і словом можна або поставити питання, або вставити інше слово.

Префікси	Прийменники
у-, в-, на-, до-, під-, по-, з-, при-, пре-, без-, від-, про-, за	у, в, на, до, під, по, при, з, через, біля, без, від, про, для, за

Нарешті ми **до**їхали **до** *(до чого?)* міста.
Нарешті ми **до**їхали **до** *(рідного)* міста.
Діти **з**робили літачки **з** *(з чого?) паперу.*
Діти **з**робили літачки **з** *(кольорового)* паперу.

Прийменники ніколи не стоять перед дієсловами.

Префікси РОЗ-, БЕЗ-, С-, З-

роз-, без-	завжди **з**	*ро**з**писуватися, бе**з**шумний*
с-	перед **к, п, т, ф, х** (кафе «Птах»)	***с**клад, **с**писувати, **с**тверджувати, **с**формулювати, **с**хилятися*
з-	перед усіма приголосними, крім **к, п, т, ф, х**	***з**берігати, **з**шити*

Суфікси -СЬК-, -ЗЬК-, -ЦЬК-

Суфікси **-ськ-, -зьк-, -цьк-** завжди пишуться з **ь**: *київський, бузький, чумацький*.
Перед цими суфіксами приголосні також можуть вимовлятися м'яко, проте **ь** після них не пишеться: *український, селянський, уманський*.

АЛЕ: **ь** пишеться після **л** перед **-ськ-, -зьк-, -цьк-:** *сільський, польський, подільський.*

Ненаголошені особові закінчення дієслова

Щоб з'ясувати, яку букву — **е** чи **и** — писати в **ненаголошеному** особовому закінченні дієслова, треба поставити його у 3-тю особу множини (*що **вони** роблять?*).

Що **вони** роблять?
- -**у**ть, -**ю**ть (I дієвідміна) ⟶ пишемо **е** (**є**)
- -**а**ть, -**я**ть (II дієвідміна) ⟶ пишемо **и** (**і**)

*Нес(**?**)мó: нес**уть**, тому нес**е**мо; сид(**?**)мó: сид**ять**, тому сид**и**мо.*

Дієслова на -ШСЯ, -ТЬСЯ

У дієсловах на **-ся** у кінці 2-ї особи однини (*що робиш?*) вимовляємо [с´:а], а пишемо **-шся**: *зупиняєшся, прокидаєшся*.

У дієсловах на **-ся** 3-ї особи однини і множини (*що робить? що роблять?*) вимовляємо [ц´:а], а пишемо **-ться**: *зупиняється, зупиняються, прокидається, прокидаються*.

Частка НЕ з дієсловами

Частка **не** з дієсловами пишеться окремо: *не знаю, не бачив, не візьму.*

Дієслова, які не вживаються без **не**, пишуться разом: *неволити, ненавидіти, непокоїти, непритомніти, нехтувати, незчутися, нетерпеливитися, нездужатися, нетямитися.*

Коли ставимо кому

1. Між однорідними членами речення:

- не з'єднаними сполучниками:
Ми купили шапку, куртку.

- з'єднаними двома або більше однаковими сполучниками:
Ми купили і шапку, і куртку. Купіть або шапку, або куртку.

- з'єднаними протиставними сполучниками **а**, **але, та (=але)**:
Ми купили не куртку, а шапку.

2. Між частинами складного речення:

Продавець відчинив магазин о дев'ятій, і ми купили куртку та шапку.

3. Для виділення звертання:

Покажіть нам, пані, оцю куртку.

4. Для виділення слів *будь ласка*, *мабуть*, *по-перше*, *по-друге* тощо:

Купи мені, будь ласка, оцю куртку. По-перше, вона красива. По-друге, якісна й недорога.

Джерела текстів та ілюстрацій

1. Багмут Іван. Пригоди чорного кота Лапченка, описані ним самим. Київ : Веселка, 1964.
2. Бжехва Ян. Академія пана Ляпки / перекл. Ірена Барановська; іл. Марцін Шанцер. Київ : Веселка, 1976.
3. Вишня Остап. Вишневі усмішки. Харків : Віват, 2017.
4. Голобородько Василь. Віршів повна рукавичка / іл. Інга Леві. Київ : Грані-Т, 2010.
5. Дерманський Сашко. KAZKA у пошуках себе / іл. Маргарита Гаврілова. Вінниця : Теза, 2019.
6. Дерманський Сашко. Жменька тепла для мами / іл. Ростислав Попський. Вінниця : Теза, 2017.
7. Дерманський Сашко. Лімерики / іл. Олег Петренко-Заневський. Харків : Крокус, 2020.
8. Дерманський Сашко. Маляка – принцеса Драконії. Вінниця : Теза, 2015.
9. Дерманський Сашко. Мері. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2018.
10. Езопові байки / переказ Піпіні Цімікалі; перекл. Володимир Забаштанський, Анатолій Чердаклі. Київ : Веселка, 1990.
11. Йогансен Майк. Кіт Чудило / іл. Тетяна Капустіна. Київ : Веселка, 1968.
12. Касдепке Гжегож. Міфи для дітей / перекл. Божена Антоняк; іл. Єва Поклевська-Козелло. Львів : Урбіно, 2016.
13. Керрол Льюїс. Аліса в Країні Чудес / перекл. Валентин Корнієнко; ред. Іван Малкович. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2001.
14. Ліндгрен Астрід. Пеппі Довгапанчоха / перекл. Ольга Сенюк. Київ : Веселка, 1977.
15. Лір Едвард. Небилиці: вірші та малюнки / перекл. Олександр Мокровольський. Київ : Веселка, 1980.
16. Мілн Алан Александер. Вінні-Пух і всі-всі-всі / перекл. І. Ільїн, О. Кальниченко, І. Мельницька, М. Савка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014.
17. Тараторіна Світлана. Оця Марія звірів малювала / іл. Наталя Левицька. Київ : Видавництво, 2020.
18. Шевченко Тарас. Дитячий кобзар / іл. Марина Михайлошина. Львів : Видавництво Старого Лева, 2012.
19. Brzechwa Jan. Akademia Pana Kleksa / ilustracje Mikołaj Kamler. Kraków : GREG, 2020.
20. Carroll Lewis. Alice's Adventures in Wonderland / illustrated by Sir John Tenniel. Oxford : The Clarendon Press for, 1865.
21. Lindgren Astrid. Pippi Langstrumpf: Alle Abenteuer in einem Band / Katrin Engelking. Hamburg : Oetinger Verlag, 2008.
22. Winnie the Pooh and the Honey Tree. Walt Disney Productions, 1966.

ЗМІСТ

V. Дитяча літературна карта Європи

Знайомимося з популярними літературними героями. Числівник. Займенник

Вивчаємо незвичайну карту – – – – – – – – – – – – – – – – – – – 5
Добираємо аргументи.
Астрід Ліндгрен. Пеппі Довгапанчоха – – – – – – – – – – – – – 6
Аналізуємо вчинки і почуття.
Астрід Ліндгрен. Пеппі Довгапанчоха – – – – – – – – – – – – – 8
Складаємо розповідь про героя твору.
Астрід Ліндгрен. Пеппі Довгапанчоха – – – – – – – – – – – – – 10
Уживаємо числівники – 12
Шукаємо інформацію у статті та на діаграмі – – – – – – – – – – 13
Визначаємо роль займенників.
Алан Мілн. Вінні-Пух і всі-всі-всі – – – – – – – – – – – – – – 14
Відмінюємо займенники 1-ї та 2-ї особи – – – – – – – – – – – – 16
Відмінюємо займенники 3-ї особи – – – – – – – – – – – – – – – 17
Зважаємо на деталі. *Льюїс Керрол. Аліса в Країні Чудес* – – – – 18
Пишемо і редагуємо – 20
Перевіряємо, що вміємо і знаємо – – – – – – – – – – – – – – – 21

VI. Продовження подорожі

Мандруємо літературною Європою. Дієслово

Вчимося уважно читати. *Ян Бжехва. Академія пана Ляпки* – – – 22
Пригадуємо ознаки дієслова – – – – – – – – – – – – – – – – – 24
Вчимося дискутувати. *Ян Бжехва. Академія пана Ляпки* – – – – 25
Знаходимо дієслова у початковій формі – – – – – – – – – – – – 26
Розвиваємо фантазію. *Ян Бжехва. Академія пана Ляпки* – – – 27
Ставимо дієслова у початкову форму – – – – – – – – – – – – – 28
Переказуємо текст творчо. *Ян Бжехва. Академія пана Ляпки* – 29
Розуміємо байку *Езоп. Лисиця і Ворона* – – – – – – – – – – – – 30
Визначаємо час дієслів – 31
Інсценізуємо байку. *Езоп. Їжак і Вуж* – – – – – – – – – – – – – 32
Дієслова теперішнього часу – – – – – – – – – – – – – – – – – – 33
Дієслова майбутнього часу. *Езоп. Черепаха і Заєць* – – – – – – 34
Відповідаємо на запитання.
Гжегож Касдепке. Мене звати Європа – – – – – – – – – – – – – 36
Заповнюємо карти думок – 38
Порівнюємо фотографії – 40
Перевіряємо, що вміємо і знаємо – – – – – – – – – – – – – – – 42

VII. У світі поезії

Такі різні вірші. Дієслово

Визначаємо час дієслів.
Іван Світличний. «Кури в полі сіють просо...»
Олег Орач. «Пташко-літашко, куди ти летиш?» – – – – – – – – 43
Інсценізуємо вірші. *Анатолій Качан. Дощова осінь* – – – – – – – 44
Читаємо ритмічні вірші. *Анатолій Качан. Ліниві вареники* – – – 45
Виділяємо особові закінчення дієслів – – – – – – – – – – – – – 46
Визначаємо, яку букву писати в закінченні дієслова.
Анатолій Камінчук. В капусти – іменини – – – – – – – – – – – 48

VIII. Природа і ми

Порівнюємо тексти. Прислівник. Службові частини мови

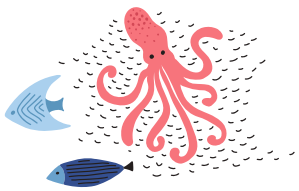

IX. Свій до свого по своє

Повторюємо вивчене в четвертому класі

Читаємо і пишемо лімерики. *Сашко Дерманський. Лімерики* – – 50
Дієслова минулого часу – 52
Читаємо і пишемо хайку. *Мацуо Басьо. Хайку* – – – – – – – – – – 54
Читаємо вірші без рими. *Василь Голобородько. Вірші* – – – – – – 56
Правильно пишемо дієслова на -шся, -ться – – – – – – – – – – – – 57
Як можна записати речення? – – – – – – – – – – – – – – – – – – – 58
Перевіряємо, що вміємо і знаємо – – – – – – – – – – – – – – – – 59

Визначаємо ключові слова і події.
Дмитро Прилюк. Ворони — вони такі... – – – – – – – – – – – – – 60
Знайомимося з прислівником – – – – – – – – – – – – – – – – – – – 62
Запам'ятовуємо правопис прислівників – – – – – – – – – – – – – 63
Порівнюємо тексти – 64
Визначаємо особливості науково-популярних текстів.
За Степаном Мацюцьким. Кмітливий джміль – – – – – – – – – 66
Шукаємо спільне і відмінне – – – – – – – – – – – – – – – – – – – 68
Дізнаємося більше про службові частини мови – – – – – – – – 70
Складаємо інструкцію – 71
Розповідаємо, описуємо, міркуємо. *Іван Багмут. Пригоди чорного кота Лапченка, описані ним самим* – – – – – – – – – 72
Знаходимо ключові слова.
За Майком Йогансеном. Кіт Чудило – – – – – – – – – – – – – – 74
Визначаємо стиль тексту. *Остап Вишня. Море* – – – – – – – – – 76
Створюємо веселе порівняння. *Остап Вишня. Море* – – – – – – – 78
Зважаємо на деталі. *Анатолій Качан. Після бурі Віталій Березінський. Чорне море* – – – – – – – – – – – – – – – – 80
Перевіряємо, що вміємо і знаємо – – – – – – – – – – – – – – – – 82

Уявляємо картини, змальовані у віршах.
Тарас Шевченко. Вірші – 84
Слухаємо мелодію вірша.
Павло Тичина. Хор Лісових Дзвіночків – – – – – – – – – – – – – 86
Передаємо настрій.
Григір Тютюнник. Громовик – – – – – – – – – – – – – – – – – – – 88
Читаємо інтерв'ю з письменником – – – – – – – – – – – – – – – – 90
Добираємо анотації до книжок – – – – – – – – – – – – – – – – – – 92
Стежимо за власним мовленням – – – – – – – – – – – – – – – – – 94
Презентуємо героя книжки – 96
Ділимося думками – 97
Наводимо аргументи – 98
Знайомимося з художницею.
Світлана Тараторіна. Оця Марія звірів малювала – – – – – – 100
Перевіряємо, що вміємо і знаємо – – – – – – – – – – – – – – – 102

Пам'ятка з правопису – 104
Джерела текстів та ілюстрацій – – – – – – – – – – – – – – – – – 110